

Tartalom

LVI. ÉVFOLYAM, 5. SZÁM

2002. MÁJUS

ORAVECZ IMRE: Visszaszámlálás; Havazás; Januári napló; Megkésett kíváncsiság; Téli itató; Téli terasz; Tavaszi reggel; Nádas	3
SZEPESI ATTILA: Arcimboldo-sonettek (Részlet)	6
GERGELY ÁGNES: Zajok (Légiveszély; Öreg hölgy akt-fotója)	9
ZALÁN TIBOR: Eltévedve (Újabb fejezet a Papírváros című lassúdad regényből)	11
PETŐCZ ANDRÁS: Kalapos istenek; Háború körkapcsolásban; Háborúra készül a tök kopasz barátom	25
KIBÉDI VARGA ÁRON: Három világ szegélyén	28
SZAKÁCS ESZTER: Ha magammal vinném mindet; Nem vagy itt	33
HAZAI ATTILA: Amikor Viola fejére esett a gólyafészek	35
ACZÉL GÉZA: rakottkrumpli	39
BERTÓK LÁSZLÓ: Száraz	40
PODMANICZKY SZILÁRD: Tartozás	42

TANULMÁNY

FRIED ISTVÁN: Ki beszél a „regényké”-ben? (Krúdy Gyula: N. N.-jének elbeszélői helyzetei)	48
---	----

KRITIKA

GRECSÓ KRISZTIÁN: Radikálisan új megszólítottság ...	62
VARGA BALÁZS: Falunovellák (GreCsó Krisztián: Pletykaanyu)	65
ÁCS MARGIT: Egy író utazása a politikusok országában (Albert Gábor: Az öreg kutya vedleni készül)	68
ÖTVÖS PÉTER: A nem magyar nyelvű magyar irodalom	74
EISEMANN GYÖRGY: Szövegek között Közép-Európában (A Szegedi Tudományegyetem Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszékének újabb kiadványairól)	85
 <i>„A Tisza-parton mit keresek?”</i>	
HOLLÓSI ZSOLT: „Minden hang ajándék” (Beszélgetés Szecsődi Ferenc hegedűművésszel)	97

Szerkesztői asztal a belső borítón

ILLUSZTRÁCIÓ

BUDAY GYÖRGY metszetei az 5., 34, 38., 41., 47., 61., 73., és a 84. oldalon

DIÁKMELLÉKLET

VASY GÉZA: Tíz metszet egy regényről
(Jókai Anna: Napok)

ORAVECZ IMRE

Visszaszámlálás

*Még jössz-mégy a világban,
tüzfát hasogatsz,
táplálékot veszel magadhoz,
rendszeresen tisztálkodsz,
adsz a külsődre,
óvod testi épségedet,
pénzért munkát végzel,
számlákat fizetsz,
számon tartod az árakat,
kutyát etetsz,
időjárásjelentést hallgatsz,
beosztod idődet,
vágyaid vannak,
terveket szósz,
számolsz a holnappal,
ítéletet alkotsz,
véleményt nyilvánítasz,
verset írsz,
kedvenc íróid olvasod,
alkonyi eget nézel,
felhőkben gyönyörködsz,
megrészegülsz a kakukkfű illatától,
átkarolod kedvesed,*

*látszólag még minden rendben,
pedig hasadban már ketyeg a halál.*

Havazás

*Esik a hó,
lassan mindent belepnek a pelyhek,
olyan mintha hatalmas szem fehérje borulna a világra.*

Januári napló

*Napok óta nem süt a Nap.
A legrosszabb, hogy semminek nincsen árnyéka.*

Megkésett kíváncsiság

*Jó volna tudni,
hogyan birkózott meg siroki nagyanyám magányában
[az öregséggel,
míg ki lehetett volna deríteni,
nem érdekelt,
amióta foglalkoztat,
nincs kitől megkérdezni.*

Téli itató

*Megenyhült az idő,
a Tarnában feljött a jégre a víz,
megint van hol inniuk a szarvasoknak.*

Téli terasz

*A cseresznyefa kopár ágainak árnyéka hálózza be a verőfényben,
és a kerti bútorok nélkül legalább kétszer akkorának hat mint nyáron.*

Tavaszi reggel

*A bambusz éjjel ledobta tavalyi leveleit,
az ablakból látom,
kimegyek és közlőrl is megnézem.*

Nádas

*A kert alatt kedvtelésből valaki minden tavasszal felgyűjtja a nádast,
de a nádírigókat ez nem tántorítja el,
mikor megérkeznek Délről,
és újra kinő a nád,
megint fészket építenek, tojnak, költenek, fiókákat nevelnek,
és éjszakánként ugyanolyan rendületlenül énekelgetnek.*

6/2002

SZEPESI ATTILA

Arcimboldo-szonettek

(RÉSZLET)

Hídpénzszedő. Alatta zúg a víz.
Előtte lépdél mindenféle vándor,
kit ösvény hozott, aztán tovavisz.
Mesterlegény. Remete számárháton.

Pobos bíró, kit sűrűn süvegelnék.
Javasasszony meg mankón-járó jámbor
koldus. Subanc, ki lúdakat terelget.
Vadász – rókafe leskel batyujából.

Kósza igric, halász, kutyapecér.
Cigány, ki erdőn vályogot dagaszt.
Obsitos, aki végre hazatér,

bár csak néhány üszkös sebhely a bére...
Mind odaajt egy fénylő rézgarast
a hídpénzszedő szutykos tenyerébe.

* * *

Asszony-álmot ígésző kékszakáll,
leányszívek nyalka delejezője,
kire a szende szűz borzongva vár,
de a rima is elsápad előtte.

Kofa, szakácsné mind utána bomlik,
ha léptei kopognak utcabosszat;
sápadt vénlány a diványán elomlik,
grófkisasszony meg cselédlány elolvad.

*Gáláns mosolya mindig mézes-mázos,
bódít, bár csak magamagát imádja.
Szeme kigyúl, kísértő szava csábos,*

*és boldog, ha utána összetörten
bámul luvnya meg fityulás apáca
s jósnő, ki titkot lát a kristálygömbben.*

* * *

*Vándor igríc. Száz csoda tanuja,
világ útjának garabonciása.
Lábán elfoszlik pántos saruja,
de falu-város népe körülállja.*

*Kölyök pusmog, vihog fogatlan néne,
ha elmeséli rettentő kalandját:
tüzes sárkányt is felidéz regéje
és fenyegetőn megpendíti lantját.*

*Szól tengerekről, torlódó havakról,
felhőben keringő sáska-hadakról;
alattuk kormos éjbe hull a környék.*

*Portyázik a kutyafejű tatár,
az égen röppen karmos griffmadár
és rókalukban élnek kurta törpék.*

* * *

*Kútásó. Kürtőt váj a puha földbe
s míg hull nyakába sár-áztatta rög,
egér inal, a béka nyelvet ölt
s vakond csimpaszkodik omló göröngybe.*

*Halad tovább. Süllyed vele a föld,
magát derékig, nyakig beleásva*

*merül a komorló árnyékvilágba;
kísérti a rég tovatúnt időt.*

*Meg-megtorpan, hol napsugár se járt még,
magába mélyül minden görbe árnyék,
és ágbogas gyökér sem ér oda,*

*de a feltorlott kavicsok között
pár kréta-kori csigabéj görög
s egy csörgedező vízér fut tova.*

* * *

*Angyalcsináló. Lelkek röptetője,
kik tovaszállnak zöngő szúnyogon.
Fölkeringenek kavargó szellőre
s tovatúnnak a légbeszótt uton.*

*Marad utánuk vascsipeszre száradt
véres vatta egy koszlott pléhvödörben.
Nem tudható, az incifinci szárnyak
merre szállnak ködökbe merülőben.*

*Lelkecskéék, tűnődő animulák
láthatatlan keringenek tovább.
Meg-megcsillannak szél-sodorta hóban.*

*Élnek egy sors-vesztő dimenzióban:
fakult tükörben valakit keresnek
s az elalvóra félszeg odalesnek.*

GERGELY ÁGNES

Zajok

LÉGIVESZÉLY

A csizmákra kellene a legjobban emlékezni, a kövezetre csapódó, tükörfényes csizmákra, amelyeknek nem ártott sem a tavaszi zápor, sem az októberi köd. A csizmákra kellene még jobban emlékezni, a hómarta, lompos, mindig egy számmal nagyobb csizmákra, ahogy nyomukba eredtek a tükörfényeseknek, azzal az ismeretlen bátorsággal, aztán megtelepedtek itt, megtelepedtek, és idegenek maradtak. Nincs éles emlékem ezekről a csizmákról, sem emezekről, sem a korábbiakról, nem hallom a kövezet hangját, semmiféle ordítást, revolverlövést nem hallok. Légiveszély. Légiveszély. Budapest. Budapest. Légiveszély. Mindig ugyanígy. A reklámok ilyenek. A nyirkos falon ketrecbe fogott villanykörte surrog. Ha elpattan, nem lesz helyette másik. Egy percig nem lesz? Soha többé nem lesz? Összecsúsznak az időhatárok. Szünetjel. A perzsaszőnyegen iskoláslánykák hajolnak egy album fölé. Ketten vannak, a házikisasszony és a vendég. A gazdag, színes nyomású albumban aktfényképek. A házikisasszony az aktok testrészeit mutogatja, és vihog. A vendégyerek nem vihog, látott már effélét. Odahagyott lakásukból nem lehetett elhozni semmit. Smaragdköves gyűrűjét egy tálkába tette, ha majd visszajönnek, meglegyen; a tizenhárom babát az ágyra fektette, elől volt a ritkafogú Noémi; utoljára leporolta a könyveit. Az album, amelyből életében először olvasott verseket – Goethére, Musset-re és Vajda Jánosra emlékezett leginkább, meg erre a kifejezésre: „Egy malabár nőhöz” –, az album ezüstje szinte hozzáragasztotta a versekhez az illusztrációkat; mélynyomású képek Botticellitől Gérard-on át Lucas Cranachig, aktképek, szerelmi esdeklések, pajzán mozdulatok, szentséges életismeret. Amikor, jóval később, visszamentek a lakásba, sem a könyvek, sem a babák nem voltak ott, Noémi sem, rejtekhelyén a gyűrű sem (megtalálták), egyedül ez a szerelmes album hevert a kályha előtt, kihalítva belőle néhány féloldal, begyűjtottak vele. Nem, a vendégyerek nem vihogott az aktokon, elgondolkodva nézte őket, a perzsaszőnyegen, a háziúr lakásában. – És ezt itt! – gurgulázta a másik kislány, és megint odabökött. Az ajtó nyílt akkor, és belépett a szobába a háziúr felesége, magas, sudár asszony, a lábán kékpillangéros papucs. Belépett és hátrahőkölt. – Micsoda?! – A papucs koppan a padlón. – Micsoda? Ti itt vihogtok? Ti ezen vihogtok? Az emberi testen? Mikor az emberi test maga a csoda? És ti vihogni merészeltek? Az én házamban?! – Kinyújtott karjával az ajtóra mutatott. Fölkeltem, köszöntem, el-

kullogtam. Nem volt semmim, és amikor végképp kiutasítottak onnét, hamarosan a háziúrékat is elűzték az ő házukból, nem tudom, mikor, nem tudom, hová. Ezek az események belevesznek a hangtalan csizmacsattogásba, a novemberi ködbe, az emberürüléssel teli januári hóba. A gógnak nincs sok helye az ember életében, azt a keveset, ami marad, a végére kell tartogatni. „Mehr Licht.” A papucskopogást, a könyökroppanást ma is hallom. Légiveszély elmúlt. Légiveszély elmúlt. Budapest. Légiveszély elmúlt. A villanykörte surrog, az ajtórács szétnyíkszél – mi lehet az a malabár? –, meg kell majd nézni Botticellit eredetiben.

ÖREG HÖLGY AKTFOTÓJA

*A kínba kódolt, feszes mozdulat.
A szemrés, mely a szem helyett figyel.
A váll ívén egy kéznyom ott maradt.
Üres a háttér. „Ecce mulier”.*

*Szép az, ami érdek nélkül... Szép-e?
A csüngő bőr, a vert hús, az aszott
kéz, a nyálkák? S a percből kilépve,
nem lepné el a bűz, a rászabott?*

*S a fogódzó, a cigarettatest,
ha a prolongált villogás elült,
szöggént nyomot hagy-e, hogy érdemes,
hogy nem veszendő, ki megszégyenült?!*

*A csönd fenség. A zaj halálsalak.
A szárnyacsonkok csak csöndben látszanak.*

ZALÁN TIBOR

Eltévedve

ÚJABB FEJEZET A PAPIRVÁROS CÍMŰ LASSÚDAD REGÉNYBŐL

vonszol, húz az ajtóhoz, türelmetlenül bedugja a zárba a kulcsot, nincs nyirkorgás, mint régen, nincs a zár kiszáradt belének a felkorgása, csikordulása, beléd hasít a ráismerés, hogy valami itt végleg megváltozott, és lehet, hogy visszavonhatatlanná is vált, mert eddig nem volt kulcsa a lakásodhoz ennek az idegen asszonynak, most meg van kulcsa a lakásodhoz ennek az idegen asszonynak, a lakásodon keresztül hozzád ennek az idegen asszonynak, és jó kulcs a zárba, és csak reménykedhetsz, hogy beléd nem lesz jó kulcs ez, nem lehet jó az asszonyé, hallatszík, hogy kattán és fordul, semmi kétség, amíg te bent rohadtál a detoxikálóban, új zárat szereltetett föl, a megkérdezésed nélkül természetesen, neked, de inkább magának, legfeljebb nektek, és ettől megborzongsz, a nektek használatának ettől és bármilyen a lehetőségétől, és nem csak zárat cseréltetett, hanem keresztpántot is szereltetett föl, mint a gazdagok, akiknek van félteni valójuk az ajtó másik felén, az innenső felén élőkötől, hallod a fémes csattanást, az a bizonyos kocka nagyot tud csattanni, ha már fordult egyet a sorsoddal, de nem szólsz, talán mert nem vagy biztos benne, hogy rendszeren végig tudtad gondolni ezt a kulcs-dolgot, Atma is egyfolytában ugat és az ajtó felé kapkod, éktelen csengés-bongás támad, amikor megmozdul az ajtófélfá, eltart egy ideig, míg rájössz, valaki szélcsengőt erősített a szemöldökfára, akár ha ezernyi üveghang zendül meg így a belépés pillanatában, lengedezik a sok apró és csillogó rézcsengettyű, ami jó, és ami szép, és ami nagyon is egzotikus és feltétlenül romantikus, de ha belegondolsz, hogy ezentúl, minden egyes belépéskor, ugyanez a zenebona támad hátra lévő életedben, már közel sem vagy ennyire híve a szélharang-belépőknek, a rézcsengő-riadalomnak, persze, akarattalanul hagyod, hogy az asszony betuszkoljon az ajtófélfák között támasztott részbe, átjutva a szélharang-hangokon rátámaszkodsz az ismeretlen derengésre, és elfog a félelem, mert nem akarod felfogni, mitől ismeretlen most ez a derengés, amikor éveken keresztül éltél benne, vagy egy ehhez hasonlóban, laktad be a saját sötétedet, nem csoda, ha valami két kézzel lök vissza, vissza onnan valaki, az ajtón innenre, innenről túlra, kapcsold már fel a villanyt, kér, hangja inkább évődő, mint parancsoló, várakozás van benne, és ez is megijeszt, meg különös az is, hogy valami melegség motoszkál a lábadnál, Atmának vélnéd először, de ennek ellent mond az, hogy Atmának nagyon csöndes lenne a lábadnál motoszkáló valami, kint meg, az ajtón kívül, jól hall-

hatóan ugat egy másik, egy még másik Atma, miért kell felkapcsolnom a villanyt, húzod az időt, minek kapcsolnám, eddig is jó volt a sötét, de most már nem jó a sötét, *mehr Licht*, kacarászik az asszony, *übergenau Licht*, emeli fel diadalmasan a hangját az asszony, fényt akarok, több fényt, félretol, fényt látni, fényt hoztam ide, szinte ellök az ajtóból, hogy maga kapcsolhassa fel a villanyt, parancsolj, mutat körbe diadalmasan, és te megkapasz a szekrény szélében, hogy el ne vágódj a látványtól

most
 meg ez a szoba
 nem a te szobád – volt
 ezek
 a tárgyak
 nem a te tárgyaid – voltak
 ez
 a világ
 nem a te világod – volt
 de akkor hol fogsz és hogyan fogsz itt élni – vagy meghalni legalább
itt

a franciaágy rémít meg először, amely szinte betölti az egész szobát, csak azután kezded sejteni a patyolat tisztaság és el nem hibbant porszem-rend további fenyegetését, sehol egy üvegszilánk, üres üveg, eldobott szalámivég, elszáradt kolbászdarab, kenyérhéj, zizegő morzsa, kiüresedett kefir-es doboz, a francia ágy idegen szagával és pedánsan agresszív sárgaságával köti le a teljes figyelmedet, egy ilyen ágy nem kerül csak úgy az ablakon keresztül a lakásba, különösképpen nem a tiédbe, amelynek akkorka ablaka van, hogy azon madár is csak csukott szárnyal tudna berepülni, *madaram, madaram, hova hullsz, hova szállsz, mi ez a magasan sólymozó makogás*, egy francia ágy két ember létezését feltételezi, az azon való baszás jelenvalóságát kívánja meg, de hogy kerül ez a jelenvalóság az életedbe, egyáltalán, hogy kerül, tolakszik valaki bele az életedbe, ahová legfeljebb az emlékeket engedted be jó ideje, hát hogyan is sejthetnéd, hogy nem is olyan sokára ez az ágy lesz második szeretkezések színtere, te már csont részeg leszel, az asszony meg hirtelen adakozóvá fog válni, kínálkozóvá, előbb a vodkát kínálja fel, azután meg magát, már nem vizespohárból isztok, ahogy ittál eddig, hanem kis stampedlikből, a sört meg füles korsókból kortyolod hozzá, meg száraz vörösborok is vannak a szekrényben, az ám, szekrény, kikerültek onnan is a hónapos kenyérvégek, üres üvegek, szennyes ruhák, és bekerültek helyettük az emberi rend vitán felüli képviselői, a vasalt ingek, a bontatlan palackok, az elmosott poharak, az egymáshoz hajtogatott trikók, és az asszony egy idő után már kérlelés nélkül nyitogatta ki az üvegeket neked, nem engedte, hogy te kínlódj a dugóhúzóval, nem is tudtál volna vele bánni, új volt és túlfényezett szerkezet, és igazán bo-

nyolultnak tűnt fel előtted a használata, ezt is hozta, erre rá kellett jönnöd, hogy itt már szinte minden hozott, a szobádban található holmik nagy része tőle származik, az életét hozta ide, a nyakadra, de te még élsz, sajgott fel a panasz benned, akkor meg minek jön ez ide, a nyakadra, ez az asszony, akit gyűlölnöd kellene, kedves volt most és adakozó, a véredben lassan és megfontoltan szétáradtak az alkohol arany sugarai, szinte nem beszéltetek, csak ültetek hosszan és elszántan az asztalnál, melyet egy csipkésre mintázott szélű műanyag terítő, viaszosvászon borító takart, így már az asztal sem volt többé a te asztalod, figyelt, alulról-oldalról figyelt, és te engedted a figyelést, elnéztél mellette, mint aki a múltjára lát a másik füle tájékán túl, később képtelen voltál felidézni, hogy hogyan került olyan közel hozzád az asszony citromfeje, de ennél jelentősebben a teste, fehér és száralmasan sovány kis teste, aszott, lelógó melllel és beesett, ráncos hassal, őszülő szőrökkel a szeméremdombján, a segge két kicsi, egymástól külön mozgó fokhagymája a térdedre tolakodott, ez a test már nem tudta felidézni azt a régi lányt, kora-asszonyt, aki mindenkit megbolondított maga körül, aki veszélyes volt és olyan hatékony, mint az orosz vízforraló, akinek sötét volt a szeme és a pillantásában annyi bujaság hullámozott, és egyszerre annyi visszautasítás is, hogy nem volt férfi a közelében, aki ne álmodott volna kamaszos álmokat róla

gyilkosan kitervelted azt a találkozást, tudtad, hogy nincs esélyed rá, ezért józanul soha nem mertél közelíteni hozzá, szép volt és veszélyes a nő, tisztában volt vele, hogy érdekességét csak addig tudja megőrizni az erős és mohó, ám még nem kellően tapasztalt fiatal hímek között, ezen a baráti társaságokat kell érteni, míg az elérhetetlenség mítosza lengi körül, kacérkodásainak gyakorlati hasznáról tehát senki sem henceggetett, meg kellett elégednetek annyival, hogy mindenkinek jutott egy-egy kacsintás, mosoly, érintés, lehelet, de a barátodon kívül senkinek nem volt abban az élményben része, milyen az ágyban ez az asszony, az elégsre vágytatok, az ő lángjaira és izzására, meg talán féltetek is tőle, hiszen még fiatalok voltatok, gyalázatosan fiatalok és tapasztalatlanok az olyan nagy dolgokban, mint például egy asszony szeretésében, mely összetettebb és megfejthetlenebb, mint a piramisok hieroglifáinak az üzenete, az egyetemet már befejeztétek, és túl voltatok nők tucatjain, mégis, ő más volt, ő másé volt, és noha fiatalabb nálatok, tapasztaltabb és megfontoltabb, az ő kínálkozásában a csábító elutasítás volt benne, és nem az adakozás szándéka, kerek volt a nevetése és titkok tudását sugallta, azoknak a titkoknak a tudását, amelyekkel ti nem rendelkeztek, be kellett tehát rúgnod, hogy kellő bátorságot meríts ahhoz, hogy felmenj hozzá, olyankor mentél, amikor biztos lehettél abban, a barátod nincs otthon, mi több, megbeszéltétek, hogy felmész a nőhöz, mert ő, a barát, egy idegen nőhöz készült elmenni friss húsért, egy szimpla nőhöz szimpla baszás okán, ami néha persze a legéletmentőbb dolgok egyike is lehet, neked előre

megfontoltan az volt a dolgod, hogy eltereld a figyelmét arról, hogy ő miért nincs otthon, a házhoz közeli kocsmában készültél fel az akcióra, unicumot ittál nagyfröccsel és sörrel, a módszer biztos, és biztosan a legolcsóbb az elképzelhetőek között, egy feles az unicumból, rá egy nagyfröccs, arra pedig egy üveg kőbányai, majd ugyanez folytatásként, és még egyszer ugyanez, de már fojtásként, a három kör épp elég, hogy még ne hánytorgják benned az élet, lusta és gyáva léptekkel haladtál fölfelé a lépcsőn, nagy volt benned az elszánás, amely azonban nyomban szétfoszlott, amikor a csengő figyelmeztetésére ajtót nyitott a nő, vékony ruhában állt az ajtóban, meglepetten és kissé zavartan, mert nem tudott az érkezésedről, nem volt rajta smink, a ruha túl rövid volt és vékonyka, láthatóan az otthoni, mások elől elzárt buja kényelmet szolgálta, mellbimbója szinte átszúrta a semmi anyagot, a szokásos meglepett formások után betuszkolt a szobába, és inni adott neked, majd leült veled szemben, lábait keresztbe rakta egymáson, egy villanásra szétnyíltak a combjai, de ez elég volt ahhoz, hogy te meglásd, nincs rajta bugyi, hosszú combjai finoman helyezkedtek el egymáson, sokszor mesélte el, hogy valaha futott, és szerencsére még időben abbahagyta, tetted valahányszor hozzá, mielőtt elvastagodtak volna az izmai, ültél szemben a nővel, ahogyan ezt már annyiszor elképzelted magadban, és nem akarózdott elkezdődni a nagy akció, a lenyúlás, amiért idejöttél, okos volt és vidám, hihetetlenül kedves és egyfolytában parázna, igen, parázna, fogalmazódott meg benned a vád, ami akár okot is adhatott volna számodra, hogy ledöntsd a szőnyegre, és a legdurvábban és -közönségesebben magadévá tedd, paráznasága pedig éppen abból adódott, hogy olyan természetesen és ártatlanul ült veled szemben, mintha nem tudta volna, hogy akarated és vágyaid célkeresztje már rajta táncol, olyan ez, mintha az őz megáll a tisztás közepén, és az oldalát mutatja a vadásznak, hogy az könnyebben eltalálja a szívet, és paráznaság volt még az is, hogy mindez, ez az összehordott, imponálónak feltűnő szöveghalmaz, csöppet sem volt biztosan igaz, lehetett akár félreértés is, mégiscsak a barátod feleségéről van szó, aki nem férfit lát benned, csak a férje barátját, a visszautasítás lehetősége tehát sokszorosán nagyobb volt, mint a sikeré, az pedig végképp nagyon kínos lehetett volna neked, hogy neki esel, ő viszont felháborodva és megbántódva, ügyel-bajjal kihámozza magát a szorításodból, elmenekül otromba tolakodásod elől, kicsúszik az ölelésedből, pihegve és méltatlankodó arccal rendbe szedi a ruházatát és csak annyit mond, takarodj a picsába, te szemét, vagy ami még rosszabb, ezt el fogom mondani neki, de akárhogy is alakul, nehéz lesz majd a barátod szemébe nézni, tudni fogod-e majd, és honnan, vajon elmondta a próbálkozásodat neki, vagy megkegyelmezett neked, nektek, a barátságotoknak, és nem, te soha nem tudhatod majd biztosan, mit tud, mennyit, és leginkább, hogy tudja-e, valamint, ha nem mondja el, akkor hogyan fogod állni a nő tekintetét, amikor ültök hármásban és isszátok a sörötöket, ki leszel szolgáltatva neki, és ha zsarolni nem is fog, de

a csöndes lelki terrort gyakorolhatja a találkozásaitokban, a nő minden alkalommal magának is töltött, azt tudta róla, hogy szeret inni, és azt is, hogy soha nem látszik rajta, hogy megártana neki az ital, apró kortyokban nyelte az unicumot, közben megállás nélkül mesélt és nevetett, közös kalandokat idézett fel, néha váltotta a combjait, te olyankor már nem mertél odanézni, oda közé, nem merted látni pinája megvillanó sötétségét, az ital elernyesztett, kellemetlen volt egy idő után, hogy nem érezted, az ágyékdobban van-e már elég vér, vagy marad-e még elég, ha mégis szólítana a nagy pillanat, hallgattad az aszszonyt, de a szavak közül csak nagyon kevés hatolt el a tudatodig, ő szerencsére nem nagyon várt választ a történeteire, beletörődni látszott abba, hogy saját magát kell szórakoztatnia, lassan be kellett ismerned, kudarcot vallottál, a nagy elszánásból nem lett semmi, menekülésként a barátodra gondolsz, aki most másnál, egy, lehet ennél százszor érdektelenebb, csajnál van, és élvezkedik vele, ahogy a feleségével nyilván nem tud már, úgy semmiképpen, ahogy egy idegennel, azzal mentegeted magad, hogy nem fogod elárulni a barátodat, azért sem, és jusz sem, csak el ne szöld magad, ijedsz meg a saját megtorpanásodtól, ennyi ital után már minden megtörténhet, legjobb, ha elmész, határozott és nehézkesen felálltál, már nem megjátszott részegséggel, tántorogva botorkáltál az ajtó felé, a nő megakadt a mondatában, csodálkozva felállt, és eléd lépett, derült ki számára a hirtelen leindulásodból, mit akarsz, elmenni, vagy csak rosszul vagy, és a fürdőszobába akarsz kitántorogni, testének váratlan felbukkanó akadályá annyira megzavart, hogy kibillentél az egyensúlyodból, megpróbáltál ugyan belekapaszzkodni a könnyű testbe, de csak annyit értél el vele, hogy magaddal rántottad a szőnyegre, kacagott ezen, te pedig nagyon szégyellted magadat, megpróbáltál felállni, de egyszerre azt kellett érezned, két vékony női kar húz vissza ellentmondást nem tűrő erőszakkal, maradj, hiszen ezt akartad, nem, suttogta a füledbe, amikor fejed ismét koppan a szőnyegen, nem lehet, vakogtad, nem szabad, és a barátodról kezdesz összefüggéstelen gagyogásba, de ő betapasztja a szádát a szájával, tested odaszögezi a szőnyeghez a testével, és amikor sokára, nagyon sokára, egy forró és lassított forró végén elenged, és sóhajtvá szétterül meztelensége szőnyegen, csak annyit mond, szeretném, ha emlékeznél arra, hogy szeretkeztem veled, amikor kijózanodsz, mert soha többé nem teszem meg

nem
beszéltetek
egyetlen szót sem
amíg a barátod meg
nem érkezett, sokáig

meztelenül járkáltatok a lakásban, titkon és zavarban bámultátok egymást, csókolóztatok, ha úgy kívánta a pillanat, a megérezés, a ráértés, a világ legtermészetesebb módján nyúltatok egymás tarkója felé, vagy

csak átfogtatók egymást, forró bőrötökön keresztül átlüktettetek egymásba, szomorúak voltatok és reménytelenek, baszás után csak a kutyák és a papagájok nem szomorúak, mosolyodott el a saját közhelyes vigaszmondatán, megpaskolta elfancsalodott képedet, kétségtelen, hogy kutyául és papagájul érezted magad, s bár nem bántott a lelkiismeret, aminek azért kellett volna bántania, mert éppenséggel a barátod feleségét nyúltad le az előbb, nem voltál legbelül teljesen rendben, persze, védekeztél, hogy végső soron nem tehetsz semmiről, ő nyúlt le téged, rossz érzések kerengtek benned, hívhatóak is lehetnének összefoglalóan bűntudatnak, az volt a nehezen feldolgozható, hogy az egész felállítás változott meg, a barátod, akit eddig irigyeltél azért, hogy ilyen nagyszerű és kívánatos nőt birtokol, kiesett a birtokosi és egyeduralkodói szerepéből, egyidőben ezzel te nem léptél át az épp miattad elveszített szerepébe, amiért tulajdonképpen elárultad őt, noha ő abban az időben éppen ezt az asszonyt árulta el, a nő meg őt azzal, hogy alád feküdt vagy föled magasodott, mindenki mindenkire elárult tehát a logika szerint, kivéve téged és a nőt, mert ti nem árultatok el egymást, csak a szerelem és a barátság elárulása volt a szeretkezéseitek, amely, bevallani azért nem könnyű, szörnyen jó volt és soha máskor meg tapasztalható, mert közben nem volt behatárolható a tér, amelyben kerengtetek egymást tépve és egymásba kapaszkodva, egymáshoz zuhanva, és nem volt idő sem, amely szabályozhatta volna a két test történéseit, valahol az álom értelmezhetetlen tereiben zajlott az ölelés, a megsemmisülés közelében, szereposztás nélkül, nem vigyáztatok a mozdulatokra és nem figyeltetek egymásra, nem volt koreográfia az ölelésnek, előbb előjáték, majd kiszámított mozgásvariációk bravúrsorozata, az agy kikapcsolt, az érzelmek szétrobbantak, az ösztön magnéziumfénye átsugárzott a hústokon, két, pányvától szabadult test vívta a csatáját egymással magáért, nem tudni, miért, egyfolytában színek és fájdalmak rétegein szakadtatok át, zuhatagokban forgolódtatok, vörös ködök fodrozódtak a mellei körül, és fenyőerdők nehéz illata áztatta el az arcodat, amikor az ölébe hajoltál

egy sörre csak le kellene ugranunk a Romkertbe, javasolta eltúlzott vidámsággal a barátod, aki végül csak csak megérkezett, elázott volt és széjjelszaggatott, akkorra ti már eltüntettetek minden szeretkezésre utaló nyomot a lakásban, és letöröltetek magatokról, magatokban, a kelletténél talán kissé szenvtelenebb arccal ültetek egymással szemben, amikor belépett, mindketten meglepetést színleltetek, a barátod azért, hogy te ott vagy, te azért, hogy megjött a barátod, a nő a színjátékot felhasználva kisurran a konyhába, és kis idő múlva pompás sült hússal tér vissza, faltok mind a hárman, mindhárman ugyanattól az elfáradástól éheztek meg, és hiába küzdesz ellene, erős szájalmat érzel a barátod iránt, aki győztesként érkezett haza, úgy ül most az asztalnál, mint akinek sikerült minden, amit eltervezett, még csak az asszonyát sem kellett beáldoznia egy kis idegen öröméért, ott vagy te

biztosítékként, elhárító hadműveleti tisztként, a barát, miközben az asszony jutott idegen és áruló gyönyörhöz általad, és ettől tovább gyötör annak a tudata, hogy az asszonynak sejtelve sincs arról, hogy a barátod épp akkor csalta meg egy riheronggyal, amikor veled hempergett a szőnyegen, másfajta riheronggyként, a barátod sem tudja, hogy amíg épp csalta az asszonyt egy riheronggyal, te, a másfajta riherongy, a feleségével hemperegtél a szőnyegen, a feleség nem tudja, hogy amíg vele hemperegtél a szőnyegen, te mindvégig tudtad, hogy a férje mással más szőnyegeken hempereg, emiatt érezhetted azt, hogy a legnagyobb csaló mégiscsak te vagy a három vétkező közül, alig bírtad lenyelni a falatokat, nem néztél a nőre és nem néztél a barátodra, szerencsére belépőjekor neki is eljátszottad a részegét, aki egyszerre csak felfogja, hogy ott van a másik, belül azonban más események zajlottak, el kellett volna számolnod azzal, hogy miattad már nem abban a státuszban van ott a barátod, mint egy órával előbb még lehetett volna, miközben te nem léphettél a helyére, kerülhettél abba a státusba, ahol ő már nincs, a te pünkösdi királyságod lejárt, egy sörre, rendben van, lemehetünk, egyeztél bele, és lementetek, egymásba karolódva hárman, ahogy annyiszor máskor is, középen az asszony, karol benneteket, aki most már mindkettőtök asszonya, mindkettőtöké, akik már soha nem lesznek úgy egymáséi, ahogy egy órával azelőtt még voltak, vagy lehettek volna

akkor megpillantottál
 egy nagy fekete pillangót
 mely a tévé mellett pihent összecsukott
 szárnyakkal és csak később jutott el a tudatodig
 hogy az egy fekete könyv – vagy egy óriás fekete könnyecsepp

egész közel ült

hozzád, kellemetlenül közel, miközben semmi sem indokolta a közelségét, rendben van, megittatok pár pohár unicumot meg bort meg sört, de az még nem ok arra, hogy ennyire bizalmasan közelre merészkedjék hozzád, ráadásul az öltözéke is hagyott kívánni valókat maga után, mivel ekkorra anyaszült meztelen volt már, arra, hogy a ruháit ki cibálta le róla, ő maga, vagy te, a válasz talán mindörökre az idők homályába vész, de tény, nem volt rajta semmi a savanyú szagán kívül, állott savanyú szag vette körül, amit már a megivott vodkák bőrön keresztüli kipárolgása is okozhatott, nem húzódhattál félre, ha nem lenne ilyen szaga, akkor talán lehetőség lenne a félrehúzódás, de így végképp megsértenéd az elhúzódásoddal, neked döntötte semmi kis testét, fázhatott, mert a melle libabőrözött, nem mondott semmit, csak nyomakodott összeszorított szájjal hozzád, s mert te semmilyen jelét nem adtad annak, hogy a közeledést viszonzni akarod, egyáltalán, hogy észre vetted a szándékát, mind hangosabban és szaporábban kezdte szedni a levegőt, nyomatékosítva feléd izgalma fokozódását, kezedet előbb petyhüdt melléhez vitte, megadóan bele-

markoltál, de mert alig volt ellenállása a lecsüngő, félig már kiürült tejes zacskóknak, semmilyen erotikus élményt nem okozott a markolás, ő viszont egész testében összerándult tőle, majd egyfolytában rángatózott a továbbiakban, egészen elveszíteni látszott a fejét, még, még, lihegte, és neked folytatnod kellett a kiszáradt zacskók gyötrését, a kezedet egyszerre lecibálta a combjai közé, mozgatta, simogatta a combja tövét és az övét a kézfejeddel, ebből megértetted, azt akarja, hogy te simogasd tovább a száraz szeméremajkakat, keresd ki a csiklót, és folytasd azzal az izgatását, és ezt meg is tetted, bár nem volt egyszerű a kihalt redők és komikus vonaglások között megtalálni a jelentéktelen kitüremkedést, ezzel együtt vagy nem voltál elég aktív, vagy nem voltál elég ügyes, nem elégedett meg ennyivel, a hosszadalmas és egyre fárasztóbb pizsgálás után feldugta magának a mutatóujjadat is, te persze jámboran és kétségbeesetten túrted ezt az újabb megpróbáltatást, de már sejtetted, hogy elévedtél ebben a nagyon is egyenes alagútban

persze továbbra sem tisztázható már, és soha nem is lesz az, rólad hogyan került le a ruha, mert lekerült végül, ezzel szinte egyidőben a nő mohó keze könyörtelenül rátapadt az ágyékkodra, száraz, inas kéz gyúrte, morzsolta a férfiasságot, tudva tudván, hogy félpuha fasszal valódi művészet a baszás, és bár valaha művésze lehetett e tárgyörnek a nő, mostanra csak szomorú árnyéka önmagának, le sem mertél pillantani a rendkívüli intenzitással küzdő kézben vergődő testcsontokra, mert érezted, gyengécske merevedéssel válaszol csak az őt támadó rettenetes intenzív ráncigálásra, a citromfej hol eltűnt a látászögéből, ilyenkor az ágyékkodon munkálkodott, hol megjelent, és beléd csókolt, nyilván félreértette a leesett állad miatti állandó szájtátásodat, a saját ízeidet és szagodat érezted beletolódni a szádba, ami nem volt feltétlenül kedvedre való, egyszerre elveszítette minden eddigi türelmét, megragadott, hihetetlen erőt koncentrálna a vézna karokba, hanyatt döntött, vagy inkább rácsapott a franciaágyra, és fürgén föléd mászott, két ujjá közé fogta a félpuha vesszőt, ami ez esetben te voltál és minden lényeged, és megpróbálta felnyársalni vele magát, még abban bízhattál, a természetbe szorult annyi empátia, hogy megpróbálja az embert kimenteni a hasonló helyzetekből, volt is, mert nyekklett, csuklott, hajlott és fájt a faszod minden irányba, csak föl nem akart mutatni, a vágyakozó, és már valóban nem csontszáraz vaginára, a játék sokáig eltartott, hol kínos volt, hol komikus, utóbbi pillanatokban fegyelmetlenül elröhögted magad, amivel csak a nő ingerültségét és elszántságát fokoztad, akkor is megbaszol, ha belepusztulok, hörögte, és folytatta a küzdelmet a folyton lekonyuló jószággal, és valóban, egy szerencsés mozdulat meghozta a behatolást, előbb csak a feje, később hímtagod fél teste is behatolt a nőbe, vihogtál volna megint, amikor olyan meglepetés ért, hogy majdnem kijózanodtál tőle, a vagina ugyanis hirtelen összezárult a hímvessző körül, szorított és szívott, majd lüktetni és gyűrűzni kezdett, egé-

szen úgy, mint egyszer, mint akkor régen, amitől eddig rakoncátlankodó férfiasságod megemberelte magát, fölmeredett, a kétszeresére dagadt, és most már igenis érezted a vér nyargalását, feszítését az ágyékodban, a nő, szintén megérezve ezt, rettenetes sikongatásba kezdett, egyfolytában fél tucatszor élvezett, de a fölvezető tortúra alatt ért stressz és megrendülés, valamint a nem kevés megivott vodka ugyanezt neked nem engedte meg, a merevedés gonosz lassúsággal előbb félpuhaságba, később egész ernyedtségbe ment át, az előző percekhez kölcsön adott lényeged végül kövér kukacként, dolgát csak félig elvégezve, lustán és némi bánatot magára erőltetve csusszant ki a forró vörös járatból

fekszel majd hanyatt, nehéz verejtékben ázva, szemed megakad a plafonról lecsüngő hatalmas papírgömb-csilláron, amelyet, szemben az általad eddig látottakkal, rikítóan színes szeletekből állított össze valaki, a színes papírszeletek színes árnyékot vetnek maguk köré a falra és a plafonra, ettől olyan érzése lesz az embernek, mintha egy cirkuszban rendeztek volna be kuplerájt, fekszel majd hanyatt, szemed megakad a plafonra gondos kezekkel felragasztott matrica-csillagokon és -holdacskákon, melyek éjszaka majd nyilván fluoreszkálni fognak, így keltve benned azt a képzetet, hogy a hatalmas ég borul föléd, nem egy lepukkant külvárosi bérház plafonja, a teljes nagy ég jött el immár hozzád, ami egyébként soha nem üzent semmi jót vagy lényegeset neked, ha nyitott szemmel aludnék, jut majd eszedbe, akkor egész éjjel bámulhatnám ezt a sok gyönyörűséget, szemed lejjebb vándorol, a könyvespolcon szabályos rendben a könyvek, nagysági sorrendben, megkönnyebbülten látod, hogy ott vannak a te építészeti szakkönyveid is, természetesen, egészséges és demokratikus keveredésben, mármint a nagyság okán, az újonnan odakerültekkel, Clair Kenneth, Robin Cook, Daniel Styl, egyéb kiolvashatatlan feliratú gerincek, nyilván dombornyomásos borítólappal, el nem tudod majd képzelni, mit kezdj ezeknek a faszjankóknak és fapináknak az irományaival, kidobni könyvet elvből nem fogsz, de a közelségükben meglenni sem lesz valami kéjmámor, tovább siklik a szemed, és csak keresné, de nem találhatja a konyhába vezető ajtót, helyét most egy friss mésztől fehérülő boltíves átjáró foglalta el, meg se lepődsz már rajta, a konyhaasztal a falhoz tolva, előtte-mellette két szék, az asztalon tarka, gyümölcsmintás viaszosvászon terítő, vázában virág, innen is kivehető, hogy művirágok díszelnek a kék üvegben, sebaj, gondold magadban, legalább nem hervad el, és nem kell a pénzt friss virágra pazarolni, ebbe a lakásba úgysem illenék virág, nem is mernél ide virágot hozni, egészen egyszerűen a cinizmus látszatát kockáztatnád meg vele, és a múltjába taposnál, az asztal megterítve, a tűzhelyen piros fedős lábas, enni is fogtok tehát, és ez is új lesz az életedben, a közös étkezések kínosan hosszú szertartásai, pillantásod most a szarvasokat ábrázoló zöldes falvédőre esik, mely a franciaággal szemközi falra került, valóban pompás szarvasok és igazán élethű az ábrázolásuk,

erdei jelenet, gombával, bokrokon tenyésző virággal, nagy zöld éggel, amelyre csak mutatványként tervezett néhány kósza felhőt a kitalálója, fölötte, majd nem a plafon magasában, a World Trade Center hatalmas tornyai magasodnak egy falra fölszögezett poszteren, mellette a Budapest Sportcsarnok épülete madártávlatból, előbbi nyilván arra utal, hogy hatalmas építményeket kell még életedben megtervezned, utóbbi, a sportcsarnok, arra, hogy ilyenek tervezésében voltál benne még pár évvel ezelőtt, azon már meg sem lepődsz, hogy egy tévé is bekerült a képbe, nem valami modern készülék, de biztosan lehet vele valamit fogni a külvilágból, mármint annak, akit érdekel a valami a külvilágból, így fogunk élni itt, mutat körbe, élni fogunk, ez, amit itt láatsz, nem az én világom, teszi hozzá, nem mentegetőzve, annál sokkal keményebben, tudom, hogy a tiéd se, de ki kell jelölni olyan semleges kereteket, melyekben szabályokat hozhatunk magunkra kötelezően, ekkor meglátod a szobakutyát, aki eddig nagy csöndben kussolt az ajtó melletti kiskosárban, fehér kővér szőrmók piros nyakörvvel a nyakán, ő volt tehát, aki a lábad alatt motoszka, és nem Atma, amikor beléptél e megújult otthonodnak nevezett kulturális romhammazba, ronda, nyomott orrú kis állat, alig több egy szőrpamacsnál

vissza

fogsz térni

a tervezőintézetbe

tervezni és dolgozni fogsz

én pedig majd jó feleséged leszek

hangzik fölötted, vérrel és sárral kevert múlt szárad gyáva hallgatásodon

a zsebken-

dőnyi ablakon keresztül látszik, vagy inkább bevillanni látszik csak, a sötét hátsóudvar ecetfája, az egyetlen lény, aki elviselhetővé teszi ezt a villannyal előállított álnappali fényárt, az ecetfa haszontalansága lám így lesz hasznosabb a te létednél, mert kinek hajtasz te hasznot azzal, hogy létezel, még egy ablakon sem tudsz benézni, bevillanni látszani, hogy örömet okozz valakinek az ott léteddel, egyetlen lényként képes létezni a sötét és nyirkos és mohával és penésszel borított kövek között, nem tudni, hogy került oda, nem törődik senki a létezésével, egyszer valakinek olyan kedve támad, és kivágja, és akkor nem lesz ott többé a hátsó udvarban, és nem fogja keresni senki, de veled mi lesz, isten ecetfája, mi lesz a sorsod, mikor vág ki a nagy kéz, hogy azután ne keressen, ne hiányoljon, ne sirasson el senki

apa kis képe a tévé tetejére került,

milyen régen nem láttad, ami így nem igaz, láttad te, csak nem nézted, a sötétben állandó és intenzív viszonyban voltál a tárgyaiddal, vagy a tárgyaid létének a tudatával, apa képe valahol, még a sötétedés előtt, már a könyvespolcon volt, és ott is maradt virtuális világodban, persze, szinte egészen biztos, hogy valamikor lesodortad, leverted, lelökted onnan, amikor bort kerestél és

zenéltél a törött üvegeken, taposhattál is rajta, egészen biztos, de az is bizonyos, hogy nem rajta tapostál, csak egy őt hordozó tárgyon, ez lehet mentséged, a tárgy fölszabadult lelke, apa az őszi tájban, ott maradt, ahová tetted, a könyvespolcon, nem tudod, hol készült a kép, ki készítette, és hogy maradt meg idáig, az őszi táj határozottan szép látvány apa háta mögött, kis alakja büszkén szűrődik a kép előterébe, barna haját hátra fésülte, ettől kicsit már kezd kopaszodni, no nem nagyon és zavaróan, fehér ingének kicsiny a gallérja, és az egyik oldalon a zakó alá gyűrődött, ettől kedvesen bohémmá lett a komoly kis figura, a barna zakónak valahol még meg kéne lennie, valahol meg is van talán, egy ideig hordtad, amíg akkora voltál, mint apa, ez csak rövid ideig tartott, az ember csak rövid ideig szokott akkor lenni, mint az apja, vagy kisebb, vagy nagyobb, de véletlenül sem ekkora, egy szekrényben biztosan ott lóg, csak azt nem tudod, hol van most az a szekrény, mikor és hová merült el, a zakó ujjá kicsit hosszabb a kellenénél, ez gyakran figyelhető meg kis termetű embereknél, a nadrág pedig buggyot vet a cipőre érve, apa tekintete komoly, mintha csak tudná, hogy az örökkévalóságnak készül a kép, a fia majd egykor erre fog bámulni, hanyatt fekvé, a fejét félre fordítva, részegen, a nézés előtt egy rozzant kis nőbe ürítve fáradt magvait

azt a könyvet, nyúlsz a pihenő fekete lepke felé, azt nem, még nem, mondja a nő, és eltolja a kezdet, már van rajta valami fehér gönc, így elviselhetőbb a látványa, azt majd máskor, egyszer, ha, és nem magyarázza tovább, pedig nagyon jó lenne tudni, mit rejteget a fekete könyv, lehet, évtizedek szorongását és bűntudatát oldaná fel, ha megismerkedhetnél a tartalmával, váratlanul kialszik a villany, sok már a cirkuszi hatáselemekből, igazából megijedsz, pedig jó is lehetne, hogy visszatért egy kicsit a homály, surrogást és kuncogást hallasz, és a legnagyobb meglepetésedre, a szemközti falon képek kezdenek peregni, a nő ezek szerint hozott magával egy kezdetleges filmvetítőt, valami anyolcas lehet, sose értettél az ilyesmihez, az első kockákon a barátod, azután te, igen, ez a fürdőhely volt, nevensz fel magadról meglepedkezve, az első napok, amikor még minden olyan jó volt, itt megyünk le először a tengerhez, milyen fiatal volt, álmélgodsz el a barátodon, és még élt, teszi hozzá vádló hangsúllyal az asszony, amiben nem az van benne, hogy te ölted meg, hanem az, hogy még élsz, hogy nem te rohadsz lent a nyüvek világában, élhetne ő is, mondod, élhetne, de nem él, a kockák peregnek tovább, ez volt a szállásunk, nézd, milyen ordenáré rendetlenséget tudtunk csinálni egy-két nap alatt, az volt Richter ágya, ez Törppapáé, ez Mátéé, ez pedig az enyém, jól elvöltünk ott, istenem, de sokat neveltünk és ittünk meg ökörködtünk, na, ebbe a sörözőbe jártunk, itt ittam az előtt, mielőtt leütöttek volna, még most is látszik a szemöldököm mellett a forradás, majd megmutatom, ha érdekel, akkorát kaptam, hogy szó szerint összeszartam magam, úgy, összeszaródva vittek be a kórházba, és úgy, összeszaródva vittek

vissza a szanatóriumba, ahol laktunk, Richter mosta ki a nadrágomat és a gatyámat, tudom, hogy így történt, de nem tudom, kitől tudhattam meg, ő soha nem beszélt nekem erről, annál szemérmesebb ember, vagy az volt, minden esetre rendes volt tőle, hogy ilyen gusztustalan dolgokban is megmozdult érttem, ez a nő ki, kérdezte, ez Sylvie, mosolyodsz el zavartan, tehát ő volt Sylvie, ő, igen ő, és nem fordulsz felé, pedig várja (Sylvie Mátéhoz bújva pózol a filmen, háttérben a tenger hullámzik) sokat hallottam erről a Sylviről, hát igen, sokat hallhattál, Sylvie gyönyörű volt, és valamennyien szerelmesek voltunk belé is (Sylvie ott áll közöttetek fehér bikiniben, a kosárákból mézszínnel csordulnak elő a mellei) de ő csak neki adta oda magát, igen, csak neki, nem úgy, mint én, csattan fel, nem úgy (egymás után ereszkedtek le a hegyoldalon, Törppapa megbotlik, hanyatt esik, gurul lefelé, álltok és röhögtök, száll a por és a nevetés) mint te, azt azért remélem, hogy tudod, én csak veled csaltam meg, hát persze, tudom (a sörbár lépcsőjén baktattok fölfelé, Richter valamivel integet, mindenki nevet, a kamera ráközelít a tárgyra, ami nem más, mint egy használt koton) csak velem, és veled se kellett volna, te szemét, sziszeg bele az arcodba, nem úgy gondoltam, ha nem hal meg, akkor lehetett volna, de mert meghalt, most azt érzem, hogy nem lehet (Sylvie lusta macskaként hever a teraszra kicipelt ágyon, Máté félmeztelenül a terasz korlátján, a háttér homályában Törppapa figyelni őket, nem titkolt izgalommal és irigységgel) a kettőnek nincs köze egymáshoz, baszd meg, a baszásnak (egy buszmegállóban ácsorogtok vad trapéznadrágokban és színes selyemingekben, az ingek szinte derékig kigombolva, Sylvie most nincs veletek, rosszul öltözött, rossz arcú emberek vannak még rajtatok kívül a megállóban, láthatóan rosszallják a hangoskodásotokat) a meghaláshoz, nem, nem, ingatod szomorúan a fejedet, először is nem baszás volt, hanem szeretkezés, nekem csak (egy nagyon fiatal, barna hosszú hajú lány piros rubinskorpiót nyújt feléd, piros a trikója és meglepően nagyok karcsúságához képest a mellei, róla meg is feledkeztél, ő volt akkoriban a szeretőd, még verset is fabrikáltál róla, naná, akkoriban még költő is akartál lenni, sok egyéb fontosság mellett, valahogy így kezdődött: *két duzzadt mell, rengő kettős teliholdam, virrassz ma fölöttem megint, ezüstszárny veri csatakosra testem, az éj csalánjával telehint*, hát persze, rossz vers volt ez is, milyen lehetett volna, de igen szerelmes) baszás, kiabál, de nem veszed figyelembe az erőlködését, másodszor pedig, igenis más fénytörést kapnak a dolgok, ha a háromszögből kihal valaki (újságpapírral letakart asztal körül ültök egy lepukkant szobában, hatalmas füstölt halakról tépkeditek a húst, szamagont isztok, ami hetven fokos vodkát jelen, meg sört, és nagyon részegek lehettek, mert csak röhögtök és röhögtök) vagy más fénytörést, elfénytelenedést, nekem igenis lelkipurdalásom (egy hajó fedélzetén pózoltok, vakító napsütésben, fehér nadrágban vagytok valamennyien, csak az ingek színesek megint, Sylvie egy matrózzal beszélget a korlátnál, Törppapa féltékenyen hajladozik a közelük-

ben, te hirtelen otthagyd őket, rohansz be a hajótestbe, irgalmatlan hasmenésed volt, persze, azóta már ezt is elfelejtetted) van, és képtelen leszek leküzdeni, menj már, neked soha nem volt lelked, nem hogy lelkifurdalásod, ha a fekete füzetet (ágyban fekszel, fejedden hatalmas, véres turbán, az egyik szemeden szintén átvért kötés, a szád fölrepedve, ágyad szélén a barna hosszú hajú lány ül, a rubinskorpiós, látszik, hogy sír, a többiek távolabbról néznek beneteket, Máté nincs rajta a filmen, nyilván ő forgatta le hullalétedet) próbálkzol, neked hoztam, de még nem akarom, hogy elolvasd, miért nem, mert még nem szenvedtél hozzá eleget, én nem, méltatlankodsz, azt hiszed, hogy a nagy magányos önpusztítás, amivel eddig áltattad magad, valódi szenvedés (vonaton utaztok, te az egyik ülésen fekszel, fejedden a véres turbán, szemed már nincs letakarva, kivéhetetlen vérömlenynek látszik a felvételen, Richter sört tölt a szádba, a többiek az ablakon lógnak, nézik a nyírfák közül kivillanó házakat) volt, hát nagy lófaszt, a valódi szenvedés az lett volna, ha szembenézel a dolgaiddal, ha elvállalod a dolgokat, ha döntéseket hozol és csinálsz is valamit az állandó itthon döglés (a film most vagy elszakadt, vagy itt ért véget, égett fluoreszkálás a falon) helyett, de te mindenhez kevés vagy, ő persze mindenhez elég volt, vágsz vissza, igen, ő mindenhez elég volt, akkor tudd meg, emeled felé nehéz fejedet, hogy amikor velem lefeküdtél, ő egy másik nőnél volt, és én ezt tudtam, gyűlölettel nézed a citromarcot, de az meg se rezzen, látod, milyen rohadt vagy, hogy mered ezeket elmondani, sziszeg rád, gondoltam, tudnod kell, hogy a te tökéletes férjed mással baszott, amikor azt hitted, megcsalod velem, mindent tudtam, te szerencsétlen hülye, csordul végig a citromarcon a citromköny, gondolod, lefeküdtem volna veled, ha nem tudom, mit művel éppen, csak nem képzeled azt, hogy valaha is kellettél volna nekem, ha őt meg tudom tartani, ha képes lettem volna egyedül birtokolni, és nevet és sír, lelóg a fejed az ágyról, igaz, mitől is kellettél volna neki, éppen te, aki semmihez sem elég, aki az élete nagy részét fekve töltötte, döglött és megdöglésre vár

hogy került hozzád ez a film, tereled el magadról a szót, a fiókjában találtam, szedi szét a gépezetet, lassú és fásult mozdulatokkal, akkor nem is tudtál semmit Sylvie-ről sem, nem hát, de ismertem őt, tudtam, hogy csak olyan nőket szeretett, akik mindenestől adták oda neki magukat, járka a kis árnyék a szobán, rajta keresztül, az életeden keresztül, milyen nap van ma, kérdezed, vasárnap, feleli, mindig vasárnap van ebben a kurva életben, jaidulsz fel, mindig vasárnap, ebben a kurva életben, holnap reggel én munkába állok, és neked is be kell menned a tervezőintézetbe, ezt mintha nem hallanád jól, megrázod a fejedet, hova kell bemennem, kérdezel vissza értetlenül, a tervezőintézetbe, de hát én onnan, mondod elrekedten, tudom, de megígérték, hogy visszafogadnak, ne görcsölj, menni fog minden, benne van a kezében az a sok vonal, remélem, az agyadat még nem itta el teljesen a tervezéshez, nem vála-

szolsz, némi kínlás után sikerül fölállnod, a bársekreányhez lépsz, ne, szól rád az asszony, de kinyitod, meglepetésre nem italok vannak benne, hanem tengernyi felbontott boríték ömlik rád belőle, ezért mondtam, hogy ne, dohog, itt még nem volt időm rendet tenni, mi ez a sok boríték, kérdezed, és hogy kerültek ide, a leveid, mondja egykedvűen, és elkezdi fölszedegetni borítékokat a földről, elolvastad őket, háborodsz fel, hogy merted elolvasni őket, ragadod meg a vállát, nem olvastam egyet sem, szabadítja ki magát a fogásodból, akkor ki bontotta fel őket, hát te, válaszolja, és egyszerre minden előtted van újra, ahogy éveken keresztül érkeztek hozzád a levelek, felszólítások, megszólítások és tájékoztatók, amikor megtelt velük a postaláda, ürítettél, bent a sötétben bontottad fel őket, és a felbontás számokra egybe esett akkoriban még az elolvasással, sőt, a megválaszolással is, mert amit nem tudunk, arra csak nemtudásunk lehet a válasz, holnap este nekilátsz, és szépen elolvasod őket, gyömöszöli vissza a bársekreánybe a töméntelen levelet az asszony, és szépen megválaszolod őket, gondolom, eddig még nem tetted meg, miért válaszolnám meg őket, azért, hogy tudják az emberek, hogy nem haltál meg, hogy élsz és megint számítás rájuk, és megint számíthatnak rád, nem vagyok én erre alkalmas, dőlsz vissza az ágyba, számítani rájuk és számítani rám, tényleg itt akarsz maradni, nálam, nem nálad, hanem veled, javít ki, és érthetetlen otthonossággal odafészkelődik melléd,

ha akkor
csak bosszúból
feküdtél le velem,
akkor most meg miért

most is bosszúból, igen, suttoja szomorúan,
de hát, most mit bosszultál meg és kin, hitetlenkedsz, rajta álltam bosszút, szorítja kétségbeesetten a nyakadat, rajta, hebegsz, rajta mit, csak azt, hogy meghalt az a rohadt, hogy itt hagyott, amikor még nem lett volna szabad itt hagy-
nia engem

PETŐCZ ANDRÁS

Kalapos istenek

Azt mondják sokan, hogy nagyon szerelmesek, és olyankor kalapot viselnek, ha nagyon szerelmesek az istenek.

Tegnap láttam egy kalapos istent.

Azt is mondják, hogy megszenvedik ezt a nagy szerelmet az emberek, mert olyankor, ha szerelmesek, nem figyelnek rájuk az istenek.

Hát most aztán kijutott.

*Azt a sok-sok dörgedelmet!
Meg lángolást! Emésztő tűz
ez a szenvedély, és mind
annyiunkat messzire űz.*

*Az egyik kikapós kalapos isten
talán azt mondja egyszer, hogy
elég legyen ebből a sok szerelemből!
és akkor fellélegzik kicsit az ember.*

Háború körkapcsolásban

*Fáradt vagyok, bedőlök az ágyba,
alvás előtt még belenézek
a háború-körkapcsolásba,
nehogy alulinformált legyek.*

*Az asszony nem szól rám, a
gyerek sem üvölt, mintha
tudná, hogy világhelyzet van
végre, és jár az a kis pihenés.*

*Azt mondják, már a szomszédban
is lőnek. És azt is mondják, elkezd
dődött a le. És hogy a szomszéd már
ki is ennek ürügyén a fél rokonságot.*

*Nem tudom, igaz-e az, amit az em
berek beszélnek. Én csak nézem
a tévét a fényeket, és élvezem,*

hogy a bombázóknak gyönyörű a teste.

Háborúra készül a tök kopasz barátom

*A tök kopasz barátom rohan
az utcán, nem
libeg, merthogy jó a kondíciója,
sportol ugyan
is a tök kopasz barátom, edzi a
testét, így
aztán távol áll tőle minden libe
gés, de
különösen mostanság nem libeg
a tök kopasz*

*barátom, mostanság semmi ilyes
mi nem
jellemző rá, merthogy tartalékol
ja energiáit,
nem lehet tudni a holnap mit is,
holnap, ha
lesz még, nem lehet tudni, hogy mit
is, ha
majdan, merthogy mostanság bizony
talan
a minden, nem lehet tudni, minden
esetre
gyorsan körbelövöldöz a tök kopasz
barát,
irtja a mindenkit, ahol éri, ha már
harc,
legyen valóban harc is, minden
képp az
lenne jó, hogyha harc, akkor legyen
még harc is,*

*és akkor mostanság harcol a tök
kopasz, apró
léptekkel libeg végig az utcán, és siet
teti, amit lehet,
hogy gyorsabban menjen a pusz
tulásba
a tök, és akkor majd mindenki
nek jó lesz.*

KIBÉDI VARGA ÁRON

Három világ szegélyén*

Augusztus 12.

– Egy púpos idősebb asszony izgatottan meséli apósomnak a strandon, hogy tegnap este belefulladt a tengerbe egy hatvankét éves barátnője. Nagyon vallásos asszony volt, de három éve öngyilkos lett a férje, azóta nagyon megváltozott. Vasárnap délelőtt a mise végén még pénzt gyűjtött be a quimiac-i kápolnában, őt többször hívta azután, hogy jöjjön le vele a strandra, de neki nem volt kedve. „Most utólag, mondja, én... elnézést, nem jut eszembe a szó...” és sokáig dadog – „Coupable” (=bűnös), segítem ki végül. – „Pontosan, köszönöm, ezt a szót kerestem.” Bűnösnek érzi magát, de nem jut eszébe a szó. Freudnak mennyire igaza van.

Augusztus 13.

– Amikor így írok a szövegszerkesztőn, az ablakommal szemben egy százéves fa, előtte egy szürke kőfal és azelőtt több mályvarózsa. Anyásom az én kedvemért ültette őket oda, mert azt hiszi, hogy a kedvenc virágom, pedig én csak azért emlegetem, mert szép a neve („rose trémière”) és mert Nerval egyik legszebb versében szerepel.

Augusztus 14.

– Amikor jön a dagály, a strandon sokan – gyerekek és felnőttek egyaránt – izgatottan nekiállnak és nagy szorgalommal építenek bonyolult homokvárakat olyan távolságra, ahol biztosra vehető, hogy a tenger hullámai hamarosan eléri és megsemmisíti őket. Ez a legtökéletesebb sziszifuszi munka, jobb példa rá talán nem is akad. Miért szeretik annyira? Elképzelhető, hogy az embert nemcsak az vonzza, ha valami maradandót alkothat, hanem az ellentéte is, amikor tudja, hogy amit alkot, azonnal eltűnik?

Augusztus 15.

– Az amszterdami Hilton tetejéről leugrott egy híres holland popsztár. Két nappal korábban még szólt egyik barátjának, hogy ugorjon le vele, de az azt hitte, hogy viccel. Állítólag úgy ugrott le, hogy közben látta a lakást, ahol felesége és gyerekei laknak.

* Részlet a Kalligram Kiadónál megjelenő naplóból.

Augusztus 17.

- A francia patika különleges hely, nemcsak azért, mert egyben illatszertár is, tehát sok nő csak napolajért vagy parfümöért jön, hanem azért is, mert a franciákat nagyon foglalkoztatják a betegségek – ez a tévéhírekben is feltűnik –, nagyon szeretnek beszélgetni bajaikról. Patikába menni tehát esemény, itt Quimiac-ban a helyi patikában mindig sorban kell állni és rengeteget lát és főleg hall az ember. Hirtelen megakad a szemem az előttem sorára váró férfi T-shirtjén: VIAGRA van ráírva nagy betűkkel, és hozzá egy gusztustalan rajz. A férfi hatvan év körüli lehet, pocakos, őszül és kopaszodik!

Augusztus 14.

A magyar nyelvten néhány csodálatos szóval ajándékozta meg a magyar népet, olyan szavakkal, amelyeknek sokáig el lehet gondolkozni: „igenév” (ige vagy név?), „helyhatározó” (hogyan lehet egy helyet meghatározni?), és a legszebb: „fosztóképző”. Képezni, azáltal, hogy fosztok. Alkotni, azáltal, hogy rontok. Dekonstruktív. És közben éppen a legszélsőségesebb esetekben van szükségünk a fosztóképzőre: *ehetetlen, verhetetlen, hihetetlen, végtelen!* Lebontani azt, ami biztos, ami elfogadható, amihez hozzászoktunk. Életünk akkor gazdagodik, amikor megfosztjuk magunkat a biztonságtól.

Augusztus 25.

- Augusztus 7-én bejegyeztem ide, hogy sok magyar közéleti személyiségről az utóbbi években derült ki, hogy hívő keresztyének, és ezt csak azért nem tudtuk, mert Kádár idejében erről nem volt tanácsos beszélni. A mai *Le Monde* írja, hogy Putyin is nagyon vallásos, rövid egyhetes szabadságát arra használta fel, hogy ortodox kolostorokat látogasson végig. Már KGB-ügynök idejében is hívő volt, anyja titokban megkereszteltette. Állítólag más KGB-ek, többek között Putyin akkori főnöke is, rendszeresen jártak abban az időben titokban gyónni. – A baj csak az, hogy az egyház – az ortodox különösen – szeret beleavatkozni a politikába, és általában nemcsak konzervatív, hanem nacionalista nézeteket képvisel (ezt sajnos Magyarországon is tapasztalhatjuk). Az ortodox kolostorokat látogasson végig. Már KGB-ügynök idejében is hívő volt, anyja titokban megkereszteltette. Állítólag más KGB-ek, többek között Putyin akkori főnöke is, rendszeresen jártak abban az időben titokban gyónni. – A baj csak az, hogy az egyház – az ortodox különösen – szeret beleavatkozni a politikába, és általában nemcsak konzervatív, hanem nacionalista nézeteket képvisel (ezt sajnos Magyarországon is tapasztalhatjuk). Az ortodox egyház a nyugatellenes, szláv misztikát szítja és a *Le Monde* tudósítója szerint az egyik egyházi lap Putyint – már külseje alapján is! – Julius Caesarhoz hasonlította.

Augusztus 27.

- Napok óta olyan szép az idő, hogy kétszer is kimegyek a strandra, egyszer délelőtt és egyszer délután. Délelőtt hátulról süt a nap, teljesen Franciaországban érzem magamat, körülöttem mindenki franciául beszél, rengeteget beszélnek. Délután viszont szemből süt a nap, a tenger vize visszaveri a nap-sütést, nézem a vitorlásokat és hirtelen erőt vesz rajtam valami melankólia és nosztalgia: az itteni kép mögött feltűnik egy másik, nagyon régi, talán gyerekkori kép, mintha a Balaton mellett lennék, ott nézném a napsugarak tükröződését. Csodálkozom, hogy körülöttem mindenki franciául beszél. Váratlanul egymásba tolódik két kép, a múlt és a jelen. Bizonyára ilyen élményei lehettek Marcel Proustnak, aki olyan sokat emlegeti a váratlan, nem-szándékos emlékezet törvényszerűségeit.

Augusztus 31.

- Készülünk vissza Amszterdamba, süt a nap és apály van, ez a legjobb pillanat, hogy még egyszer végigjárjam kedvenc utamat: Sorlock felé, az utat köztem és a tenger között régi arisztokrata kastélyok és egy szabadtéri szoborkiállítás szegélyezik. Aztán jobbra fordulok, elmegyek Kercabellec-be, ott a kis kikötőben a kávéházban találkozom a falu alkoholistaival és írok egy verset. Gyönyörű, hihetetlen táj ez, amikor apály van. A távolban férfiak és nők lehajolva, guggolva keresnek csigát, osztrigát. Sorlocknál még a nappal szemben nézem őket, mind feketék, formátlanok, mintha állatok lennének. De amikor továbbmegyek, rájuk süt a nap és teljesen megváltoznak: visszanyerik színüket, emberek lesznek: férfi és nő, kövér és sovány, fiatal és öreg.

Szeptember 2.

- Majdnem két hónap után megint visszaérkeztünk Hollandiába. Útközben Párizsban még gyorsan megnéztem két kiállítást (Dan Graham és Niele Toroni, akit Velencében is láttam és aki nagyon izgatja a filozófusok fantáziáját).

Szeptember 4.

- Olvasom, hogy meghalt Panek Zoltán, a néhány éve Budapestre telepedt kolozsvári magyar író. A hetvenes években azok közé a ritka írók közé tartozott, akiknek autója volt és így 1974-ben együtt jártuk be két autóval és több baráttal Észak-Erdélyt és a Mezőséget. (Autója állítólag azért volt, hogy minden hétfőn átugorhasson Nagyváradra, ahol nagy szerelme, egy színésznő dolgozott. Én vele kapcsolatban elsősorban azokra az epikus, szenvedélyes és véget nem érő veszekedésekre emlékszem, amelyeket útközben Lászlóffy Aladárral folytatott.

Szeptember 6.

- Mikes konferencia, Határ Győzőt kértük fel az idei Irodalmi Figyelő odaítélésére. Nem tudott eljönni, kazettán nézhetjük, amint felolvassa a laudációt. Szepesi Attila a nyertes, akit kevesen ismernek. A kolozsvári Helikonban olvasok tőle egy interjút ... Határ Győzővel!

Szeptember 8.

- A Mikes Kelemen Kör a tanulmányi napokkal egybekötve ünnepli ötvenéves fennállását. A most már hetvenen felül járó alapító tagok közül heten voltak jelen, egyikük - bánréti Fuchs Károly - külön átjött Kanadából. A jubileumi vacsorán több mint százán vesznek részt, köztük sok fiatal is. A nagykövet felolvassa egy államtitkár üdvözlő levelét, aki további jó munkát és - megint, ő is! - „jó egészséget” kíván mindenkinek.

Szeptember 11.

- Lóránt mondja délután háromkor a mobil telefonon Párizsból, hogy kapcsoljam be gyorsan a tévét, mert történt valami Amerikában. Így egyenesben láthatom pár perc múlva, ahogy a második repülőgép belerohan a második toronyba, és egy fél óra múlva azt is, ahogy rövid időközökben összeomlik a két torony. Milliók, milliárdok látnak valós időben egy minden horrorfilmet meghaladó borzalmat, a háborúnak egy új fajtáját, egy olyan háborútípust, amilyen eddig nem volt: ismeretlenek a világ leghatalmasabb országa ellen.

- Új keresztesháború, most az arabok a Nyugat ellen? A CNN szerint mind a négy eltérített gépbe több terrorista szállt fel, köztük gyakorlott pilót is. De el lehet-e képzelni olyan embert, aki résztvesz hosszú légi kiképzésen Amerikában csak azért, hogy később a szent ügy érdekében öngyilkos lehessen? Igenis el lehet, ti. úgy, hogy akiket mi terroristának nevezünk, magukat mártíroknak tekintik, a mártíromságra készülnek hónapokig, esetleg évekig. Egyenesen a paradicsomba kerülnek, ha megölik a hitetleneket. Két szélsőség áll egymással szemben: egyrészt a moszlim fundamentalisták, akik az amerikai társadalmat erkölcsstelennek és perverznek tartják és éppen ezért meg akarják semmisíteni, másrészt az amerikai youppik világa, ahol mindenki állandóan rohan és mindent csak pénzürtéke szerint tud meghatározni. Európa, úgy érzem, e között a két szélsőség között helyezkedik el.

Bin Ladent, az elsőszámú gyanúst, egyébként rokoni szálak fűzik a tálibok főnökéhez.

Szeptember 12.

- A berlini parlamentben mindenki fekete ruhát visel, és egy képviselő bejelenti, hogy most egy új világrend kezdődik. Putyin is fekete ruhában beszél a tévén az oroszokhoz. A moszkvai amerikai nagykövetség előtt mintha még több lenne a virág és a könnyező asszony, mint másutt.

Szeptember 13.

- A harmadik világban nem áll ki a sajtó egyértelműen az amerikaiak mellett. Sőt még egy argentin lap is kritikus: megemlíti, hogy pont szeptember 11-én volt annak is az évfordulója, hogy a chilei jobboldal az amerikai titkoszolgálat segítségével megdöntötte a törvényesen megválasztott baloldali Allende-kormányt.

Szeptember 14.

- Megyek reggel fél kilenckor újságokat venni a közeli vasútállomáson. A bejáratnál egy mosolygó fiatalember broszúrákat próbál osztogatni és hangoosan üvölti, hogy itt a világ vége és mindnyájan a pokolba kerülünk.

- A mai nap a gyász napja. Bush felszólít minden amerikaiat, hogy menjenek a templomba és imádkozzanak. Maga jár elől jó példával, a papok után ő is beszél. Mindenki feketében, de a nyakkendők körül már bajok vannak: az egyik magasrangú tisztviselő az első sorban erre az alkalomra piros nyakkendőt kötött. - A zászlók félárbocon minden nyugati országban. A francia elnöki palota udvarán most játsszák először az amerikai himnuszt. A zenekar elé járul Chirac elnök, egy magasrangú tiszt és az amerikai nagykövet. Chirac egy diszkrét kézmozdulattal jelzi az amerikaiaknak, hogy maradjon egy lépéssel mögötte, a tiszttel együtt; elvégre ő az elnök, az első hely a protokoll szerint még ebben az esetben is egyedül őt illeti meg. Utána három perc csend a halottak tiszteletére (miért három? máskor eggyel is megelégednek), és azután a két himnusz.

SZAKÁCS ESZTER

Ha magammal vinném mindet

*Elvesztem. Nevek lassú áradása.
Lemerülni egyetlen lélegzettel.
Kasztília, Myanmar, Kelso, Lhásza.*

*Fidzsi egész a zátonyig kísér el.
Szváziföld szinte beúszik a számba.
Hol éjjel együtt locsogtam a vízzel,
két kalauzhalam Jáva, Szumátra.*

*Nem tudom, mindez hova is vezethet.
Hogy vajon vezettetnek vagy vezetnek.
Hogy mikor burkolózik hallgatásba.*

*S ha magammal vinném mindet egy este,
akkor majd aki valamit keresve
a térképet kinyitná, már hiába,
mindenütt fehér foltokat találna.*

Nem vagy itt

*Nem bírom már a csöndet elviselni.
Kiszakadt belőlem és nem kapom vissza soha.
Esőszagra ébredtem, vagy csak hittem.
Napszemüveg, félálom elsötétített szoba.*

*Futottam az úton. Villanyoszlop. Szívdobbanás.
Némán suhanó, füstös egű tócsák.
Száguldó felhők alatt és álló sziklák között
csupa kőtörőfű, falra futó ág.*

*Nem mertem azóta se visszamenni.
Hiába is mondanád, hogy minden jó lesz megint.
Megijeszt a tükörök vékonyka hangja.
Behunyom a szemem: ott vagy, kinyitom: nem vagy itt.*

HAZAI ATTILA

Amikor Viola fejére esett a gólyafészek

Violának szép fekete haja volt, akár a gőzmozdony fényes fekete páncélja, na, nem olyan füstös vagy olajos, hanem olyan domború és csillogó. Szeme sötétbarnán és feketén világított, mint éjszaka a világűr a csillagok és egyéb égitestek között. Orra vékony és apró, akár egy pici, ám életrevaló hangya a gőzmozdonyhoz képest.

Viola leszállt fekete lováról a Marczibányi téri táncház előtt, ez a ló annyira sötétbarna volt, mint nagymamám ősrégi fogkefeje, ami több éve a cipőkefék közé keveredett, és Viola olyan éber, akár a kiönteni készülő folyó, például a Tisza. Nem tudom, megfigyelték-e már de a folyók olykor rettentő, elképesztő éberek tudnak lenni, általában kiöntés előtt, a megduzzadás eseménydús pillanataiban. Viola leszállt fekete lováról, ami egy kék Suzuki személygépkocsi volt, vagyis inkább kiszállt a fekete lovából, és besietett a táncházba. Egy pillanatra felnézett a ház tetejére. Megpillantotta a kémény közelében terpeszkedő gólyafészeket, aminek nem tulajdonított különösebb jelentőséget, még csak el sem csodálkozott a látványon.

A gólyák körülnéztek a tájon. A nagy gólya felszállt, elrepült a folyópartra, és nemsokára hozott nyolc darab langyos csirkecombot.

- Hm, de finom - mondták a fiókák.

- Honnan szereztél ilyen sok combot? - kérdezte a gólyamama, aki a fészket igazgatta.

- Kölcsönkértem a Matula bácsi pisztolyát és lőttem vele néhányat.

- De hiszen a Matula bácsinak nincsen pisztolya! Neki, ha jól tudom, puszkája van.

- Igen, csak vicceltem. A Király utcai gyorsétteremből loptam - mondta a gólyapapa.

Viola lépdelt befelé a kocka alakú termeken keresztül, bentől kihallatszott a gyimesi népzene, a bőgő pattogott, a hegedű sercegett. Ekkor előtte termett egy fiú a második ajtónál. Ez a fiú olyan csinos és elegáns volt, mint a Margit híd. Haja éppoly sárgásbarna, mint a híd kopottas korlátja, háta erős és hajlott, mint a híd sziget felé ívelő teste, lábai erősek és piszkosak, mint a tartópillérek, foga fehér, mint a híd járdáján a sok lámpaoszlop, állán pedig négy szál borosta csillogott ezüstösen, akár a villamos sínek az esti fényben. Az egyetlen különbség, hogy Sanyi alatt nem volt olyan rengeteg víz, mint a Margit híd alatt, bár a háta, a homloka, meg a lába is eléggé izzadt az augusztusi kánikulában.

- Miért ilyen festékes a nadrágod? - kérdezte a fiútól Viola.

- Mert megfestettem a nő egérrel című képemet.
- És a nőn van az egér, vagy a háttérben?
- A kezében tartja. Egyébként azon gondolkodom, hogy nem is az lesz a címe hogy nő egérrel, hanem inkább az, hogy Panni díszpatkánnyal. Ez így jóval személyesebb és érdekesebb is nem?
- Igen. És jó lett?
- Bámulatos. És most majd egy lakodalmas képet fogok festeni szürke marhákkal.
- Nagyszerű. Akkor menjünk be, táncoljunk egyet.
- De nekem nem megy – mondta a fiú.
- Nem baj. Háromig azért tudsz számolni?
- Igen. Egy, kettő, három.
- Csak ezt kell csinálni. Egy, kettő, három, egy, kettő, három. Ami pedig ennél kicsit nehezebb: egy, kettő, három, négy. Egy kettő három négy. Menni fog?
- Aha.
- A gólyamama kinézett a fészekből. Szürkeség, feketeség, langyosság, pára, homok, rovarok, lombok. A szél fújni kezdett, a gólyának kakálnia kellett. Kinyomta tomporát a fészekből, pottyantott egyet a kémény alá.
- Milyen jó lehet az embereknek – mondta a gólyamama.
- Miért? – kérdezte a kicsi.
- Mert ők ehetnek hotdogot is.
- Mi az a hotdog?
- Alapvetően egy kifli, aminek virsli rejlik a közepén.
- Mi az a virsli? – kérdezte a másik fióka.
- A virsli olyan, akár egy nagy kukac, csak vörösebb és vastagabb. Egy pár virsli pedig még a palota pincsinék, vagy a szálkás szőrű tacsónak is nagy lakoma, nemhogy egy kiscigolyának.
- A gőzmozdonyhoz hasonlító hajú Viola eközben jókedvűen táncolt a Margit hídhöz hasonló Sanyi ismerősével a táncházban. Leszállt az éj és elment az utolsó metró. Viola és Sanyi kimentek kólázni és beszélgetni az előtérbe.
- Mondj valamit az új festményedről.
- Megcsókolhatlak?
- Nem. Az túl korai lenne.
- Éppen hogy késő van.
- Haza kell mennem.
- Kár.
- Beszélsz még a képeidről?
- Rendben, de akkor add meg a telefonszámodat.
- Jó.

A gólya papa hosszú csőrével benyúlt a fészekbe és szorosan egymáshoz nyomta a hűvös nyári estében remegő fiókákat. – Nagyon fúj a szél. Lehet hogy komoly vihar lesz, de ne féljeteK picinyeim, ez a fészek sok esős éjszakát kibírt már.

– Akkor mesélj nekünk papa.

– Miről?

– Mesélj a hotdogról, vagy valami kellemesről.

– Hát jó. Nemrég hallottam, hogy egy huszonhárom éves japán férfi, Takeru Kobajasi tizenkét perc alatt összesen ötven hotdogot evett meg. Takeru Kobajasi ezzel alaposan megverte az előző évi rekordert, aki ugyanennyi idő alatt csupán huszonöt és fél virslis kiflit nyomott le a torkán. A tavalyi győztes, Arai Saitama egyébként idén második lett, ő harmincegy hotdogot evett meg. A japánok ezzel tizenkilenc ország, többek között az Egyesült Államok, Németország, Kanada és Nagy-Britannia versenyzőit utasították maguk mögé a nyolcvanhatodik hotdogevő versenyen.

– Nahát, papa, te állati értelmes vagy – mondta az egyik fióka.

Sanyi a büfében megérintette Viola vállát és erősen hadonászva az új festményéről kezdett beszélni. – A kép jobb oldalán egy csinos menyasszony látható a vőlegényével, esküvői ruhában. A lány kezében egy csokor virág, mögöttük narancssárga kerítés, és egy szürke marha meg a borja. A kép érdekessége, hogy a jegyespár tekintetén látszik, sokat vitatkoztak, vajon katolikus vagy protestáns szertartás szerint keljenek-e egybe, mert a lány római katolikus a fiú pedig református, és az egyik pap barátja kilopta a homárt a hűtőből és el akarta adni a vegyesbolt előtt, az esküvő utáni fotózáson pedig töltött káposztát és rántott pulykamellet dobált a férj a szürkemarháknak, hogy közelebb jöjjenek, de a marhák nem akarták megenni.

– Hát ez ígéretes képnek tűnik – mondta Viola.

– Na, akkor megadod a telefonszámodat? – kérdezte Sanyi.

– Van nálad toll?

– Nincs, csak ecset, meg piros festék. De tudod, azt szeretném ha a fütyimre festened a számodat. Akkor biztos nem felejténem el.

– Fütyinek nevezed? Rég hallottam ezt a kifejezést. Hát jó, ha gondolod, ráfesthetem. Vedd elő!

– Itt a büfében?

– Aha.

– Rendben – mondta Sanyi.

– Szép műtárgy.

– Ez neked műtárgy? Csak nem gender studyt tanulsz?

– Nem.

– Akkor bizonyára esztétika szakos feminista vagy?

– Nem.

- Az remek.
 - Szerintem nem fér oda a számom – mondta Viola gondterhelten.
 - Akkor ne a mobilodat add meg, hanem a vezetékést.
 - Az se fér rá. Az utolsó négy számot festem ide.
 - És akkor mi lesz az első hárommal?
 - Háromszázkettővel kezdődik. Úgy lehet megjegyezni, hogy mondjuk, reggel felkelsz és elgondolkodsz azon, hogy három tojásból főzzél rántottát, vagy kettőből. Közben pedig arra gondolsz, hogy mégse főzől rántottát.
 - Értem. Ez menni fog. Három, nulla, kettő.
 - Igen. Ez készen van. Most már ráférne a mobilszámom is, de nem akarok annyit festeni. Szia.
 - Szia. Akkor hívlak holnap. És izé, szóval nagyon szimpatikus vagy, mondta Sanyi.
- Viola már nem hallotta a fiút. Kisietett a táncszobából, kilépett az ajtón a szélbe. Kicsit izzadt még a homloka, és ekkor a fejére esett a gólyafészek.
- Jaj – mondta Viola, hazament és bebújt az ágyába.

FRIED ISTVÁN

Ki beszél a „regényké”-ben?

KRÚDY GYULA: N. N.-JÉNEK ELBESZÉLŐI HELYZETEI

Lehetséges, hogy az íróársak Krúdy-képe legalább oly „rejtélyes”-nek, „megtévesztő”-nek bizonyul(t), mint Krúdy Gyula „modernsége”? Elképzelhető-e, hogy a kortárs szerzők megjegyzései „félre”-olvasásuk révén hagyományozódtak? Hiszen a Krúdy-kutatás minden erőfeszítése, igen fontos rész-eredménye, megannyi módosító javaslata ellenére változatlanul élnek és hatnak a sztereotípiák, illetőleg sztereotípiákká egyszerűsödött kijelentések, föltevések Krúdy előadásmódjáról, elbeszélői magatartásáról. Egyrészt az mondható el, hogy a Krúdy-„legenda” rávetült az író műveire, más-képpen fogalmazva: a Krúdy személyiségével kapcsolatos anekdotikus mozzanatok „önéletrajzi” utalásként jelentek meg a regények értelmezésekor, másrészt viszont az tételezhető, hogy Krúdy „mnemotechnika”-ja reflektálatlanul a Prousté mellé sorolódott, olykor a Prousté elé,¹ legalábbis időben, s így a Krúdy-írás magyar hagyományból fakadtsága elhomályosult. Például Krúdy több ízben emlegetett „oroszos”-ságának esetében² nem hangsúlyozódott, hogy itt Puskin és Turgenyev ürügyén a XIX. század magyar Puskin- és Turgenyev-felfogásának újraírásáról és újragondolásáról van szó, amely jórészt párhuzamos Krúdy Jókai-újraértésével. Mindezek következtében az érdekes és sok fontos adatot, valamint narratív sajátosságot föltáró Krúdy-szakerődalom a leginkább a századvégi-század eleji novellisták, illetőleg Mikszáth továbbgondolójaként látja Krúdyt, főleg pályája első évtizedeire tekintve, és kevésbé igyekszik értékelni és értelmezni a kortársak és Krúdy kapcsolódásait. A Krúdy-írás egységére hivatkozva viszonylag kevésbé hasznosul a századfordulós (magyar) modernség és Krúdy prózai epikájának viszonya, mint ahogy a lírizálódás, egyhelyütt a műveknek tulajdonított „lírai telítettség”,³ sőt: a „táj lírai mitológiája”⁴ éppen meghatározatlanságánál (meghatározhatatlanságánál?) fogva tartósítja egyrészt a Krúdy-„legendát”, másrészt a nyelvi műalkotások szinte értelmezhetetlenségét. Aligha vitatható, hogy Krúdy írásai az első megközelítésben lehetővé teszik prózája lírizáló vonásainak kimutatását, ugyanakkor talán nem eléggé járt a kutatás annak nyomába, miféle nyelvi és elbeszélői eszközökkel történik Krúdynál a műnemi vagy narratori „határok” átlépése. Ebből a szempontból tanulságosnak mutatkozhat, ha egy pillantást vetünk az *Emlékezés öreg oroszra* című, pontosan nem könnyen meghatározható műfajú írására,⁵ amelynek mind fő-, mind alcíme (*Turgenyev a magyar irodalomban*) eleve elgondolkodtat arról a kettős pozícióról, ami Krúdy és Turgenyev viszonyában szerephez jut. Ugyanis a főcím személyes érdekeltségre figyelmeztet, az „emlékezés” nemcsak a beszámoló hely(zet)ét jelöli meg, hanem részint a beszámoló módját is. Azzal, hogy a beszámoló tárgyat a múlt időből idézi föl, minek következtében a fölidéző jelentősége megnövekszik, hiszen az ő emlékezésén keresztül bontakozhat ki az „öreg orosz” alakja, valamint azzal, hogy a beszámoló jellegét közvetettségében és közvetítettségében látszik meghatározni. Hiszen a magyar író egy más irodalomra (olvasmányra) utal, amelyhez – s ezt

állítja az előtérbe az alcím – más írók révén férkőzik közel. Így amit előadni szándékozik, olyan „tapasztalat”, amely más írók, egy irodalmi folyamat tudomásul vétele segítségével artikulálható. Az emlékezés a „jelenetezés” módszerét ígéri, a magyar irodalom Turgenyev-képe viszont egy recepciós aktus föltárulását. A „helyi színek” ennek következtében éppen olyan fontosak, mint e helyi színek módosulásai az elődök értelmezései során. Azt előre bocsáthatjuk, hogy Krúdy véleményét, miszerint Petelei műveiben Turgenyev-nyomok fedezhetőek föl, az újabb kutatás szintén állítja, de azt is, hogy a Turgenyevről írtak tanulmányozása hozzásegíthet egy feltehetőleg jobb Krúdy-értéshez. De ennek talán az az egyik, lényeges oka, hogy Krúdy akképpen rajzolja meg az orosz író „világ”-át, hogy az a maga „világtapasztalatá”-val szembesülhet, s azt a művet emlegeti, mint a turgenyevi élet igazoló tanúságtételét, amelyre például az *N. N.* is hivatkozik. Hogy Krúdy Turgenyevet romantikusnak aposztrofálja (illetőleg az *N. N.*-ben olyan emlékezés részeként emlegeti, amely szüntelen *jelenlétével* köti össze a múltat a történésekkel), aligha lehet ezekután meglepő. Hiszen Turgenyev temetésén – emlékeztet Krúdy – a „Vadász iratainak figurái” képviselik a folyamatoságot, miképpen az idő folyása ugyan helyváltozásra készítet, ám ismétlődő cselekvésre is. Talán nem erőszakolt annak feltételezése, hogy a Turgenyev-portréban Krúdy az *N. N.*-hez hasonló megszólalás esélyeivel kísérletezik, személyiség, táj és irodalom egybevetettségével, összeláthatóságával. Turgenyevből kiindulva az „oroszosság” megkülönböztető tulajdonságainak rögzítéséig jut, ennek révén látszik sugallni a maga „oroszosság”-ának összetevőit is. Így az ő, emlékezésben földerengő Nyírvidékének megjelenítése a világirodalom egy fontos irányához, metódusához kapcsolódik, és ezáltal az irodalomba emelkedik, illetőleg az irodalomban hitelesítődik. Más kérdés, hogy – mint számos Krúdy-mű – az *N. N.* (irodalmi) utalásrendszere is igen rétegzett, mind a kanonizált, mind pedig a régebbi stílusú népszerű olvasmányok erősítik a szövegközi kapcsolatok sűrűn szövött hálóját. Turgenyev megidézése egy írásmód vállalása, olyan attribútumok felsorakoztatása, amelynek a magyar prózai epika is – a Krúdy-művek révén – hasznát láthatja.

„Turgenyev csodálatos lágyságú nyelvezete, borongós, mélán felderülő hangulatai, átlátszóan tiszta meséi okvetlen megragadnak mindenkit. (...) Egymás után születtek meg azok a remekbe formált hangulatok, amelyeket országúton a csengős tarantasz üléséből, erdőn, locsogó őszi eső kopogásában vadásztatva és mezőn bolyongva szedeggett össze, s »Egy vadász iratai« cím alatt adta ki őket. (...) Az a sajátos melázás, ami mint derengő ködfátyol repül el az események felett, rendkívülivé teszi, mint általában az orosz regényeket mind.”

Az *N. N.* megfelelő részletei az országúti vándorlásokról, az erdő-mező nem pusztán hangulati tényezőként fölbukkanó szerepéről az epizódban vagy a narrátor(ok) életében meg az a tény, hogy az említett regény a jellemzetes évszakban olvasódik („Amint napról napra beljebb bátorkodott az őszi idő, mint a vén cigány kocsmába...”); nemcsak a Turgenyev-mű és magyar recepciója (a meg nem nevezett, de ideérthető Reviczky Gyula és mások) felől értelmezhető, hanem annak kinyilvánítása felől is, hogy az *N. N.* sokrétegű előszövegre alapozódik, megnevezve-átpoétizálva a magyar Turgenyev-szemléletet ülteti át a maga kialakította kontextusba. Az a típusú megismerés, amely Krúdy több regényében a történelmi korból a természetibe ülteti át a „jelenéseket,” mind a Turgenyevről írtakból, mind *N. N.* elbeszéléséből kibukik. A rendkívülivé lett *melázás* (Krúdynál másutt, így az *N. N.* -ben is melankólia) derengő ködfátyollá lesz, mintegy elbeszélői sajátosságá válik („ami mint derengő ködfátyol

repül el az *események* fölött”. Az én kiemelésem. F. I.), az elbeszélés nehézségeire céloz: hiszen amit egészében vagy részben („derengő”) köd fed el, annak leírása, megismerése messze nem könnyű feladat. Ezt meggondolva, töprengtet el a *köd* számos előfordulása,⁶ motívumként szerepeltetése az *N. N.*-ben. Csak néhány példa: „A születésem napja körül (október második felében) komoly, esős, ködös, csipős ős volt”. Előtte: „Az én rokonaim a sárga házban kezüket dörzsölték reggel, ha sűrű köd feküdt meg a tájat,...” „A kovácsműhely esti harangozása nagy messziségből közeledik a leszálló ködben”. Ez utóbbi két idézet *N. N.* születése előtti időből való. Am a születést követő időszak is többször ködbe burkolózik. A múlt századi (XIX. századi?) Magyarországot az elbeszélő ködjéért, csendjéért, szomorúságáért, lemondó unalmáért szerette, az emberek agyára, lelkére ráfekszik „az őszi köd”. „Ez az álmos, álmodozó, ködös, szeles, egyhangú vidék nagyon alkalmas arra, hogy magányos embereket neveljen, akik félig elvadulva, eldugaszolva, megecetesedve éledgelik napjaikat” (Akár az *Egy vadász iratai* néhány történetét is ide írhatnók, mintegy illusztrálásul.). S a kitörési kísérlet is csak ebben a környezetben kap alakot: „Csak el, el erről a ködös, életunt és fontoskodó, szomorú és hengegő tájról.” Hogy aztán a köd irodalmi fogantatása hamarosan nyilvánvalóvá váljék: „A mezőket, amelyeken úgy közelgett a köd, mint egy északi regényben a melankólia”. Két megjegyzés kíváncsodik ide: először, jóllehet Krúdy (másutt!) gyakran emlegeti Dickenst, ezúttal nem járnánk el helyesen, ha például a *Szép remények* ködös mocsárvidékére utalnánk. Másodsor: „elvileg” a századfordulón Magyarországon is sokat olvasott-hivatkozott dán–svéd–norvég regények is szóba jöhetnek. Am a melankólia és a köd összekapcsolása a Turgenyevről írt cikkben fogalmazódik meg Krúdynál, méghozzá abban az irodalmi kontextusban, amelyet az *N. N.* olvasásakor is lépten-nyomon fölfedezhetünk. Talán ennyi elegendő annak igazolására, hogy az elfedtség miként lesz-lehet az elbeszélés velejárója, de (és itt talán fölösleges ennyi példamondattal előhozakodni) ennek ellentéte is: a rokonság tagjai kezüket dörzsölgetik (egy korábbi idézet szerint), ha „sűrű köd feküdt meg az őszi tájat, de gyorsan kitérték az ablaknak mind a két szárnyát, ha napsugár volt”. Magyarországnak nemcsak köde, csendje és szomorúsága volt, hanem „békésen elterülő alkonyata és mesemondásosan hosszú éjszakája” is, amely természetesen az elbeszélőé, „az álomtalané, aki a leghosszabb regényeket olvasgattam vagy álmodtam ez évszakban”. Ilymódon a regény olvasása és álmodása nem egyszerűen egy mondatba kerül (még hozzá a mesemondásosan hosszú éjszakán), hanem egyenrangú lehetőségekként léteznek egymás mellett, mindenképpen irodalomba foglaltan. Ekképpen a Turgenyevre visszautalás feltételezhető, az oroszosság egy olyan változatára lehetne talán ráismerni, amely a turgenyevi mű eljárásait gondolja tovább. Az elfedtség az eseményeket rejti el a bizonytalanba, ám az elfedtség ideiglenessége azt látszik sugallni, hogy ha az események mozgatórugója továbbra is homályban marad, az események mégis képesek Történétté szerveződni. Hiszen meghatározott időben fölszakadhat a „derengő ködfátyol”.

Tóth Árpád ismertetésében⁷ már megpróbálta (részben ilyen értelemben) végiggondolni nemcsak ennek a regénykének, hanem általában a Krúdy-életműnek értelmezési lehetőségeit, és így az a megjegyzése, miszerint egyfelől „hangulati egység” jellemzi az *N. N.*-t és ezzel nem ellentétben másfelől „a humor és a magyar bánat sajátságos elegyű, feledhetlen csillogása”, további megfontolást érdemel. Az elrejtettség és feltárlás összefüggéseire látszik célozni Tóth Árpád, arra nevezetesen, hogy Krúdy műve egy olvasatlan „organikus egész”, egy másikban (az előbbivel bizonyosan egyenrangú-

ban) a humor és a bánat mindössze „sajátságos elegy”-et alkot, az alkotóelemek nem válnak el egymástól, de fölismerhetők. Hogy „tündérregé”-nek minősíti a regénykét, a műfaji besorolhatóság némi zavarát jelzi, ám ennél lényegesebb, miként utárolja el Krúdy regényírását a kortársaiétól, s a „képes beszéd” ellenére miként utal Krúdy narrációs eljárásainak megkülönböztetett voltára. Tóth Árpád szóhasználata árulkodó, a „mélabús” nem találomra előszedett jelző, a patak-hasonlat a történetek elágazásos előadását látszik érzékeltetni, s az idézetben olvasható játékosság pedig az elbeszélői helyzet tudatosságát rejtő beszédére, amely a világ különféle jelenéseit a narrációs stratégia határozottságával tudja regénnyé összefogni.

„Minden regénye egy-egy szelíd, mélabús kanyargású hangulat-patak, melyben a külső világ ezerféle tárgya, alakja és eseménye tükröződik, olykor elmosódottan, másszor kristályos körvonalakkal, de mindig úgy, hogy első sorban a patakot érezzük a fontosabbnak, a patak örök frissességét, kifogyhatatlan csavargó kedvét, mely egyforma üdeséggel játszik el parti fűszállal, égi felhővel s a föléje hajló emberarcokkal.”

Tóth Árpád jó érzékkel kerüli el a némileg mesterkélt bináris oppozíciót a fenn és a lenn említésekor, inkább olyan hármas osztatú Krúdy-regényvilágot feltételez, amelynek antropomorfizáltsága retorikus természetű, legalább is egy retorikai olvasat révén közelíthető meg. Ami ebben az esetben úgy (is) fölfogható, hogy a metaforikus előadás egy metaforizált világra vonatkoztatható, s némiképpen az allegória által „lefedett” jelentéstartomány körüljárását igényli. A közeli s a távoli, a kicsiny és a nagy összefogható abban a „játékos” szemléletben, amely az elbeszélő meg az elbeszélés sajátja. S mindezt lehetővé teszi, hogy a kritikus természeti képként írja le azt, ami természeti kép révén válik eseménnyé, történéssé.

Móricz Zsigmondot (Krúdy-nekrológiájában)⁸ az elbeszélő személye érezhetőleg mélyen foglalkoztatta, és az elbeszélői „hang” megosztottságára figyelemre méltó módon mutatott rá. Értelmezhető a móríci megállapítás, mint a belső monológ egy fajtájának leírása, de a századfordulós én-megosztottság modelljének értelmezéseket szintén olvasható. Ugyanakkor az a kettősség, amely a narrátori helyzetben érzékelhető, az utókor kritikáját arra emlékezteti, mintha Móricz kimondatlanul is Szindbád és Esti Kornél rokonságára ismerne rá.⁹ Amiként a Szindbád-történetek elbeszélői síkjában az írói hasonmás tevőleges jelenlétét tárja föl, a Krúdy-írás idő- és korszerűségének kérdéséhez szól hozzá, és Márai Sándor Krúdy-felfogásának közelében a történés mögött megbúvó történés szinte palimpszesztus-jellegét engedti láttatni.

„Eldiskurált azzal, aki ő maga volt. Hallgatta azt, amit belőle valaki kibeszélt, s helyeselte a mosolygásával, amit attól hallott, aki neki beszélni szokott, ha írt. Szindbád, a csodálatos hajós volt ez a valakije. A második énje...”

Az „Én” (az *N. N.*-ben dőlt betűvel kiemelve) megkettőződése¹⁰ ugyan víziószerűen kap formát, némileg elbizonytalanítva, de nem feltételes módban, alább egy ifjúkorban hallott hangra ismer jelenében, majd ez olvasható: „Talán elvesztem valahol ezen a tájon, midőn tíz év előtt utoljára jártam erre? Talán egy másik ember élt a messzi idegen városban, akiről csak hittem, hogy én vagyok?” Hogy kinek beszél, aki beszél, s az elbeszélő milyen viszonyban van az emlékezővel, visszaül Móricz töprengéseire a Szindbád-hang megosztottságáról. Ehhez hozzátehetjük, hogy az *N. N.* egyik (akár meglepőnek is nevezhető) érdekessége az elbeszélői pozíció többszörözése; *N. N.* lát-szólag az egyetlen elbeszélő, aki a névtelen följegyzőnek elmond „egyetmást életéből”. Am a regényke egy idő után elbeszélőt vált, s következik az elbeszélés az elbeszélésben

(„Sóvágó tücske”), Juliska elbeszélői szerepe azonban ezzel nem merül ki, az újratálalkozáskor ismét átveszi a szót, ezt jelzi N. N. is: „És még sok történetet mondott el Juliska soha sem látott fiamról”. Majd: „Juliska útközben elmondta...”; a *Lyukas Világ* vendégfogadóban a vándorló veszi át az elbeszélő funkcióját; s hogy az efféle részvétel a kocsmái narrátorok meséiben N. N. narrációjára sincs hatás nélkül, maga közli: „Én egykor nagyon szerettem a külső szobákban, a lacikonyhákban, dutyánokban üldögelni és az emberek beszélgetését hallgatni. Többet lehet itt megtudni a világról, mint az újságból és a könyvből”. Ami egyébként nincs ellentétben azzal, hogy a könyvekre épül N. N. háttérismerete, illetőleg a könyvek révén lesz irodalommal a narráció. Inkább N. N. elbeszélésének összetettségéről lehetne szólni, arról nevezetesen, hányféle forrásból tevődik össze. S így korántsem az a magabiztos, „mindentudó” elbeszélő, aki életéről könyvnyi terjedelmű beszámolót készít a megnevezetlen lejegyzőnek, hanem az a személyiség, aki mondja és hallgatja a történeteket, amelyeket a sajátjává él át. Egy következő fejezetben megint Juliska lép elő elbeszélőként, mesemondássá átalakítva az álomlátást, mintegy – ismételtlen megkockáztatom – a századfordulós álom-„valóság” egymásba játszódást tematizálva. Ezzel szembeállítható az Ónodi-kisasszonyok kurta történetfűzére, amely történetek valójában újramondások: „Hasonló történetei napestig voltak a két Ónodi-kisasszonyoknak. Úgy éreztem magam, mintha nem is Budapestről, hanem a holdból érkeztem volna. A Színházi Hírnök és a Magyar Bazar eljegyzési híreit sok évfolyamon át megtanulták”. Ironikus megvilágításban jut szerephez Szomjas úr, akinek szintén megadatik, hogy életéről, csalhatatlan szisztémájáról beszéljen. A regénykében alkalmazott „metadiegezis” ezzel lényegében véget ér, anélkül, hogy a bevezető részfejezet heterodiegeziséhez visszatérne,¹¹ sőt, az elbeszélés az elbeszélésben valójában nyitva marad, és némileg zavarba ejtő módon zárul le N. N. „önéletrajza”. Hiszen a fölismerések, azonosulások, továbbá apa és fiú helyzetének elmozdulásai, nem kevésbé az itt kettős szerepben láttatott Juliska s az „övéi” egymásra lelése ideiglenes feloldódáshoz/kiegyenlítődéshöz vezetnek. A záró passzus előtt álló mondat feltételes módja eleve a bizonytalanba lokalizálja ennek a kiegyenlítődéshöz valószínűségét. A Szindbád-novellákból és innen ismert jelkép, az utazás, nem végződhet be, hiszen akkor lényegétől fosztódna meg. Mialatt az elbeszélésnek legfőljebb időbeli kezdete lehetséges, végpontja aligha. Az elbeszélés kezdetén ugyanis N. N. „meglehetősen öreg ember”, „lemaradt pasasér”, a „drága, boldog, csendes emberek” közé sorolható, mint a „Mindennapi emberek, s mégis csodálatosak, mert emberek”. Akit nem kímél a lejegyző-hallgató személy iróniája: „N. N. kedvelte a változatosságot, két kalapja volt, amelyeket felváltva hordott”. Magában, az elbeszélés érdekességében kételkedik az elbeszélés közreadója, aki nemcsak N. N. életéről tudja azt, amit N. N. elmond, hanem a hozzá hasonló személyiségek életéről is, a többes számmal azt jelzi, mintha N. N. egy nemzedék életérzését-életvitelét reprezentálná. A bevezető fejezet már tartalmazza a záró fejezet jelképét, amelyet a világ természeteként minősít, benne az utazás és a le- meg elkésés egymást kizáró, mégis csak együtt értelmezhető metaforájával: „Ámde akármint újhódik a világ – hiszen ez a természete –, mindig akadnak utasok, akik a vonatról lekéstek”. (Megszorításnak a „mindig” és az „akadnak” közt feszülő ellentétre érdemes figyelni.)

A befejezés idilljét megtöri a följobb említett feltételes módba helyezetttség, amely kizárja a tartós együttlétet. Visszaül a kezdő fejezetre, ám más helyzetet ír körül: „Rántottát ettünk, piros bort nevetve ittunk és olyan jókedvünk kerekedett, mintha hosszú-hosszú utazás után végre megtaláltuk volna egymást.”

A záró passzusban ugyan nincsen konkrét időmegjelölés, de az időhatározószó mindjárt kijelöli a feltételes móddal csak sejtetett elválás gyors bekövetkeztét. Majd finom mozdulattal emeli N. N. életét a szinte mítosziba, arra célozván, miszerint az élet a természeti változással, adott esetben az évszakok váltakozásával analóg, és egy hasonlattal rántja egybe az emlékezés velejáróját: a feledést meg a történéseket. Ilyen módon az életről szóló beszámoló nem lehet sem hézagtalan, sem teljesen megbízható, hiszen a (ki tudja, mennyire célzatos és céltudatos) felejtés is munkálkodik rajta, a regényke történéssora ekképpen nem azonos az élet egészével, csupán egy „évszaká”-val, amelyet a többi nem teljesíthet ki. Az életbeli történések nem szűnnek meg, csak nem válnak elmondásra-följegyzésre méltóvá, hiszen amiről N. N. vélt vagy valós beszélgető partnerének beszámolt, aminek fönmaradását fontosnak tartotta, egyáltalán nem tart igényt egy nevelési-nevelődési folyamat részletező rajzára, még kevésbé egy „lemaradt pasasér” krónikájára, a legkevésbé pedig „A tücsök volt a dajkám” fejezet bölcselkedő téziseinek illusztrálására („Mindenkinek van tavasza, piros nyara, hosszadalmasan ásító ősze, megnyugtató tele. Élet, amely pontosan igazodik a kalendáriumhoz”): a záró passzus az életet, a bölcselkedést, a természetibe helyezett, jelképesített általánost relativizálja. Minek következtében az utazás jelképességét látszik hangsúlyozni, amit az „elhagytam” ige beiktatása erősít: „Aztán nemsokára elutaztam s búcsút vettem életem ezen évszakától is, mint annyi mindent, elhagytam és elfelejtettem, ami az életben történt velem”.

Mindehhez két, egyszerre szövegen kívüli és szöveghez tartozó mozzanatot mellékelte Krúdy, illetőleg kiadója. Az egyik: a címlap illusztrációja, amely szó szerint képbe foglalása a malomnak, a malomkőnek, amelyen N. N. ül. A címlap nemcsak némi vázlatosságával találó megjelenítés, hanem azzal is, hogy N. N.-t oldalvást ábrázolva „felismerhetetlenné” teszi, olyanná, akinek léte a pontos megnevezés hiánya miatt csakis ön-(re)prezentáció révén kaphat (értelmezhető, leírható) alakot. A malomhoz és a föl-vázolt természeti jelenségekhez képest kis alakú, kinek tartása az „álomtalané”-ra, illetőleg az álmódoszóéra emlékeztet. A másik: A malomhoz közel nagyobb betűvel a cím: N. N., jóval alatta a malomkőn ülő férfi. A névként funkcionáló, de névadást/nevet tagadó-nem megismerhető (nomen nescio) betűk ugyanolyan színnel kerültek a címlapra, mint a lap alján található szerzői tulajdonnév: Krúdy Gyula, a két „megnevezés” azonosítását sugallva. Közöttük azonban nemcsak a rajz, hanem a zárójelbe tett alcím (Egy szerelem-gyermek) megint határozatlan jelölés a határozatlan névelő segítségével, az alcímet pont zárja le, majd a műfaji meghatározás: regényke, illetőleg a lap legalján a kiadó neve és a kiadás helye. A regényke tételezhető úgy is, mint a szerző bensőséges viszonya önnön alkotásához (a Krúdy-irodalom a nem kevésszámú utalás miatt alig rejtett önéletrajzként fogta föl az N. N.-t, s ezt a később tárgyalandó „ajánlás” is alátámaszthatja), nevezhető a kisregény megfelelőjének, ám mindenképpen eligazító, azt az eltérést látszik már a címlapon rögzíteni, amely elválasztja az elbeszélésektől és a regényektől.

A bevezető másfél lap fölött nincsen cím. Mindössze ajánlás, két sorba tördelve: *Emlékül / ifjúságomnak*, ennek jelentőségét kiemeli, hogy az utána következő szövegtől eltérő betűtípussal van szedve. Hasonló betűtípussal nyomtatott, zárójeles időjelölés (1919. Tél) zárja a regénykét, nyilván a megírás esztendejét jelölve meg, vitában a belső címlappal, amelyen a megjelenés éve olvasható: 1922. A regényke valódi kerete tehát a történéseken kívüli, auktoriális megnyilatkozás, részben eltérít a fikcionalitástól, hiszen a regényke címlapon feltüntetett írójának „adatait” közli. (Krúdy Gyula

1878-ban született, a regényke írásakor valóban már nem volt ifjú író, 41 esztendősen.) Hogy nem elégedett meg az esztendővel, hanem az évszakot is feltüntette, aligha vonatkoztatható ilyen regénykebeli mondatokra: „Okos ember megnyugszik a tél hó-takarója alatt, az örökös némaságban, az ember-hangtalan magányban”. Igaz, látszólag nyomatékosító mondatokat is idézhetnénk a kijelentés súlyának növelésére, valójában a tél örömeit festő következő mondatok nem harmonizálnak az idézettel, amely a kényszerű belátás és a kilátástalanság között leng ki. A „referenciális” olvasat Krúdynak életkörülményeit ismeri föl a regénykében, a Nyírvidékről elszármazó eseménytörténetével hozva összefüggésbe. Például a kortárs kritikus, Zilahy Lajos¹² ilyen irányba terelné az értelmezést:

„Nem tudom, vajon szimbólumnak szánta-e Krúdy ezt a regényét? Nem tudom, szabad-e belemagyaráznom azt a szimbólumot, amelyet lehetetlen nem éreznem: a földjétől elszakadt, fáradt és tönkrement kurta nemest visszarántja a föld, a nyírségi táj, mint iszonyú mágnes. Visszarántja, de vágyai nem a kuriák romjaira hullnak, hanem oda, ahol a mágnes ereje élet és egészség: a tanyaházba”.

Kozma Dezső¹³ már „önéletrajzi” regény-ként emlegeti az *N. N.*-t, Czine Mihály¹⁴ „lírai önéletrajz”-ként, Fülöp László¹⁵ pedig „igen erős személyesség”-ről, „vallomások közvetlenség”-ről emlékezik meg. S bár Schöpflin Aladár nekrológiájában¹⁶ előkerül a „mély férfias bariton”, valamint a „magányos gordonkázó” minősítése, nem ártana jobban hallgatni fejtegetésére: „az emlékezés írója akkor is, ha a jelenről beszél: a jelen azonmód múlttá válik benne. Rengeteget írt a múltról és a félmúltból, de nem ajánlanám, hogy valaki adatszerű forrásnak használja műveit, valóság, fantázia, szeszély formálja a tényeket és sokszor összefolyik a múlt a jellel”.

Schöpflinnel egyezve az *N. N.*-t még megszorításokkal sem sorolnám be a XX. század magyar önéletrajzi regényeinek sorába, ahová Kassák Lajos, Márai Sándor, Veres Péter, Móricz Zsigmond ilyesféle célzatú műveit szokták beosztani. Annak ellenére, hogy az *N. N.*-ben az elbeszélő Krúdy-művek figuráira, a Krúdy-életrajz szereplőire, Krúdy-olvasmányokra hivatkozik.¹⁷ Mindezek azonban a mű textuális kontextusába illeszkednek, mintegy tanúsítván, hogy a különféle Krúdy-szövegek nem pusztán egymásra vonatkoztathatók, hanem egymásra vonatkoztatandók. A *Hol lakott a tücsök?* fejezet megalapozza az irodalom az irodalomban, az irodalom által már említett tézisét, részint azáltal, hogy a La Fontaine-mesére emlékeztető módon a tücsök gondtalan énekes voltában jelenik meg, részint azáltal, hogy ennek az énekesi szerepkörnek olyan költőiség a lényege, amely a megteremtődés „ritusá”-ban érzékelhető. Azaz az éppen születni készülő irodalom az ének tétje. Mindkét lehetőség bennefoglalhatik a fejezetben, az előbbi ilyenképpen: „Néki sohasem volt bánata, mindig egyforma kedve volt, aki hegedűje mellett elfelejtette a mindennapi eseményeket, amíg feladatát elvégezte”. A továbbiakban az önmagáért való ének lesz a tücsök foglalatossága, a mások és a maga hétköznapjaival mit sem törődve. A másik szerep a költőé, akit a beszélő (önmagát?) kívülről szemléli, ám egyre szélesíti a kört, amelyhez szólni akar, különféle költői funkciókat vállalva-teljesítve. Olyanoknak ciripel, akiknek magatartásába átjatszódnak a költőiség. „Énekelt, midőn a ház hölgyei életbevágó leveleiket írogatták, vagy a költő munkáját rakosgatta össze cifra betűkből;” „Énekelt azoknak, akiknek egyéb örömük sem volt már estéjükön, mint kovácsműhely csengő kalapácsainak csillogása. Elringatta azokat, akik már nem tudnak megnyugodni bús fejükkel semmilyen nő ölében sem, (...) Dalt mondott a hosszan hallgatónak, (...) Danolgatott a tanyák, kerti házak, lugasok, toronyszobák magányos lakóinak, (...) Himnuszt fújt az ágyak

sóhajtozóinak, (...) Szép hangokat pengetett az életuntnak, (...)” Az énekmondásnak ez a sok változata egyfelől a megszólalás különféle erejű poeticitásával jelentkezik, másfelől a megcélzott hallgatók eltérő befogadási magatartásával. A fejezetet záró mondatból aztán a „mindenkinek a szívében lako”-zó tücsökről esik szó, arról, miképpen lesz irodalom, ami irodalomnak készült. Amiből következhetne, hogy – nemigen lévén boldog ember Magyarországon – a tücsök dala mindenkit megszólít, minthogy szinte mindenki megfelel a megszólíthatóság feltételeinek. S bár a következő fejezetben (*A tücsök művészete*) a tücsökgene meghallóiról áttevődik a figyelem a tücsökgenére, ének és hatása együtt érzékelődik, a romantikusokra emlékeztető módon hangzik föl a titokzatos, a rejtelmes, az „érthetetlen” zene, a tücsökgene forrásául olyan jelenések adódnak, mint „a másvilági karnagy”-é, „aki csupán azokra a külső éjszakákra kapott megbízást”, „egy rejtelmes idegen”-é, „egy kósza, gyönyörű szellem”-é, s a fokozás, a túlzás oly magasságokba ér, mint „Elképzelhetetlenül édesded zene vibrál, olthatatlan, örök szerelem, kimondhatatlan vágyakozás, sóvárgás, epedés, boldogság peng, peng, flótázik...” A korai német romantikát idézi nem csupán a szóhasználat, hanem az ut musica poesis ideérthetősége is. Az viszont meggondolandó, kit szólít meg a beszélő a fejezet utolsó bekezdésében. Kik azok a „Ti”-vel megszólítottak, s ki az (immár konkrétan) a „szegény álomtalan barátom”? Igaz, e fejezet így indít: „Az álomtalanoknak dalolt csak a tücsök istenigazában!” A felkiáltójellel nyomatékosított „információ” némileg elhatárolódik az előző fejezet szinte „mindenki”-jétől, majd a följebb említett bekezdés ezt az elhatárolást módosítja, előbb általában, aztán különösen. Csakhogy az édesded dallamúra formált tücsökgene („Hangja édesded, andalgó, ringató, mint egy trubadúr”) előbb egy regét (apokrif történetet) formál, utóbb a lunatikusokat készletű háztetőn bolyongásra. Majd meglepő fordulattal józanít ki, a romantikusnak elfogadott hangulatra rácsapva, s így legalábbis kérdésessé téve az eddigi beszélői modalitást. Ugyanaz mondja-e, aki korábban elragadtatottságát sem titkolta? Vajon belép-e a beszélők sorába a történet lejegyzője? Vagy N. N. kettős énje, a romantikus és a higgadtan mérlegelő között oszlik meg a hangulatváltás két üteme?

„Amikor a tücsök egyhangú éneklése váratlanul megváltozik és megtelik ismeretlen melódiákkal, vigyázz, szegény álomtalan barátom, ne jusson eszedbe az ablakon kibámulni a néma kertbe, mert tán valaki a nyakad közé zuhan a háztetőről.”

Az utolsó mondatlal megkérdőjeleződik-e a fejezetegész? A „romantika” Heinére emlékeztető módon átcsap önnön paródiájába? Bármiként legyen is, marad a korábban fölített kérdés: Ki beszél kihez? Továbbá: akárki legyen is a megszólító és a megszólított, mennyire lehet a regénykében fölhangzó kijelentéseket komolyan venni? Egyrészt: „En októberben születtem, amikor ritkán hallatszik a tücsök”, és: „fejem hátrahajtván hallgatóztam a rejtekhelyről hangzó tücsökciripelésre”, másrészt: „En voltam a tücsök. / És mindenki tücsök volt körülöttem, mert mindenki magának élt.” Hasonló, bár nem ily kiáltó ellentmondás; egyrészt: „Ilyen volt a pontosan megérkező ősz a múlt században Magyarországon. En nagyon szerettem.” Másrészt: „A Nyírvidék az a hely, ahol legtovább volt agaruk és vizslakutyájuk a tönkrement gavalléroknek és ahol mindig-mindig emlékeztet a régi uraságra, elkótyavetyélt tekintélyre, ősi birtokra és fennhéjázó nemességre”. Továbbá: „A Nyírségben még mindig a követválasztást várták, a takarékpénztár körül sompolyogtak értéktelen váltókkal, az öregek a fiak házasságától remélték sorsuk jobbrafordulását, vagy egy százesztendő per eldőlésétől”. Már nem is Mikszáth Kálmán, hanem Ady Endre elvadult tájára emlékeztet az alábbi mondat: „A fantasztikus tervek, légvárak, szépen kicirkalmazott re-

mények, édesded ábrándok jól kifejlődtek ezen a mocsaras, ködös, szegényes, kidőlt-bedőlt tájon.” Még a címlapra rajzolt szélmalom sem menekül meg a kegyetlenül kritikus beszélőtől: „Szélmalmok mutatták csonka vitorláikat a láthatáron, mint a vármege régi hatalmát”. S a hagyományos módon bemutatott birtokosok? „Kártyáztak, ittak, vetélkedtek, cifra kocsin jártak, hajdut tartottak, párbajoztak, barátkoztak, hangosak voltak a kurjantásaik, de már mindenki tudta, hogy vége a világnak.” A beszélő pedig? „Én mindig nagyon szerettem őket vadászkalapjaikban, macskanadrágjaikban, vadmagyarságukban”. Hogy aztán következzen a mondat az elvagyódásról. A zárójelbe tett visszapillantás az emlékező ambivalens viszonyára derít fényt, mely múltjához fűzi, az eltávozás és visszaálmódás közötti mezőre helyezve a vonzó-taszító életformát. Más kérdés, hogy ez a fajta mérlegelés megint eltérő nézőpontot érzékeltet: a gyermekkori álmodozások, tücsökciripelések, a kendőzetlen szemlélet mellé egy újabb kerül, amelybe nem annyira a nosztalgia, mint inkább az egykori én méltányos megítélése vegyül: „(Bár eljöttem közülük, hogy csak álomban járjak vissza, legfeljebb az apám sírját látogattam meg néha, sokáig nem tudtam elhagyni virtusaikat, vakmerőségüket, attakírozásukat, lógós szomorúságukat.)”

Nem kevésbé zavarba ejtő *A tücsök és az anyja* fejezet indítása:

„Egyszer így szólt a tücsök:

– Ha elfelejtettem volna mondani, most vallom be, hogy én: szerelemgyerek vagyok.

Zabi-gyerekeknek csúfoltak a messi gyermekkorban.”

Ki mondja el a fejezet első mondatát? Lehetséges-e, hogy az elbeszélő saját életéről az egyes szám első személyt mellőzve (egy mondat erejéig) egyes szám harmadik személyben szóljon, hogy aztán saját magát elbeszélőként megszólaltassa, majd gyanútlanul térjen vissza az egyes szám első személyhez? *A téli hajnal csodái* fejezet újabb, az eddigiekhez azonban némely tekintetben hasonló kérdéseket vet föl. N. N. indulása, kitérése kivetül a kozmoszba, hogy világszerűvé tegye az életszakaszváltást. Ez egyben két pozíciót jelent, a szemlélet-szemlélődőt és a cselekvőt. Eleinte összefoghatónak tűnik mindkét „aspektus”: „Abba az egy csillagba költözött minden a földről, ami eddig történt velem. Olyan messzire, amilyen messze ez a csillag van.” A múlttá válás így valódi távolodás, idő és tér mosódik egybe. A távolodás ugyan térben történik (Végignyargaltunk a Szent Mihály-utcán), a folytatásban azonban felerősödik a képzeleti. „A Szarvas-kocsmá felett újra megjelent a kis csillag”, amely az „Útonjárók csillaga” nevet viseli. A szemlélő megszemélyesíti, nemcsak a névadás révén él az antorpomorfizálással, hanem úgy is, hogy az égitestté lett képzetet bevonja a személyessé lett világ körébe: „De most már másképpen láttam őt.” A személyes névmással előkészül a következő mondat sejtése: „Mintha emberi alakja lett volna”. Egészen közel lép az elbeszélő ehhez az emberi alakhoz: „Még pedig egy vásáros asszonyhoz hasonlított”. A továbbiakban megmarad a szemlélői-szemlélődői pozíció, a gyermekkori színhelytől menekülő beszélő látványélményéről számol be, és fokozatosan kerül a háttérbe a látomás, amely a befejezetlenségről árulkodó három ponttal szakad meg, hogy aztán az egyes szám harmadik személyű előadás jelenítse meg az *Útonjárók csillaga* által mutatott irányba térők menetét. Ami ebben a viszonylag terjedelmes jelenetben lezajlik, függetlenedni látszik a beszélőtől, hosszabb időszakot von össze a beszélő, nagyobb távot fog át a vándorlás, olyan, szüntelen áramló lét körvonalazódik, amely aligha lehet az életbe kilépő tapasztalata. Inkább a sokat megélt visszaemlékező fogja össze mindazt, aminek (távoli) részese, megfigyelője lehetett. Amit egyébként úgy is lehetne értel-

mezni, hogy a különféle időben történtek egymás mellé kerülnek, a létben lezajló események szimultán leírására kerül sor, minek következtében önnön létének és másokénak „egyidejűsége” teremti meg azt a téridővé lett szerkezetet, amely az *N. N.* szemléleti sajátossága.¹⁸ S hogy a beszélő teljesen megszabaduljon a tér és idő szabta „korlátoktól”, szabadon kószál az élet eseményei között. Váratlan vágás segítségével jelzi tíz esztendő (budapesti?) távollétét; ám hogy miként töltötte az időt Budapesten, azt majd másutt Juliskának fogja elmondani, ehelyett arról olvashatunk, mint változtatta meg szemlélése tárgyait s ezáltal szemlélését az idő, illetőleg mint látja a Sóstó fürdőzőit, a tájat. S ha korábban tapasztalatok és elképzelések egybefogásával lehetett a történés világszerűvé, ezúttal a kicsinyítés eszközét használja annak bemutatására, mint telik-múlik az idő (és kikkell) Sóstón, A beszélő kísérletet tesz a múlt újraélésére: „Lássuk, tudnám-e még, hogy hol van az Útonjárók csillaga?” A válasz első megközelítésben a bizonyosság „magabiztosság”-át sugározza: „Mint egy kék mutatóujj álldogál a messziségben a torony és ott van felette a nyírott gubás felhők között az én csillagom”. A megszemélyesítés továbbra is a megjelenítés legfőbb eszközéül szolgál, ám a lenn és a fenn összelátása (a jelzők segítségével) deszakralizálja a mitikus funkciójú felsőbb instanciát. Az antropomorfizáció a válasz folytatásában teljesedik ki: „De most alszik a csillag, mintha elfáradt volna a sok járás-kelésben”. Az Ovidiusig visszavezethető mitologizálás visszavonódik: a csillaggá, csillagképpé „átváltozó” jelenségek,¹⁹ „egyedek” ebben az előadásban (vagy „látomás”-ban) megőrzik földi jellegüket, elveszítik égiszokrális attribútumaikat, és hasonlóképpen mutatkoznak meg, mint ahogy a hétköznapi történetekben megjelentek. „Az Útonjárók csillaga együtt jár az útonjárókkal”. A megkülönböztetés részben tipográfiai (helyesírási: kis, illetőleg nagy kezdőbetű), így a tulajdonnevesült köznévi őrző köznévi múltját, részben elfedi átváltozása utáni lényegét, és ebben az elfedettségekben rejtőzik – ha úgy tetszik – a „nyírott, gubás felhők” mögé. Az elbeszélő ebben a megzavart világban kevésbé tud tájékozódni, az útonjárók seregéből átkerül(t) az utat tévesztettek közé. „Vajjon mit csinál ma éjszaka az a sok szegény lélek, aki a keresztutaknál, ócska szélmalomoknál, egyik határból a másikba mendegélve: hiába pillant fel az égboltozatra?” Az ismétlődés egy nagyobb szövegdarab ismeretekor nyilvánvalónak tetszhet: „Midőn utoljára emeltem fel hozzá tekintetemet...” – kezdődik a bekezdés, a szüntelen vándorlásra késztettség egy előző fejezetben íratik le, az ócska malom már a címlapon is föllelhető a „vén szélmalom” *A régi szélmalom tücske* című fejezetben bukkan föl, mint ahogy az is, miként malomkövön ülve olvas az elbeszélő, a „láthatatlan kis vízimalmok” hallucinálása szintén, szószerinti ismétlés az alábbi: „Csak futkározunk vagy ballagunk egyik határból a másikba”. Valójában a már emlegetett s a később emlegetendő kijelentések némileg változott formában alkotják idézetünket, amelyben az elbeszélő látszólag általános megállapítást tesz, egyetemes tapasztalatáról tudósít, saját sorsát a másoké mögött bújtatja el. Am, ha továbbolvassuk a bekezdést, kitetszik, hogy ön maga az elbeszélés „tárgya”, eddig csak kerülgette saját helyzetének leírását. „Ó talán már el is felejtette, hogy a világon vagyok...” – záródik a bekezdés, az az állapotrajz, amely a világ és én viszonyáról számol be. Újra találkozunk az egyes szám első és harmadik személy változtatásával, inkább sejtethetjük, mint tudhatjuk, hogy a regényke beszélője *N. N.* életének értelmezője.

Hogy *N. N.* elbeszélésében más szereplők is (olykor hosszan) megszólalnak, mindenütt jelezve van. Egyszer a fejezetcím utal rá: *Az öreg császár véleménye a tücsök apjáról*, ugyanebben a fejezetben: „Juliska úgy beszélt, mint a nyárfá suhog: ...”, másutt: – „Maga már nem az az ember, *N. N.* – mondta bizalmasan Tini kisasszony”; „– Mikor

én idekerültem, – mondta darab idő múltán, egy hosszú rab szomorúságával ...” Ami azonban mintha megtévesztene, az részint a följebb leírt fejezetcím: a tücsök apjáról volna szó, ám az öreg csósz nem N. N. gyermekének apjára emlékezik (jóllehet, korábban N. N. azonosította magát a tücsökkel), hanem a gyermek érdeklődésére kínál talányos feleletet. A cím azonban sugall: azt az apa-fiú kapcsolatot állítja, amelyről N. N.-nek, az olvasónak (Juliska elbeszélésére alapozva) már tudomása van, de a fiúnak nincsen. N. N. ismeretét Juliskától szerezte, ennek feltehetőleg az öreg csósz nincsen birtokában. Példázata azonban mintha sejtetné, többet tud, mint amit elárul. „Már mondtam, hogy ha valamit elveszítettünk, azt hiába keressük. Csak akkor találjuk meg, ha az is akarja, hogy megtaláljuk, amit elvesztettünk...” Az eltűnt, elfelejtett és újra megtalált pipa tanulsága: „Az elveszített dolgok azt jelentik, hogy kedvük van a vándorláshoz. Van ez így az emberrel is.” A csósz jelenete ezzel véget ér. A fiú nézőpontjából nincs feloldódás, a tényállás ugyan nem ismeretlen az olvasó előtt, az elbeszélő mégsem adja ki magát, sem a fiú tudásvágyára, sem az olvasó ismeretére nincsen tekintettel: „A csósz elballagott a sötétségbe. Mi tovább hallgattuk a tücsök cirpelését”. *A régi szélmalom tücske* nemcsak tartalmazza a címlapra rajzolt jelenetet („mind többet jártam a szélmalomhoz, ahol egy kimustrált malomkövön hosszan elüldögéltem...”), hanem az elbeszélő pozícionáltságáról félreérthető információkat szolgáltat. A fejezetcímet egyes szám harmadik személyű elbeszélés követi: „Ő ott lakott, ahol a vereshasú régi szélmalom állongott a gyepes halmon, mint valamely öreg vitéz, aki várából kirohant, hogy megállítsa az útonjárókat”. Az „Ő”-ként jelzett figura aligha lehet N. N., hiszen ő ki-kijár a szélmalomhoz, nem lakik ott, maga is útonjáróként létezett egykor. Egy bekezdés erejéig szakítja meg az egyes szám első személyű narráció a fejezetet (több részletben idéztem), majd megint visszatér a harmadik személyre utalás: „Néha alkonyattal zaj hallatszott a tájra széttekintő tört szárnyak felől. Mintha egy hang futott volna végig a malom tetején és belsejében. Valakit tán látott a messziségben a legmagasabb szárny és erről gyorsan híradással volt”. A malom megszemélyesítése, megszemélyesedése összhangban van a regénykét átszövő perszónifikációval, de a metaforikus előadással is. A tücsök azonosulása az elbeszélővel, „alakváltozásai” a narratori leleménynek tulajdoníthatók, de legalább annyi joggal a tücsökgzene „sokszólamúságának” is, sőt a tücsökgzene egyes fejezetekben történt lokalizálása a hozzáfűződő képzetek pluralitását sugallhatják. Így ebben a fejezetben az Ő akár a régi szélmalom tücskét jelölheti, akiről azonban sokáig nem lesz szó. A malomkövön üldögélő N. N. számára szintén értelmezhetetlenek a hangok, a jelenések, a hajdani történeteket nem jegyezték föl, így azok nemigen beszélhetők el. S amikor föltekint az olvasmányból, hogy megpillantsa a „könnyű, futamodó léptek” tulajdonosát, képtelen számot adni arról, ami körülötte létezik: „olyan emberhez kezdtem hasonlítani, aki majd ha megszólal, a saját hangját sem ismeri meg...” A „fáradhatatlan tücsök” énekéről az első fejezetek adtak hírt, dajkaként, „jó kis zenész”-ként, szerelmesként, szomorkodóként, zabi-gyerekként mutatkozik meg, mindannyiszor valószínűsíthetőleg N. N. alakjában. S bár Juliska „betét”-novellájában („Sóvágó tücske”) metaforikus lényege bukik ki, N. N. „otthoni” létéhez szervesen kapcsolódik a tücsökgzene, a tücsökkel azonosulás. *A régi szélmalom tücske* fejezetben azonban Szomjas úr lép színre, majd veszi át a szót, beszél el előbb szomszédai, majd a saját történetét, hogy aztán Szomjas úr leányának megjelenése kilendítse az elbeszélést „medréből”, s váratlan fordulattal N. N.-t egykori és jelenlegi En-je, esetleg egykori „igazi” En-je és jelenlegi nem-énje azonosíthatóságával szembesítse. A csattanóval záródó történet (Szomjas úr kiutasítja N. N.-t) azonban

egykori és jelenlegi összeláthatóságán való töprengéssel (erről korábban már volt szó) folytatódik. „Aztán az a megdöbbenő hasonlóság, amely az udvarló és köztem volt! Talán elvesztem valahol ezen a tájon, amidőn tíz év előtt utoljára jártam erre? Talán egy másik ember élt a messzi idegen városban, akiről csak hittem, hogy én vagyok?” Az én-szétosztódás éppen úgy ráilleszthető e belső monológra, mint a hasonlóknak (örök?) visszatérése; a „valaki útra vált belőlünk” századfordulós gondolatával játszik el N. N. ? Vagy felejtés-émlékezés-újraidézés hármasságának „alak”-változatait éli meg az álmodozó? Ugyanakkor az elbeszélés jelene, a történések időpontja és a közreadó-lejegyző ideje összeér, egymásba ér. Ekképpen készülhet elő a „nagyjelenet”, amelyben N. N., Juliska és a fiú ismeretei (végre) összeérhetnek. Még hozzá azáltal, hogy egy korábbi jelenet mozzanatai ismétlődnek. A regényke első felében nagyapa, apa és fiú szerelmes ugyanabba a hölgybe, itt az apa és a fiú. S ha ott nem vezethetett „megoldáshoz”, itt megtörténik a kiegyenlítődés: „Megsimogattam a fejét. / – Én az apád vagyok, – mondtam. / – Tudom, – felelt a fiú.” A „Megbeszéljük jövő életünket” a szaggatott vonallal elválasztott részbe kerül. A fejezetcím azonban még nem értelmeződik. Erre sem kell azonban nagyon sokat várni. Az apa és a fiú párbeszéde eligazít, az apa helyére/helyébe a fiú lép, nem pusztán a férfi „szerepe” öröklődik, hanem a fejezetcímbe jelzett „lényeg” szintén (meg)változó értelmezéshez juthat.

„– Tudnád-e a tücsköt utánozni? – kérdeztem a fiamat, amidőn a napraforgók alatt megállottunk és magot szedtünk a tányérokból.

– Hogyne! – felelt a fiú és cirpelt, hogy a szívem felvidámult.

Összeölelkezve mentünk haza az úton. Juliska könnyes szemmel jött elénk és átkarolt mindkettőnket, mint egy szegény, hervadt karó áll a rózsafák mellett és egyenesen tartja őket.”

A generációváltás a folytatás és az újakezdés jegyében történik. A fiú „utánozza” a tücsökcirpélést, oly sikerrel, hogy az apa átadhatja szerepét (amelybe mintha belefáradt volna, s amelytől kitörésekor mintha menekült volna), ám a fiú nemcsak a tücsökcirpelésben „otthonos” (erről korábban is tanúbizonyságot tett, még hozzá *Az igazi tücsök* című fejezetben), hanem a vadludak hangjának utánzásában is, nem egy (falusi) történet hőseként túltesz az apa valahai teljesítményein. Ami azonban az újakezdést hitelesíti, immár nem a fiú beavatódása a tücsökzenébe, hanem az apa ráismertetése arra, amit elfelejtett. *Az igazi tücsök* című fejezetben áll: „váratlanul megszólalt a tücsök a kertben és a fiú nyomban utánozni kezdte a tücsökhangot. Nem érdekelté többé az én ifjúkorom, hiszen az egy leélt élet hamuja már; ellenben az éneklő tücsök a lapulevelek között: a valóságos élet. (...) A tücsök mindközelebb jött. Már alig két lépésnyiről felelgettek. Ők megértették egymást. Míg én már nem tudtam, hogy mit énekel a tücsök és a fiú”. Hogy az idézett párbeszéd során az apának fölidéződik-e a tücsökzenés ifjúsága, kérdéses, ám felvidámult hangulata mintha erre látszana utalni. Annyit feltételezhetünk, hogy az igazi tücsök és a régi szélmalom tücske, az elbeszélés ösztönzői, a költészet reprezentánsai az apai tartományból a fiúéba kerültek át. A tücsök kísérté N. N.-t ifjúságán át; az „igazi tücsök” akkor bukkan föl újra, ha ifjúságra lel. N. N. nem térhet vissza fiatalokora színhelyeire (legföljebb apja sírját látogatja meg), ha csak nem álomban, álmodozás során, N. N. fiával egy másik színhelyen találkozik, ahol vendég. A tücsökzenének új letéteményese, értője, „utánzó”-ja akadt.

A bevezető fejezet egyértelmű közlés arról, ki beszél. Csakhogy a regénykében nem annyira N. N. sokféle beszéde hangzik föl, nem pusztán – mint több ízben említettem – mások is szóhoz jutnak elbeszélőként, hanem időnként N. N. narratori sze-

repe kétségessé válik: mintha egy meg nem nevezett, föl nem ismerhető hang szólna bele a történésekbe. Egy értelmező abban jelöli meg Krúdy Gyula némely művének, így az *N. N.*-nek is modernségét, hogy „az írói hasonmás különböző életszakaszait, személyiségrétegeit állítja párhuzamba egymással” a szerző, „s a szintézist egyetlen regényhős világképével teremti meg”.²⁰ A magam részéről csak módosítva tudom elfogadni ezt az egyébként megfontolandó állítást. Ami *N. N.* „hasonmásait” (a tücsök említett alakváltozásait) és/vagy „személyiségrétegeit” (szerepeit?) illeti, ott a narrátori pozíció elmozdulásairól is lehetne vagy volna érdemes beszélni. Abban azonban nem vagyok biztos, hogy *N. N.* „világkép”-e szintetizáló jellegű lenne. Elbeszélésének nem egyszer töredékes volta, megannyi időjátéka, majd kivonulása saját történetéből inkább az elbeszélés és az elbeszélő kétségeit érzékelteti. Az apa és a fiú „találkozása” idillel kecsgetet, amelyet a „gasztronómiai” élmény hitelesíthetne. Csakhogy az utolsó bekezdés minden addiginál – volt róla szó – több kétséget ébreszt. Az idillből távozó életpezizódjának minősíti a történéseket, s megkockáztatja a történet elfelejtését is. Akkor azonban hogyan beszélheti el? („Aztán nemsokára elutaztam s búcsút vettem életem ezen évszakától is, mint annyi mindent, elhagytam és elfelejtettem, ami az életben történt velem”). Az első mondatból megtudjuk, hogy farsangkor elbeszélte történet az *N. N.*-é. Az életéből csak *egyetmást* beszél el. Regénykére telik. A történet megformálása azonban mintha több elbeszélőre engedne következtetni.²¹

JEGYZETEK

- ¹ A Krúdy–Proust-viszonyról számos értekező írt, eddig a legtöbb megfontolást érdemlően Baránszky Jób László: Krúdy és Proust. Híd 1965. 1423–1432.
- ² Fábri Anna: Ciprus és jegénye. Sors, kaland és szerep Krúdy Gyula műveiben. Budapest 1978. 41., Kozma Dezső: Krúdy Gyula postakocsiján. Kolozsvár–Napoca 1981. 21.
- ³ Czine Mihály: Krúdy Gyula. In: A magyar irodalom története 1905-től 1919-ig. Szerk. Szabolcsi Miklós. Budapest 1965. 386.
- ⁴ Czére Béla: Krúdy Gyula. Budapest 1987. 145.
- ⁵ Újraközli: Orosz írók magyar szemmel I. Szerk. D. Zöldhelyi Zsuzsa et alia. Budapest 1982. 275–277. A magyar Turgenyev-befogadásról: Diószegi András: Turgenyev magyar követői. In: Tanulmányok a magyar-országi irodalmi kapcsolatok köréből. Szerk. Kemény G. Gábor. Budapest 1961. II. 84–137. Diószegi Krúdy művei közül az *N. N.*-t nem említi.
- ⁶ A kód a századforduló magyar íróinak egyik „vezér”-motívuma. A legutóbb erről: Balázs Imre József: Bál a ködlovagteremben. In: A századforduló magyar elbeszélői. Vál., előszó, jegyz. Balázs Imre József. Kolozsvár 2000. 8.
- ⁷ Tóth Árpád: Krúdy Gyula: *N. N.* In: T. Á.: Összes Művei. III. S. a. r. Kocztur Gizella, Kardos László. Budapest 1969. 210.
- ⁸ Móricz Zsigmond: Krúdy Gyula elaludt. In: M. Zs.: Irodalomról, művészetről 1924–1942. S. a. r. Szabó Ferenc. Budapest 1959. II. 280–283.
- ⁹ A Kosztolányi közelében látott Krúdyról fontos megjegyzést tesz Kulcsár Szabó Ernő: Törvény és szabály között (Az elbeszélés mint nyelvi-poétikai magatartás a harmincas évek regényeiben). In: K. Sz. E.: Beszédmód és horizont. Formációk az irodalmi modernségben. Budapest 1996. 85–86.
- ¹⁰ E kérdésekről később, némileg más megvilágításban lesz szó.

- ¹¹ Az elbeszélés és elbeszélői pozíció problémáiról vö. Mathias Martinez–Michael Scheffel. Einführung in die Erzähltheorie. München 2000.
- ¹² Zilahy Lajos: Krúdy Gyula: N. N. Nyugat 1922. I. 363–364.
- ¹³ A 2. sz. jegyzetben i. m. 18.
- ¹⁴ A 3. sz. jegyzetben i. m. 382.
- ¹⁵ Fülöp László: Közelítések Krúdyhoz. Budapest 1986. 101.
- ¹⁶ Schöpflin Aladár: Krúdy Gyula. Nyugat 1933. I. 629–631.
- ¹⁷ Kiss József hetilapja, A Hét, Rudnyánszky Gyula, Petőfi, Arany, mese Toldi Miklósról, álmokönyv, Kisfaludy Sándor, Madách neve bukkan föl többek között, illetőleg: Kálnay Lászlóé, Dálnoki Gaál Gyuláé, Zathureczkyé, „a gróf”-ról esik szó stb.
- ¹⁸ Ilyen mondatot idézhetek (az időjelölésre figyelve): „*Manapság* gyermekes dolognak tartom az efféle gondolatokat, – *régen* eltévedtem az élet keskeny gyalogútjáról – de *ifjúkoromban* szerettem hosszabban megálldogálni a gyalogösvényeken”. (Az én kiemeléseim, F. I.)
- ¹⁹ Krúdy de- és remitológizáló leírásai mnemotechnikai eljárásból fakadnak: „gyermekkorban érzett illatok szálltak az ételekből. A kenyérnek íze a múltból való. A kertibor kancsójában a nagyanyám üldögélt és fáradhatatlanul mesélt.” A mondat egyben jelzi a lényegi eltéréseket a prousti déja vu-tól. Az ilyen típusú mondatokról másképpen: Czére: i. m. 145., céloz effélékre: Fülöp: i. m. 102. („az eltűnt idő nyomában járó N. N.”)
- ²⁰ Czére: i. m. 119.
- ²¹ Ennek az írásnak Krúdy-idézetei az N. N. első kiadásából valók. E dolgozat a megközelítés egyetlen aspektusának kidolgozását vélte feladatának. Érdekes lehetne például a „narrációs maszk” vizsgálata a regénykében (Miroslav Drozda: A narrációs maszk a szépprózában. In: Komparatiztikai szöveggyűjtemény. Szerk. Goretity József. Debrecen 1998. 1–20.) Juliska és a magyar lányok „mitizálódásáról” vö. Kelemen Zoltán PhD-értekezését.

PODMANICZKY SZILÁRD

Tartozás

Éveken át váltogattam a kaszinókat, és váltogattam a szerencsejátékokat. Volt, hogy a ruletten fél éjszaka alatt megdupláztam a pénzem, a másik felében pedig blekdzsekken elveszítettem az egészet. Az állami szerencsejátékok valószínűségi statisztikái nem sok jót sejtettek, pusztán a vakszerencsémre nem bízhattam magam. Amikor nem játszottam, füzeteket töltöttem meg képletekkel és statisztikákkal, csak hogy a magam javára fordítsam a nagy számok törvényét. Semmi kedvem nem volt munkával tölteni az életet, annál inkább biztosnak láttam, ha megszerzek egy kis pénzmagot, ami elég a szimpla megélhetéshez, akkor majd szabadon és kedvem szerint választok a munkalehetőségek között, és ha arra húz az étvágyam, esetleg újra írni fogok. A szerencse hol mellém szegődött, hol ellenem szegült, évek alatt ahhoz hasonló viszony alakult ki köztünk, mint nő és férfi között, akik a *se veled, se nélküled* szisztémát űzik, s ebbe lassan belebolondulnak, belefáradnak.

Egyik reggel, újabb éjszakai tapasztalatokkal terhelve, elővettem a füzetemet, és jegyzeteket készítettem. A fejem még zsongott a cigitől és a bortól, és állíthatom, valami kattanást is hallottam, egyszeriben kíváncsi lettem, hogy ha vajon az elmúlt éveket munkával, mondjuk írással töltöm, mennyit kerestem volna. Hihetetlenül nagy szám jött ki, tulajdonképpen akkora, amennyit nyerni szerettem volna. És bár szenvedélyesen játszottam, a cél mégsem a játék volt, hanem a pénzalap, ami aztán megvéd mindenféle kiszolgáltatottságtól. Az éjszakai fáradtságon túl még levertebb lettem, mikor rájöttem elvi tévedéseimre, bizonyos fokig viszont felvillanyozott a dolog, mert kiutat mutatott abból a kilátástalan küzdelemből, amit a szerencsejátékokkal folytattam. Beláttam végre, hogy a nagy számok törvényét földi körülmények között, illetve az érvényben lévő játékszabályok szerint nem kerülhetem meg, esélyem a szisztematikus nyeresésre igazán csekély, s akkor úgy döntöttem, mindent egy lapra teszek fel.

Nem volt bennem izgalom, bár nyugalom se fékezett, minden pénzem fölraktam egy számra, döntse el itt egy pörgetés a ruletten, hogy ezután dolgozzak, vagy ha nyerek, mégis a magam ura maradok. A golyó lassuló pörgése közben nem bántam semmit, nem szorult el a torkom és nem markolászott szaporábban a szívizom. Buktam. Ezt le mertem volna fogadni, mondtam magamban, ezért egy kis pír följátszott az arcomon, s a gondolat, hogy talán ha ellenfogadást kötök a veszteségemre, most újra dilemma elé állhatok. De így

nem, jól tettem. Odalett mindenem. Apró léptekkel feljöttem a pincekaszinóból, üresnek és szabadnak éreztem magam, mint egy fölbontott állat.

Napokig pihentem, nem csináltam semmit, feküdtem az ágyon és nem hagytam gondolkodni magam se előre, se hátra. Egyszer aztán mégis föl pattantam, kiteptem az újságból a hirdetési szelvényt, át se gondoltam, csak írtam: „Eladom magam, eladom minden szerzői jogom, azt csinálnak velem, amit akarnak.” Faust eszembe se jutott, minek, a lélek egyensúlyaránya mondja meg, mi adható el az emberből. Vagy ha mégis bele akarnánk mászni, most, ebben a pillanatban, hát nem Faustozza össze magát mindenki? Eladja magát, de csak ruháért, kosztért, és semmi nagy álom, látomás egy darab se, se a nagy megismerés, semmi katarzis, egyszerű ember-kiárusítás. Amíg a csirkék, disznók az ólakban, neveldekben fekszenek, zabálnak, isznak a rács mögött, testük idővel játszó gyarapodása a kinyert érték, addig az ember a látszatszabadság elvén vándorol munkahelye és az otthona között, s évente talán úgy harminc nap szabadságot kap. Ez egy emberi élet? Ez lenne az értelme? Az ebbe való betagozódás? Es eközben huhuzunk, hogy az a hülye Faust lepaktált az ördöggel? Aminthogy tudjuk, az ördög bennünk van, lepaktálunk magunkkal, és eladjuk egy vállalatnak, egy gépsornak, egy irodának, és aki beleszületik, azt hiszi, ez a dolgok rendje, nem is lehet másképpen élni. Dehogynem, csakhogy a disznóknak is az ólban kényelmes, ahelyett, hogy nagyobb éhezéssel a makkot kergetné az erdő alján, ám cserébe a kényelemért elvághatják a torkát. Persze, a disznó és ember önkéntessége nem ugyanaz. Bár...

És szerencsére ezt most mind teljes érzelemhiányban mondom, nem ropant össze egy hajszálat se az a tudat, hogy most itt ülök a disznóólban, a csirkeólban, és a billentyűkön makkot és magokat csipegetek.

A hirdetés másnapján nyugodt férfihang jelentkezett. Azt kérdezte, mennyit ér a szerzői jogom. Nem tudom, válaszoltam, amennyire tartja. Végül megegyeztünk, húsz millió forintot helyez el egy számlán, de csak a kamatokat vehetem fel életem végéig. Habozás nélkül beleegyeztem.

Másnap találkoztunk. Kissé kövérkés, kopaszodó férfi volt, fekete bőrkabátban, kedves mosolya fölött ravasz és fekete szempár ült. Azt gondolhattam, hogy maga az ördög, de nem gondoltam erre, inkább arra, hogy innentől minden másképp lesz, a havi kamat legalább kétszázezer.

Beültünk a dzsipjébe, szótlánul mentünk hozzám, a bérelt lakásom felé. Amikor kiszálltunk, megkérdeztem, mivel foglalkozik, azt mondta, vállalkozó. Összepakoltam a legfontosabb holmijaimat, az utolsó két hónap árát az asztalon hagytam. Útnak indultunk.

Kis falvak névtáblái mellett suhantunk el, át a falvakon, azt hiszem, nyugat felé vettük az irányt, de valójában nem tudtam, merre járunk. Nyugodt voltam és természetes, nem éreztem megkönnyebbülést se.

Az egyik falu után lekanyarodtunk a főútról, és több száz méteren át poros földúton hajtottunk. Kétoldalt három méter magas napraforgók sűrűn ültetve, leveleik élénk zöld színe és a fej vakító sárgája meg a barna magvirágok azt sugták, mintha valamely jó érzésű tájfestő ihletében utaznánk. A földút kisebb tisztásban végződött, amely talán harminc méter átmérőjű, kissé nyújtott, „elliptikus körnek” felelt meg. A kör közepén roskadozó ház állt, bár a tetején friss, piros cserép virított. A falak oldalt domborodtak, mintha elég lenne egy testesebb madár a tetőn, alatta összerogynak a falak.

A lakatot felnyitotta, a házban semmilyen rossz szagot nem éreztem. Két helyiségből állt, egy konyhaszerű előszoba volt benne, és egy nagyobbacska szoba. Itt vagyunk, mondta, rendezkedj be. Szekrény, ágy, íróasztal és szék. A konyhában lavór, tisztálkodási eszközök, evőeszközök, tálak és fazekak, lábasok. A ház mögött van a vízcsap, a tűzifa, ha télre kell, mondta. Helyes, válaszoltam. Holnap hozok egy laptopot, mondta, a falu két kilométerre van innen, ott kapsz élelmiszert, a kamatokat minden hónap végén elhozom; dolgozhatsz, azt csinálsz persze, amit akarsz, majd kitapasztaljuk a munkád árfekvését, aztán beállítunk egy minimum szintet, mondta, végül kezét nyújtott, átadta az első havi bért és elment.

Magamra maradtam a hatalmasra nőtt napraforgók között. Hol a szobában ültem le, hol kimentem az udvarra szétnézni, ismerkedni. Villany volt a házban.

Alig pár óra telt bele, jegyzetelni kezdtem, s minden mondattal barátságosabbnak éreztem a helyet. Teljes volt a csend, a gyér forgalmú útról hallatszott némi autózúgás. Madarak járták a napraforgók tetejét.

A jegyzetek után bementem a faluba, élelmiszert vásároltam, italt, pár szót elbeszélgettem. A mecénásomról ekkor még nem kérdeztem, csak hetek múlva, de róla nem tudtak túl sokat, rendes ember, csak ennyit.

Az első éjszakám primán telt, nyitott ablaknál aludtam, és mélyen. Hajnalban pihenten ébredtem, megfürödtem az udvaron, reggeliztem, s folytattam a tegnapi jegyzeteket, amely jegyzetelési formáról csakhamar kiderült, ezek nem csak jegyzetek, az ittlétemnek ez az írásformája, hiszen különösebb történetekbe nem futok, apró részletek vannak csak, esetleg a falubeliek furcsa mondatai, a kocsma, más mértékű agyröptékkal pedig nem volt gusztusom foglalkozni.

Másnap megkaptam a laptopot. Tetszett a fekete műanyag borítása. A férfi fekete szeme mintha világosodna, láttam, bízik bennem.

A napok szépen teltek. Ettem, aludtam, jegyzeteltem, bejártam a faluba, a kocsmában jó párszor berúgtam, egyszer összeismerkedtem egy falusi csajjal, de túl sokat dumált, hamarosan elküldtem.

Egyik reggel azt hittem, földrengésre ébredek, zörgött, zúgott és dübörgött a föld. Levágták a napraforgót. Estére csupasz lett körülöttem minden, de ak-

kor még elfedte a sötét. Másnap reggelre aztán ott álltam a puszta közepén, a szép kis árnyas ház durva képződményként emelkedett a letarolt szarak között. Csoda, hogy a házat nem vágták le. Gondoltam, majd megszokom, de már másnap rájöttem, a jegyzetelés szempontjából ígéretes a változás; új körülmények, miközben egy tapodtat se mozdultam.

Az első hűvös őszi estén fát vágtam, begyújtottam a kályhába. A füst visszaömlött, a kémény eldugult. Volt bőven munkám, és volt bőven kosz. Hajnalig dolgoztam, de legalább addig se fáztam. Másnapról a kályha jól üzemelt. Csak pár hónap telt el és már kétszáz oldalt írtam. A havi apanázból rengeteg megmaradt, s mielőtt tervet szőttem volna, hogy elmegyek valamelyik városba játszani, vagy kiszámoltam volna, meddig kell itt dolgoznom, leintettem magam. Nem akartam már mást, enni, inni, aludni, és írni, távol mindentől és mindenkitől. Senki nem zavart, nem jött hozzám senki, csak havonta a férfi, másnak eszébe sem jutott, hogy akár a bejárati ösvényre is rálépjen.

A tél nagyon hidegnek ígérkezett, de volt bőven fa, a férfi újabb fuvart is hozatott. Egyszer a pénzzel együtt hozott egy üveg pálinkát is meg egy könyvet, és azt mondta, ha nem zavar, akkor maradna egy ideig. Egy szó nélkül pálinkáztunk, ő olvasta a könyvet, én jegyzeteltem, délután összeütöttem egy kis meleg ételt káposztából, aztán elköszönt. Furcsa volt a társasága, de kellemes.

Egyre kevesebbet jártam a faluba, a hidegben nem volt kedvem kimozdulni, a végtelennek tetsző hómezővel voltam elfoglalva, a nappali csillogással, azzal, ahogy derült éjjel a hold fénye úszott rajta. Ha bementem a faluba, hetekre bevásároltam, addigra kialakult a biztos heti étrendem. Ha túlzásba vittem az ivást, csak feküdtem, napközben is aludtam, vagy olvasgattam. Alig húsz könyvet vittem magammal, kipótoltam a falu könyvtárából, igaz, nem volt nagy készletük, de legalább eddig ismeretlen, soha nem hallott, sokadrangú munkákat böngészttem, és meglepéssel tapasztaltam, hogy nem lehet túl rosszul írni ahhoz, hogy valamilyen szempont szerint ne lenne érdekes, tanulságos az a munka. Ellenben hosszú idő után nem gyötört semmiféle kényszer a saját jegyzeteim helyét illetően, nem láttam más funkcióját, mint a mosakodásnak vagy az evésnek, minden hiúság elhagyott, végre nem terjedtem túl a munkám egyszerűségén, semmilyen alapú illúzió irányába. Néha ellenőriztem a laptop memóriáját, de körülbelül annyit nyomott a latba az összes eddigi jegyzet, mint a csillagfényes éjszakában a saját fényvisszaverő üstököm.

Arra azért számítottam, hogy a faluban egyszer csak valami furcsát tapasztalok irányomban, a titok ilyen helyen mindig ellenséges tárgy, de még csak össze se súgtak a hátam mögött, lehet, hogy a vállalkozó felvilágosította őket. A kocsmai ivócimborákkal a mezőgazdasági munkákról beszélgettünk, de csak arról. A lányok se kezdtek ki velem többet, de nem zavart, nem éreztem magam magányosnak.

Tavasszal minden reggel, ahogy korábban világosodott, egyre korábban keltem, vártam a földszántó gépeket, aztán a vetőgépet, legnagyobb megnyugvásomra újra napraforgótáblát tervezett körém a gazdaság. Ahogy az első levelek kibújtak a földből, néhányat megjelöltem, azokat saját gondozásom alá helyeztem.

A vállalkozó soha nem maradt el, mindig napra pontosan jött, hozta a pénzt, alig pár szót váltottunk, főleg az ellátásomról, de elégedett voltam, nem kellett semmiről beszélni. Egyszer gondoltam, megmutatom neki a jegyzetek egy részét, de amikor jelenlétében bekapcsoltam a laptopot, kiment a házból, gondoltam, gyerekes fontoskodás, nem érdeklí; majd később az árban megmutatkozik, jól számította-e magát.

Újra nyár lett, aztán ősz, tél, nem mintha tavasz nem lett volna, évek teltek így. Egyre aprólékosabb, egyre precízebb és egyre érzelemmentesebb jegyzeteket írtam, s úgy tűnt, lassan, spirális alakban haladok valami felé, amiről előbb úgy gondoltam, a teljes elhallgatás lesz, de ezt a precíz okán töröltem, s maradtam annyiban, hogy nem tudom, még csak el sem képzelhetem, mi lesz a végtermék, hogyan fognak megszólalni az utolsó mondatok, s egyáltalán, mikor lesznek az utolsók.

Évek alatt a ház állaga még jobban leromlott, s a vállalkozóval váltott szokásos mondatok közé beköltözött az egészségemről való érdeklődés. Tudtam, hamarosan helyszínt kell váltani, de azért nem sietett vele, kivárt a legvégső pillanatig. Egyszer aztán beállított, eladtam a házat, mondta, csomagolj össze. Egy pillanatra erőszakosnak éreztem elvállásom a háztól, és mindentől, ami közel tíz év alatt hozzám nőtt; ez a kis személyes földdarab.

Most a városban keresünk telephelyet, mondta, neked is kell egy kis változatosság.

Amikor az első hatsávós útra fölszaladtunk, és elképesztő sebességbe kapcsolt az új kocsijával, egészen beleszédültem, ahogyan a városi forgalom látványába is. Tíz év alatt duplájára nőtt az autók száma, mondta, s mikor átfordultunk a hídon a folyó felett, egy kábé harminc emelet magas épületre mutatott: ott a legfelső szinten rendeztem be az új helyedet.

A lift pillanatok alatt felért. Ha kétszáz négyzetméter nem volt ez az egyetlen szoba, akkor egy sem. Minden oldalról szabad kilátás, csupa üveg körben, kevéske fal a fürdőszobának és a konyhafalnak. Azt hiszem, a város legmagasabb pontján álltunk. Itt talán kicsit kevesebb levegőd lesz, meg sokkal drágább odalent az élet, mondta, ezért vettem neked ekkora lakosztályt, ha esetleg nincs kedved kimozdulni, ne érezd magad bezárva, holnap hozatom a növényeket, egész dzsungelt, rendezkedj be nyugodtan és próbáld megszokni. Tetstett a dolog. Amíg kint voltam a földön, nem éreztem semmilyen igényt a változtatásra, de ahogy most innen szétnéztem, nem is értettem magam. Ahogy kilépett a vállalkozó, körbejártam a hatalmas termet, a kilátást minden

oldalról megvizsgáltam, hátha látszik valahol a kunyhó. Lassan köd ereszkedett alá, és a néhány távoli tekinteten túl kimerült a távlatok vizslatása. Jó érzéssel töltött el, mikor eszembe jutott a laptop, gyorsan fölöttem, és éjfélig dolgoztam. Úgy éreztem, a költözés hosszú hónapokra elég alpanyaggal szolgál, s innen nézve új képet kap a kunyhóban eltöltött tíz év is, fölépíthetem saját, egyszemélyes, senki által nem ismert nosztalgiámat.

Az első héten már elcsavarogtam, megnéztem a kaszinót is, de nem játszottam, nem éreztem semmilyen tétjét a játéknak. Kerestem egy csendes, közeli kocsmát, ami hajnalig nyitva tartott, szépen berúgtam, de még ép ésszel hazakanyarogtam. Bebújtam az ágyba, magamhoz öleltem a párnát, és hiába éreztem, hogy zuhanok, dől velem a toronyház a mélybe, mégis úgy tűnt, ha maga alá temet is, itt most megint egy jó darabig otthon vagyok.

Pár hét telt csak el, beköltözött a fejembe az a furcsa gondolat, talán azért hozott ide a vállalkozó, mert kint a földön túl biztonságos volt, és itt ez a hihetetlen mélység alattam, esetleg szeretné lezárni írói pályámat, és kivenni belőlem a hasznót. És ha ezt akarja, elég erről a biztos gondolat, elvégre hálás vagyok neki, talán pár hónap múlva hozzájuttatom.

BERTÓK LÁSZLÓ

Száraz

(1)

*Eszelős hangyák.
Beállt a megzavart agy
közé egy nagy láb.*

(2)

*Légy a kilincsen.
Azelőtt ég és föld, most
becsukva minden.*

(3)

*Két lepke hajtja,
robog a halántékban
a nyár fogatja.*

(4)

*Asszony? Vagy férfi?
Együtt sem tudnak egymás
csúcsáig érni?*

(5)

*Darázs a körtén,
motoz a méz fölötti
késen a tört fény.*

(6)

*Nagy kék lyukon át
hátrál önmaga előtt
ember, ég, faág.*

(7)

*Meztelen angyal,
rideg köd ölelkezik
könnyező vassal.*

(8)

*Hívatlan sajtás.
Ez lenne a szerelem?
Hogy kapál és ás?*

(9)

*Összegyűrt számla,
száraz falevél hull a
gyümölcskosárra.*

ACZÉL GÉZA

rakottkrumpli

már afféle mikszáthi anekdotaként hallgatom a három/hármas híreket mint a kis németeknél lassan belekeveredik az egész lapos város közben a tengerre rég kiúsztak a nagy halak a rettenetes cápák ezért egy-két pózna mögül leselkedőre én nem is nagyon kiabálok persze kanti könyvekkel hóna alatt az olykori sztárspicli még zavar ahogy a hatalmak farvizén mindig csókra áll a büdösen súgó szája két sör között néha rezignáltan elmerengek – nekik tényleg kell ez magam legszívesebben fejüket ütném az épp gőzölgő mennyei tálba azaz mégse ezt a rakottkrumplit ne gyalázzuk életem állandója ő minden meggyőződés nélkül a sikerélmény a húsvéti locsolás mert az ősidőkben mámorosan iszkoltam haza a teli szatyorral mivel hibetetlen pompát sejtetett a sok festékekkel átütött tojás az ízfoszlányokra sajnos pontosan már nem emlékszem lehet csak kromoszómáimba akadt a nagy lábást miként főzte anyám mégis mikor az ellentmondásokkal átütött plázákban rábukkantam diadalmasan vittem haza a rózsaszín kellelre emlékező gülbabát a kulcskérdés ugyanis mint a legtöbb egyszerűségben – a krumpli illatos testét hajában főzés után üsse át a főséges semmittevés a főtt tojás majdhogy mindig ugyanaz legfeljebb én lazán szeretem de hol van még az a nosztalgiákkal átsugárzott önfeledt evés legjobb a szaftot taszító tálat először vajjal pecsenyezsírral locsolni majd jöhet a két nagy alapanyag karikára sok fűszeres tejjől és a só a rétegekre fölülről lassan szivárog a durván reszelt füstölt sajt zamata s mivel nem kívánok mint sok gyatra társam lenni mai kancsal zapata végül egyszeri orosz szakosként nyugodtan mondhatom: eto haraso persze mint a legtöbb misztikus íznel rögzíthetetlen az anyag állaga ki tudja a neves összhangzathól mikor lesz sikamlós karnevál mikor száraz halmok egymásmellettisége melyben megakad az áll s bár jól csináltad a változó közeg előbb-utóbb csalódásra csábít kitunkolt sorsod fölött szorongva várod a vegetáció még létező csodáit

Radikálisan új megszólítottság

„Szabad művész az, aki kínos-keservesen
maga teremti meg a maga rendjét.
Minél féktelenebb az, amit rendeznie kell,
annál szigorúbb szabályokat érvényesít,
és annál jobban biztosítja végül önmön szabadságát”
(A. Camus)

Podmaniczky Szilárd „...hidraulikus menyasszony...” című verseskötete egyetlen általam korábban olvasott verseskötetre sem emlékeztem. Első olvasásra nevetett, szórakoztat, de rögtön kétségeket is ébreszt. Leginkább a műfaj tágíthatóságának kérdésében. Nem csak abban az olvasóban ébred műfaji kétely, aki kiolvasni szokott egy könyvet, és nem csak az a bizonyos virtuális átlagolvasó szögezi le az első lapozgatáskor, hogy *ez ugyan nem vers*, de a kortárs irodalom megszgyein járatosabb olvasók is nehezen boldogulnak Podmaniczky verseskötetével. Hallható volt ez a Múcsarnokban megrendezésre kerülő Szeptett értő olvasóinak véleményezésekor. (A vita a Török-fürdő 2002/2-es búcsúszámban volt olvasható.)

Az első benyomást a „...hidraulikus menyasszony...” olvasásakor jómagam különösen hangsúlyos pontnak találom, még a későbbi lehetséges értelmezések felől szemlélve is. Az első benyomás Podmaniczky esetében nem lehet (elő)ítélet, mert *szükségszerűen* kapcsolódik hozzá egy *aktív* kutatási szándék. Hogy márpedig fogást kell keresni ezeken a szövegeken – annyira provokálnak erre. Ez a szemtelenül merész provokáció kelthet visszatetszést is, leginkább akkor, mikor az olvasóban semmiféle szándék nem generálódik, hogy öltre menjen a Podmaniczky-versekkel, ha nincs meg az a sugallat, intuíció, akármilyen, ami szerint érdemes foglalkozni ezzel a kötettel, gyümölcsöző dolog föl kutatni az eddig fölmutatottak helyett egy másik lehetséges nézőpontot, egy újabb befogadási stratégiát.

Alább erről az eredményemről szeretnék számot adni. Nem célozom tehát elhelyezni e kötet verseit az életműben, azokat a lehető legtágabb kritikai horizonton szemlélni, fölrajzolni (feszíteni) őket különféle paradigmák grádicsaira (a járt utat a számomra járatlan recenzensi útért el nem hagyom) – szerény szándékaim szerint inkább egyfajta olvasó-naplóként funkcionálhatnak az alább lejegyzettek...

Lassan egy éve alig akad olyan hét, hogy ne olvassam el *Martin Buber En és te* című esszéjének első harminc oldalát. Ez a mű lökött (javított) a legnagyobbat (legtöbbet) a tárgyalt verseskötet kapcsán az olvasási

Palatinus Kiadó
Budapest, 2000
996 Ft

stratégiáimon. Ritmust ad a gondolkodásnak, *teret*, akár a templomba járás, ha egy nehezen megnyitható szöveget hetente elővesz az ember. Ha úgy van vele, hogy ugyan nem nagyon tüzei, de szeretne nála melegedni. Az efféle szövegek, és Buber esszéjéhez hasonlóan ilyen a „...hidraulikus menyasszony...” is, úgy viselkednek, hogy minél többet adnak, annál többet vesznek el. Vannak olyan mélypontok, amikor úgy tűnik, derengeni se dereng semmi, nem maradt abból a picike rendszerből, paradigmából, mindegyemből, amit összetákolunk magunknak eleinte, egy csöpp se. Csak a küzdelem élvezete. A ciklikus olvasás viszont belövi a gondolkodást, elnyeli a megfjetetlenül maradt részek utáni keserű ízt. Bejáratnak az oldalak maguknak bennünket.

Buber Bíró Dániel magyarításában azt írja, hogy a világ kétarcú az ember számára. Amiként két arcú az ember magatartása a világban. Es az ember magatartása is kétarcú, amiként kettő az alapszó, amit kimondani képes. Ezek az alapszók nem szavak, hanem szópárok. Az egyik az *Én-Te* a másik az *Én-Az*. Én önmagában nincsen. A világ mint tapasztalás az *Én-Az* alapszóhoz tartozik. Az *Én-Te* alapszó alapítja meg a viszony világát. Ha egy emberrel, mint a nekem rendelt *Te*-vel állok átellenben, s az *Én-Te* alapszót mondom neki – ő már nem dolog a dolgok között, és nem is dolgokból áll.

Podmaniczky verseskötete előtt azt gondoltam, az a vers *jó*, ami kimondja nekem (olvasónak) az *Én-Te* alapszót. Kiragad a dolgok közül, megalapítja bennem a viszony világát. Merthogy a *jó mű* nem tűri, mint a fa vagy az ember, hogy az *Az*-világba térve keressek felüdülést. Nem, gondoltam Buberrel, a *jó mű* követel: ha nem jól szolgálom, összetörik, vagy engem tör össze. Buber bácsi ráadásul még azt is állítja, hogy ha az alkotásban tárgyat keresünk, semmit nem lelünk; s mégis, mi lehetne jelenvalóbb nála. Podmaniczky Szilárdnak ebben a kötetében két olyan verse van, ami nekem, fogalmazunk így: *klasszikus* értelemben mondta ki az *Én-Te* alapszót. Az egyik a *Képeslap*, a másik az *Éji Fagott*. Ezek a darabok, ha nem tűröm a másságot, ebben az értelemben nem is illenek a kötetbe. Pedig a *Képeslap* frekventált helyzetű: ezzel az opusszal indul a kötet. Ezért idemácsolom most mégis ezt a *kivételt*.

Képeslap

*Úgy fogok meghalni
mint egy négylábú állat
amit csak a bőréért vadásznak*

*Jobb is hogy már nem jössz velem
innen iszonyú leszek olyan
aki több órával megelőzi árnyékát*

*Pedig szépen akartam eltűnni
lassabban
ahogy ujjaid éjszaka a párna alá csúsztatod*

Sokat tűnődtem rajta, miért éppen ezzel a verssel nyitotta Podmaniczky a kötetet. Egyetlen elfogadható verzióm szerint, talán azért, mert ez után a „bizonyos virtuális átlag” olvasó számára is befogadható darab után még meglepőbb hatást érnek el a gro-

teszk, illetve abszurd darabok. A Képeslap nyilvánvalóan a klasszikus Én-Te „szöveg és olvasója” viszonyt valósítja meg: katartikus, megrázó, kemény, füstös, szóval úgy jó, ahogy egyébként jó szokott lenni a vers, nem úgy, ahogy a Podmaniczky vers szokott jó lenni. Mert a Podmaniczky vers nem akarja, sőt, nem engedi kiragadtatni olvasóját, az olvasás (befogadás) folyamata alatt legalábbis semmiképpen nem, a dologi világból. A Podmaniczky szövegek Én-Az megszólítású szövegek, nyelvileg, szerkezetileg, formai széttartottságukban és a gondolati ritmustalanságukban is. Ezek a teremtett művek dolgok a dolgok között, jobban mint az általam ismert bármelyik írások eddig. A forma nem csak hogy átvezetődik az Az világába, hanem maga lesz az Az. Nem lehetne másképpen egy olyan gondolkodás térképe, és véleményem szerint ennek a kötetnek a narrátora(i)é ilyen gondolkodás, ami az egymással szorosán határos Az-okkal, a teljes tárgyi panoptikummal, ha úgy tetszik, meg tudja valósítani az Én-Te viszonyt. Ki tudja mondani nekik az Én-Te alapszót. Hogy valójában is meg tudja-e ezt tenni, vagy csak a nyelv hálójában képesek erre a kötet (el)beszélői, az már nem tartozik az olvasóra. Ez a kötet akkor nyújt élvezetes olvasmányt, ha átadjuk magunkat ennek a teljességet nyújtó gondolkodásnak, megpróbáljuk követni, miféle módokon talál kiutat saját magából, hogyan konstruál valami nagyon is emberit egy nyelvileg totálisan tárgyivá tett világból. Nem az olvasó megszólíttóságának hiányáról, hanem radikális megújításáról beszélek. Podmaniczky a saját képzelte által (de)konstruált világgal épít ki nyelvileg Én-Te viszonyt, és nem az olvasóval; (nyelvi) térképet rajzol a kincshez, nem magát a kincset festi meg (le). Ez a provokáció nem hagyja nyugodni az olvasót, ez az elsőre csak abszurd logikának, agyament gondolkodásnak tűnő nyelvi háló (kép-let) sarkallja újabb és újabb befektetésre, olvasásra. Virtuális tér ez, természetesen, de igen vonzó, mert ismerős az az aktuális világ, minek a (belső) törvényeivel dolgozik, alapjaiban ismerheti annak viszonyait az olvasó: az Én-Az szféra bőszi tivornyáját. De körvonalazódik a kötet egészében egy olyan gondolkodás, vagy ha úgy tetszik világgép, a kötet narrátoraié, ami, mint mondtam, képes ezek között az egymással szorosán érintkező („S így mindenik determinált”) Az-okhoz Én-Te viszonyt kiépíteni (illetve, mivel ez csak nyelvileg lehetséges: kimondani).

És mennyire érdemes figyelni ezt a gondolkodást (nyelvet) működés közben!

Nem csak a kötet „álcázott” abszurdjait, mint amilyen a B2-apartman, vagy Arti, vagy az epigrammáit, mint a Hárfa, a Hug (3), esetleg a gyűjtemény egyik legjobb darabját a Tárca, de az olyan rövid abszurdokat, groteszkeket is, mint amilyen a Termásvíz, a Lili, vagy a Szfinksz bugyija. No de, éppen a fentiek értelmében nincs értelme kiemelni az egészből darabokat és azt mondani, hogy a Tárca és az Optika '98 kikerülhetetlenül jó darabok, éppen azért nem, mert ehhez a radikálisan új viszonyhoz nagyon is hozzátartozik a megadott véletlen(szerűség), hogy a ciklus címek olyan szeretlenül illeszkednek a kötetbe, mint ahogy a kötet egyes darabjainak sorai egymáshoz. Éppen ezek a fent leírt Én-Az viszony generátorai, a részek külön-külön is megadnak valamit az egészből, de sohasem annak leglényegét, mivel nem is számolnak efféle naivitással, hogy ez lehetséges lenne. Olyan részletek, amikből levonhatjuk a következtetést, ha nem is rendszer által determinált, de akkor is létezik az egész.

A káosz, a véletlen meghatározta világban, ha Kínában fölröppen egy lepke, a Hóbiárt Basa utcában forgószél pusztít.

Grege Kriisztján

Falunovellák

GRECSÓ KRISZTIÁN: PLETYKAANYU

„Egyszerűen nem látom, történik-e valami, hogy gubancolód-
nak-e tovább az események, noha eddig egyáltalán nem volt
semmi, mégis úgy érzem, valamiről megint, mint ahogy leg-
többször, lemaradok, próbálok hát kilesni a göndör szálak kö-
zött, zajlik-e éppen a tulajdonképpen el sem kezdődött elejének
az utolja, de kudarcot vallok, tehát biztosra veszem, hogy igen,
és ez azt jelenti, hogy számomra még annak a teljes semlegesség-
nek az elérése is sikerült, amire annyira, de annyira nem vágy-
tam.”

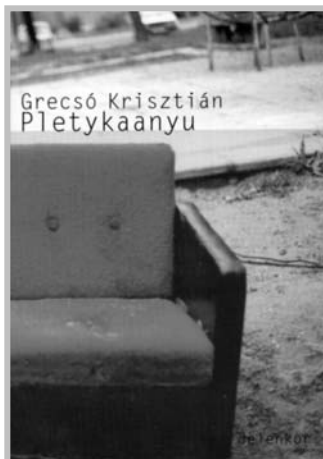
GreCsó Krisztián: Én, Schriwanek András

„Beszélni muszáj, ha nem beszélsz, anyyi. Tanuld meg tisztelni
és szeretni az üres fecsegés mindent lebíró hatalmát.”

Garaczi László: Pompásan buszozunk!

„Pletykaanyu, így hívja anyut az öcsém.” (kiem. az eredetiben), *Pletykaanyu*, így ne-
vezi könyvét GreCsó Krisztián. Egy tucat „elbeszélés” szépen, szimmetrikusan két cik-
lusba szervezve. Tizenkettő novella, de egy egységes kötet, egy világ, egy falu világa.
Mondhatnám, hogy e novelláskötet középponti szervező elve a falu, az egységesítő
alap. Természetesen ez nem jelentené egyszersmind azt is, hogy e novellák egy homo-
gén szövegtérben feloldhatók lennének. Eppen ellenkezőleg: változatosan építkeznek,
s ezen belül is a két ciklus két, egymástól feltűnően eltérő szövegszervezési elvet érve-
nyesít. Tehát stílusukban, jellegükben eltérő írások füzére. A rend kedvéért: az első
ciklus, amely az *Én, Schriwanek András* címet kapta, amolyan anekdotázós, pletykáló,
ahogy mondani szokás, s ezt a szöveg messzemenőig megerősíti: mikszáthos (Két no-
vella végén is jelzi a szerző, hogy a szövegek – bár torzított formában – Mikszáth-idé-
zeteket tartalmaznak.), míg a második, *Szép* címet viselő
ciklus, konkrét történetek köré szerveződő, sajátosan
Darvasit idéző hangulatú írásokból áll. De a *Pletykaanyu*
kompozíciója, szerveződése e felszíni stílusjegyeket-
s változatosságot meghaladva lényegileg mégiscsak egy
nyitott egész. Ez pedig az egész kötetet átható, a szöve-
geket tulajdonképpen generáló poétikai elv, a *falu*
felmutatásában ragadható meg. A falu poétikája: ez
a *Pletykaanyu*.

A *falu* ekképpen nem oly módon hordozza az egysé-
get, hogy mindegyik novellának a végső referenciája

Jelenkor Kiadó
Pécs, 2001
208 oldal, 1300 Ft

volna, a falu: maguk a novellák. Nem a szövegeken kívül keresendő. Egy világ létezésének elve. A falu a szavak egymáshoz kapcsolódásában pillantható meg, a sorok között: „A kínos és egyben legjobb részeket sok esetben egy snittel elintézik a vágók. Ez már a görög tragédiák óta divatos eszköz: jön valami hírnök, és közli, mi történt. A nézők meg vagy gondolták, vagy nem. Muszáj, hogy így legyen, de tévedés azt hinni, azért, mert a sorsforduló magánügy. Nem az, és talán az egész világnak másként alakult volna a sorsa, ha azokon az eldugott kockákon átfutná valaki. De erre a végtelen hosszú idők folyamán még senki sem bizonyult megfelelőnek.” S ezen eldugott kockák, amelyek meghatározzák, mi látható, amelyek felelősek mindazért, ami van. Elrejtettségük nem csupán a láthatatlanság, nincsenek sehhol sem éppen ott, hogy bárki, aki természetesen megfelelőnek bizonyul, majd átfuthatná őket, e kockák a sorok közötti tér, e sorokat egyáltalán sorokká rendező viszony (minthogy a tér is mindig viszony), ennél fogva viszont nagyon is megjelennek, ti. a sorokban, vagy a megjelenő részletekben. A *falu* a tér a sorok között, az a tér, amelyben e sorok megjelennek. A *falu*: poétikai elv, amely egy nagyon is ismerős világot hoz létre. Ennek a poétikai elvnek a központi magja pedig a fecsegés, a pletyka retorikája, amely egy önmagát folyton továbblendítő, végtelen folyam, valódi kezdet és megnyugtató vég nélkül. Ezt az önmagáért való, mindent beolvasztó áradatot tagolja az egész kötet alaplétketését eredményező, mágikus ismétlődésen alapuló ritmus, amely a címadó, s egyben első novella (*Pletykaanyu*) szembeűnő sajátossága. A falu belső, önmagából merítkező ideje a monoton ritmus extázisa. „A ritmus sajátos helyzetet jelent [...], a tudat itt megfosztatik azon előjogától, hogy vállaljon, megfosztatik hatalmától, de nem is tudattalan, hiszen az egész helyzet, minden kis részletével együtt, *jelen van*, egy homályos fényben.” (Emanuel Levinas: *A világ és árnyéka*) E létketés végighullámzik az ekképpen falusi homályba burkolózó kötetben, noha ezen teljes tisztaságában a továbbiakban már csak ritkán bukkan fel. E ritmus szervezi a megállíthatatlanul áradó fecsegés körkörös szerkezetét, amely a kötetben megjelenő világ koherenciáját biztosítja. Hogy mindig minden körbeér. „Történetem e szeletkéjében vagyok a legbizonytalanabb, hogy akkor most körbeért-e?” A pletyka ilyenén eredendő poétikai funkciója, amely tehát a *falu* építkezésének elve, alapozza meg a konkrét világ magasabb szerveződéseit. Ezek pedig az első ciklus írásaiban bomlanak ki. Mindez egy filozófiai megalapozásnak is tekinthető, egy metafizikai rendszernek, ahol a *homályos fényben* feltáruló lét titkait fecsegik ki. A konkrét tematika szintjén sorra terítékre kerülnek az öröklődés, a tyúkók ontológiája, az élet és a halál kérdései, a lélek mibenléte, a kint és bent problematikája (*En, Schriwanek András*), az elbeszélés lehetőségei, kifejezeten elméleti részletekkel átszóve (*A fekete doboz*), a falu poétikai elve mentén szerveződő világ határainak és a megalapozás körszerű szerkezetének (*Külterület*), végül a különbözőség, a maradéktalan identifikáció lehetetlenségének (*A különbözőség esetei*) kérdései. Ezen belül külön érdekes *A fekete doboz* címet viselő novella, amelyben tipográfiaileg kiemelve, reflexív részletek találhatók. Talán nem túlzás ezeket egyfajta használati utasításként értelmezni. Eszerint a *Pletykaanyu* olvasója egy tévénéző pozíciójában találja magát, s így a novellafüzérben kifejlő valóság a televízióra jellemző végtelen elliptikus áramlásban, a pletyka soha véget nem érő, önmagáért való folyamában létesül. Azt hihetjük, hogy e szemlélt valóság csak fikció, s ebben a világban mi vagyunk az Ismeretlen Isten, aki figyel, ha be nem is avatkozik, de ugyanígy fölének is Ismeretlen Isten helyezkedik. „*Van úgy, hogy a filmekben játszódó dolgoknak kevés közük van a valósághoz, ilyenkor a legelejen kiírják, hogy minden egybeesés a véletlen műve, a szereplők fiktív sze-*

mélyek. Van, hogy mindez nem igaz, azok igenis a valóság dolgai: egy másik valóságé.” (kiem. tőlem) És az áramlás megszakíthatatlan, mert „menésben az egész, kikötésről nincsen szó, mert nincsen állásban semmi se, és ettől aztán hasonló lesz eléggé minden”, ha el is kapcsoljuk a műsort, attól még történik tovább az egész, csak épp mi nem vagyunk rá kíváncsiak. A *falu* kilép a fikció világából, s ha éppen már el is kapcsoltuk, hallat magáról, bekebelez saját valóságába. A falu (Szegvár) végül fellázadt Ismeretlen Istene ellen. (Konkrétan: bírósági keresetet nyújtott be Grecsó Krisztián ellen a kötet megjelenését követően.)

Meg van ez a világ bolondulva, föl van fordulva az egész pereputty a feje tetejére...

A másik ciklus novellái e világ, vagy *másik valóság* konkrét esetei. Történetek, melyek elkezdődnek, véget érnek, de mélyen a falu világába ágyazódnak. Mintegy gyakorlati próbája az első rész „filozófiai alapvetésének”, mert „ez nem olyan dolog, hogy filozófia, ez ám a hónaljszagú gyakorlat keményen”. Megjelennek ezekben a történetekben a falu belakhatóságának lélekpróbáló nehézségei, e világ rideg *valósága*. Pornó, kegyetlenség, örület, de csöndesebb nyugalom, kontempláció, egy öreg bölcs halk világfilozófiája, csodakezű kapus, aki sohasem fél tizenegyetől, akit Szeri Ferencnek hívnak, az elektromos gyújtogatók esete. Könnyedebb, *Szép* írások. Azonban az első ciklusban megteremtődő, homályos fényben körvonalazódó falu e szövegeket is át-
itatja, éles törés nem húzódik közöttük.

Egyébként nem lehet több panasz, meg lehet nyugodni. Biztos forrásból hallik, hogy Grecsó lakott itt a kastélyban, az egykori megyeházában néhány napot. Írni nem írt, de pihent végre az előkelő helyen, a város ékességében az istenadta. Élvezte, hogy egy megyeközpontban üdül.

Különben, mindig nem dolgozhatnak a művészek sem.

A Grecsó írásain azonban jól látszik, hogy egy s más megragadta nálunk.

És ez nem is meglepő.

(A szövegben torzított, torzítatlan formában Grecsó Krisztián- és Mikola Gyöngyi-
idézetek találhatók.)

Darga Balázs

Egy író utazása a politikusok országában

ALBERT GÁBOR: AZ ÖREG KUTYA VEDLENI KÉSZÜL

Kimondva-kimondatlanul súlyos szemrehányás illeti a rendszerváltozás évtizedében élő és alkotó írókat: nemhogy égő csipkebokrok nem voltak, még a vándorigrickek által valaha tisztessen ellátott hírvívő feladatot sem teljesítették. Nem volt megszívlelendő szavuk, addig sem jutottak, hogy legalább pontosan megfogalmazzák a számtalan kérdést, megoldásra váró gondot, sőt, még arra sem telt erejükből, hogy megbízhatóan rögzítsék a történelmi napok hatalmas tapasztalatanyagát. Mintha nem is ebben az évtizedben élnének, itt, egy drámai sorsforduló kellős közepén. Nem volt szavunk – elismerem, mert hát sokan mi magunk, írófélék is éreztük, érezzük e várakozással szemben a mulasztásunkat, még ha tettünk is ezt azt. Biztos, hogy nem eleget. Különösen nem volt elég ez a mindent lehengetlő, mindent magába faló publicisztikai invázióval szemben, amelyben egyébként az írók egy része vehemens pártkatonaként fel is sorakozott, s ez aztán további tápot adott a bizalmatlanságnak, különösen a kampányok leülepedése idején, az össznépi másnaposság állapotában. De hadd fordítsam vissza a szemrehányást a magyar olvasó értelmiségi réteg felé, amely csak most, egy évtizednyi késéssel fordul szellemi megrendelőként hozzánk, most, amikor már csömörrig eltelt az újságírók hisztériáival, belevakult a „fontos ügyek” tűzijátékába, és e tizenegy év salakjától nem tud egykönnyen megszabadulni. A kilencvenes években persze ügyet sem vetett azok szavára, akik nem akarták kiszolgálni alantas gyűlöletéhségét, barbár irigységét ocsmány szenzációkkal, akik nem kínáltak azonnali mákonyt az elbizonytalanodott léleknek az egzisztenciális aggodalomra és a homályos szégyenre a kádárista múlt miatt.

Most joggal mondhatom ezt, mert Albert Gábor válogatott esszéiben, amelyek közé ugyan a nyolcvanas években írtak közül is bekerült néhány, de a kötet nagyobb hányadában a kilencvenes évekből származik, ott a bizonyíték, hogy igenis volt olyan szó ezekben az évtizedekben, amelyre támaszkodnia lehetett volna a kortárs értelmiségnek, ha a méltóságára valamit is adott volna. Nem, azt nem mondhatom, hogy íme, az égő csipkebokor, csak követni kellett volna. Albert Gábor könyve nem üdvtan, nincsenek benne politikai receptek. Még erkölcsi receptek sincsenek benne, mindössze pontos és őszinte elemzésekben a gondolkodás gyönyörét, biztonságérzetét kínálja fel. Azaz teljesíti értelmiségi hivatását. Sokféleképpen szemléltethetném e tanulmányokból kiemelt idézetekkel, hogy mi ennek az értelmiségi szerepnek az etikája, végül is egy Hamvas-mondatot emelek ki, amelyet ő is idéz: „A dolgok olyan nyíltsággal mutatkoznak meg az ember előtt, amilyen nyíltsággal áll önmaga előtt.” S ha már értelmiségi szerepről beszéltem, ide illik egy Lamartine maxima is, amelyek kigyűjtésében Albert Gábor olyan nagy és keserű örömét lelte egyik legkiábrándultabb időszakában, 1994-ben: „A szerepben nincs nagyság; nagyság csak a hitben van.”

Albert Gábor a nagy esszéíró elődökhöz illeszkedő felkészültséggel, szenvedéllyel ír, azaz mintha élet-halál harcot vívna – miért is? az igazság fel-

**Kairosz Kiadó
Budapest, 2001**

ismeréséért? az ostoba és megalázó tévhit, előítélet ellen? a rablelkek tompasága ellen? a cinikus rabtartók és a manipulátorok vonzó ideológiái ellen? –, igen, mintha megvívna azért a többletért, amely az ember lényét megkülönbözteti minden állati létől: lényé transzcendens feléért, a gondolkodásért. Ez a transzcendencia nem vallási természetű, holott Albert Gábor tevékeny részvételét ismerve a református egyház életében könnyen gondolhatnánk erre. Ezek a tanulmányok azonban – noha jelentős részük az egyház lapjában jelent meg vagy a szárszói konferenciáin hangzott el – teljességgel a magyar társadalom jelenségeiben és tapasztalataiban gyökereznek. Csak annyiban van jelen a protestáns szellemiség Albert Gábor szemléletében, hogy az emberi felelősségre alapozza minden etikai normáját. Arra a felelősségre, amelyet a reformáció hozott vissza a kereszténységbe (ezzel megújulásra ösztönözve a katolicizmust is).

A felelősség, az ember erkölcsi tartásának fontossága a történelem valóságában meghatározó kritériuma volt a nyolcvanas évek ellenzékiességének is, és a vadkapitalizmussal és globalizációval beköszöntő kilencvenes években is ennek jegyében védi magát a pénz arroganciájával szemben az emberi és nemzeti jóérzés, hiszen mindkét korszak haszonélvezői a hasznosságra, eredményességre, sikerre mint abszolútumra hivatkoztak akár mint „réalpolitikuskok”, akár mint „a gyakorlat emberei”. Nem is szólva az úgynevezett politológusok hadáról, akik a tömegkommunikációban glorifikálták a létező leglaposabb ideológiát, a praktikizmust. Persze, ők szakemberek voltak. S ha már itt tartunk, nem állhatom meg, hogy ne emlékeztessen arra: az írók ebben a mezőnyben dilettánsoknak minősültek, jóindulattal szólva is amatőröknek, akiknek csak jár a szájuk, de nem értenek semmihez. S az írók egy részét valóban frusztrálni lehetett ezzel az általános vélekedéssel. Albert Gábor kihívó bátorsággal vállalta, hogy ezeknek a stigmáknak elébe menjen. „Profik és amatőrök” – írja a közéleti szerepmodelleket felvonultató portrészorozata élére a cikluscímet, s ennek kulcsa a Teleki László öngyilkosságáról szóló írásban van. Telekit ugyanis egy rokonifjú látta utoljára élve, ő jött ki nem sokkal a revolverdörrenés előtt a palotából, aki az új korszak szellemének megfelelő ember volt, a küszöbön álló jövő embere: Tisza Kálmán. A profi politikus. S mielőtt egy idézetet olvasnék fel ebből az esszéből, vessünk egy pillantást keletkezésének dátumára: 1985–86. S most az idézet: „Az elvtelenség – mert az ’eklektikus politika’ ennek a fedőneve – mindenekelőtt a társadalmi aktivitást bénítja, a célok és eredmények hiánya pedig a társadalom életerejét sorvasztja, önértékelését zavarja meg, ezzel aláássa öntudatát és önbecsülését. Ahol ugyanis nincsenek célok és ideák, ... marad a *carpe diem*. Az így keletkező űrt pedig a mindennapi élet silány örömei töltik ki, azok emelkednek egyetlen céljá. Megszerzésüknek pedig legbiztosabb eszköze az *okos megalkuvás* [Kiemelés A. G.-tól], amely hovatovább már erénynek számít, mint ahogyan a politikának is legfőbb doktrínája az agyonhallgatás, az időnként alkalmazott erőszak, kitérés minden égető kérdés elől.” (*A profi és az amatőr*)

Nos, Albert Gábor feltételezése és sugalmazása szerint Teleki László megérezte unokaöccse személyében egy ilyen kornak a beköszöntét, amelyben nem akart már részt venni.

Mi viszont, egész generációk, nem lehettünk testületileg öngyilkosok, életünk legfőbb erkölcsi feladványa az volt, hogy megszabjuk magunknak a megalkuvás normáit. Hogy ezt ki-ki hogy végezte, túl óvatos volt-e vagy se, ő maga tudja legjobban. De e kötet másik írásából, a Székely János filozófiai rendszerteremtő kísérletét elemző, nagy intenzitású tanulmányból (Székely János „*Üdvotana*”) ide kívánczok Székely János

egy megjegyzése: „Ki nem állhatom, amikor hallgatólagos kollaborálással, passzív együttműködéssel, 'statisztálással' vádolnak, s ily módon akarnak felelőssé tenni a diktatúráért. Bocsánat: kényszerített voltam, nem pedig kényszerítő.” Ugyanakkor e mellett az igen indokolt különbségtevés mellett fontos szempont Albert Gábor valóság-látásában ama előző is, hogy tudniillik nem mindegy: az erkölcsiség imperatívuszának fenntartása mellett éljük-e meg szegyeinket, megalkuvásainkat, vagy pedig aggálytalan cinizmussal, az úgynevezett túlélési stratégiánk természetes részeként. Különös, hogy több mint tíz évvel később, egy átszerveződött társadalmi-politikai közegben még mindig, vagy talán újra az élet alapvető döntéskényszerei közé tartozik számára, és minden bizonnyal jó néhányunk számára a morális tartás (látszólagos öncélúságának) a vállalása, védelme, hirdetése. 1997-ben elmondott előadásában például egy remek meghatározást talál az „ahogy lehet” cselekvés morális és immoralis fajtájának megkülönböztetésére. Jan Tinbergen Nobel-díjas közgazdász 1970-es könyvéből idézi: „Az emberiség jövője egy új, átfogó etika kialakításán múlik, mely az együttműködésen, a jobb kölcsönös megértésen, a gyanakvás és a rövidlátó érdek szükségszerű háttérbeszorításán, valamint azon múlik, hogy *megállapítjuk-e a túlélés normáit, s nem egyszerűen a túlélést tekintjük normának.*” [Kiemelés tőlem.]

A „szakértők” és a „gyakorlati emberek” egyelőre még a balekok játéka tartják az efféle gondolatmeneteket, de Albert Gábort nem lehet elriasztani ezzel a stigmával sem, ahogy füttyül az amatőr minősítésre is. Sőt! „A balek még hisz az emberi szóban, magában az emberben, az még nincs megterhelve hitet romboló tapasztalatokkal. A balek bíz az emberben és hisz magában. A balek nem fél az élettől, s eszmékért, elvekért, a közérdekért még a kinevetés kockázatát is vállalja. A balek maga a megtestesült bátorság. A dörzsölt az élet nyomorékja, megcsönkített lelkű ember, elgyávult ember, aki gyávaságát is inkább elviseli, mint hogy kinevessék.” (*A balekság dicsérete*)

Hát, ennyit változott a világ és benne a hivatástudatos értelmiségi ember helyzete a rendszerváltozás óta. 1986-ban ugyanis, az Írószövetség nevezetes közgyűlésén hatalmas visszhangot vert egy balek felszólalása. A felszólalás szövege e könyvben is olvasható. Albert Gábor akkori kiállása már nem vonta maga után az Írószövetség feloszlását, de nem volt veszélytelen; a bár meggyengült, de még mindig totális hatalmat a legérzékenyebb pontjain támadta meg: az akkori sikerpropagandával szemben a népeségpusztulástól kezdve valamennyi válságjelet felemlgette, s szembesítette a hatalmat az elszakított nemzetrészekkel szemben elkövetett jóvátehetetlen vétkeire. Ma olvasva döbbenet látom, hogy mindaz, amit az erkölcsi-tudati leromlásról mondott akkor Albert Gábor, a mára nézve is érvényes, s az ott felsorolt sorsproblémák máig gyötrő kérdései a magyar társadalomnak. Viszont ugyanaz, ami akkor egy író hőstette volt, s futótűzként terjedt a híre országhatáron belül és kívül, ma könnyen nevetéses szereptévesztésnek, dilettáns fontoskodásnak minősülhet. Hát igen, ezt kellett feldolgoznia az írónak, az értelmiségi embernek épp politikai reményei beteljesülése után: nem elég, hogy az önhitt, győzelmi mámorban úszó gazdasági és politikai technokraták ignorálását kell elviselnie, hanem azok is legyintenek rá, akik vele együtt lettek kiszolgáltatottjai ennek a barbár „győzelemnek”. Ide is illik egy Lamartine-maxima: „Az igazság mámore az embernél irtózatóbb, mint a tévedés mámore, mert tovább tart és több szent dolgot szentségtelenít meg.”

Ez utóbbi idézettel talán azt is szemléltetni tudtam, hogy Albert Gábor vérbeli gondolkodóként soha nem tér ki a felmerülő kétségek elől. Éppen abban az írásában,

amelyből a Lamartine-idézetek valók, egy különösen nehéz életszakasz „önterápiás” naplójában (*Milyen a politika, és milyen a forradalom?*) tanúsítja, hogy milyen borzasztóan nehéz tisztességesnek maradni a gondolkodásban. 1994 – a rendszerváltók élgárdájához tartozó Albert Gábor számos csalódás, csüggesztő tapasztalatok után Lamartine könyvét kezdi olvasni a girondistákról, tragikus sorsukról, a forradalmi gépezet hiteles leírását kapja olyan valakinek a tollából, aki rendelkezik a méltányosság adományával, s mind a királyt, mind a forradalom szörnyetegeit emberi valójukban írja le. (Annál különösebb, hogy ezen a könyvön hevítette Petőfi a saját forradalmiságát – vagy tán éppen Lamartine embersége miatt volt ez lehetséges?) Magyarországon 1990-ben nem volt forradalom – mint tudjuk, nem utolsó sorban Antall Józseftől is –, Albert Gábort azonban mégis megdöbbenheti – és méltán – egyes motívumok, emberi karakterek egybeesése a két történelmi időben. Ezt olvassa például Lamartine-nál: „Egy erényes embertől mindig számítani lehet önzetlenségére, de egy párt tömegétől soha. A pártok sohasem nagylelkűek, nem mondanak le, hanem kiirtják ellenfeleiket. A hősi cselekedetek a szívből származnak, és a pártoknak nincs szíve; nincs egyebök, csak érdekeik és nagyravágásuk. Minden testület maga a megtestesült önzés.” És egy másik: „Senki se hajlandó annyira visszaélni jogával, mint az, ki csak most vívta ki...” – Ezeket olvasta akkoriban Albert Gábor, bár írhatta is volna mindezt. A hallatlan érzelmi fegyelmezettségre és a kényes arányok követésére jellemző, hogy sebeket osztó elvbarátainak pár hónap múlva bekövetkező választási veresége nemhogy feloldaná a lélek keserűségét az igazolódás fájdalmas kéje által, hanem a keserűség még sivárabb köreibe taszítja. Éppen azért, mert a személyes csalódás, az évtizedes illúziók megcsúfolása nem rombolhatta le benne az ideálokat, amelyek egész személyisége szerves részei. Az elvtelen ember, ha valamilyen ügy szolgálatában csalódás éri, nyomban nyúlhat egy másik szolgáltni való ügy után. Könnyű neki – mondjuk erre, holott valószínűleg neki rosszabb: minduntalan elveszít mindent, meggyűlöli sorra eszméit, hiteit, társait, múltja minden epizódját, idegen marad a földön. Az emberi lét transzcendens hivatásának tudatában élő „balek”, „amatőr” azonban mindig saját múltján, bőrén és a világban belül marad.

Nem szóltam még a történelmi portrékról, amelyekben önismeret és emberismeret vegyül az idegen sorsok és alkatok iránt való nemes kíváncsisággal. A kötet két rövid önéletrajzi vallomás után ezekkel nyit. Hogy mennyire a sorsmodell érdekli Albert Gábort, mutatja a Mednyánszky-portré is, amelyben Mednyánszky, a portréfestő ars poeticaként kimondja: „A legabsztraktabb lélekforma, amelyet ismerünk, az emberi arc. Ez a konkrét forma.”

Egy ilyen „konkrét formáról”, Kecskeméthy Aurél élettörténetéről alighanem elmondhatom, hogy a maga módján tökéletes. Bach-huszar, bécsi cenzor, Bécs érdekét szolgáló újságíró, aki nem győzte kicsinyelni, leszólni a forradalom és szabadságharc történéseit, résztvevőit, miközben „magyar szívűnek” tartotta magát, sőt, mártírnak, a bécsi udvar áldozatának, akit büntetnek Széchenyihez fűződő kapcsolata, döblingi látogatásai miatt. E kapcsolat csakugyan furcsa: Kecskeméthy Aurélt nyilván sznobizmusa, hiúsága vitte bele, hogy a gróft látogassa, de hogy Széchenyi miért tüntette ki figyelmével őt, rejtély. A kiegyezés után – bár változatlanul duzzog „sérelmiei” miatt – teljesen beépül a kor nyilvánosságába, mondhatni, sikeres ember lesz. Albert Gábor azzal zárja történelmi ténynovelláját, hogy „Új kor következik, új eszmék, és ahogy a »nemzet« összebékül a hatalommal, ez a megholtak kikiáltott nemzedék is új erőre

kap, elfoglalja azokat a társadalmi posztokat, melyet hosszabb-rövidebb »erkölcsi« böjttel érdemelt ki és szerzett meg magának.” „Domesztikált opportunizmusnak” nevezi ezt a magatartást. A Kádár-féle konszolidáció folyamatában megszületett jellegzetes opportunista „káder” valamennyi vonása kísértet benne. Csak Kecskeméthy Aurél kissé multságosabb és tehetségesebb figura, mint az általa megvalósított modell késői példányai, legalábbis amilyenek mi ismerhettük őket.

A kötet egyik meglepő hozadéka tehát, hogy összeáll belőle egy erkölcsfilozófiai aspektussal végigélt, végigírt és végigolvasott élet, mert hiszen a Székely Jánosról, Vatai Lászlóról szóló elemzések, kiegészülve a tanulmányokban elszórtan megjelenő bölcséleti ítéletekkel olyan írónak mutatják Albert Gábort, akinek ez a bölcséleti távlat természetesen hozzátartozik a gondolkozásához. (S ezzel rácsúfol a közkeletű előítéletre, hogy a magyar írónak nincs ilyenje, be van oltva filozófia ellen.) Hogy ez az egyetemi tanszékek felől Hamvasostul és Vataistul amatőrizmusnak számít? Alighanem Albert Gábort nem rendíti meg. (Egyébként külön passzust igényelne még egy rövid bemutatásban is Albert Gábor olvasmányainak szemrevételezése, amely olvasmányok nem épp a provinciális, fehérlóáldozó magyar író képét hívják elő, hanem erősen rávallanak arra a fiatalemberre, aki matematikus is akart volna lenni, s teológiára is jelentkezett, no meg Németh László és a nagy esszéíró nemzedék tanítványa.)

A másik hozadéka, hogy az elmúlt évtizedek politikai történéseinek valós pszichikai vetületét adja. Azzal kezdi egyik tanulmányát, hogy olvasott egy doktorandustól egy dolgozatot a Rákosi-korszakról, amelyet az illető a korabeli újságok alapján írt meg, s ennek következtében Rákosi példátlan népszerűségéről szólt. Ha valaki késői utód a kilencvenes évek újságjai alapján írná meg történetünket, alighanem hasonlóan érvénytelen eredményre lukadna ki. De Albert Gábor könyvét bizvást használhatná forrásul, ennek ismeretében az újságokkal is többre jutna.

S végül a legfontosabb: ő, aki már 1986-ban, nevezetes felszólalásában arról beszélt, hogy minden nemzet olyan, amilyennek el meri magát képzelni, most is a jövőkép megalkotását szorgalmazza. Közvetlen hasznára szeretne lenni hazájának, ezért nem érheti be az értelmiségiek hagyományos kulturpesszimizmusával, amelyre pedig ma annyira feljogosítja az embert a világ szellemellenes természete, s annyi okot találhatna rá lefojtott, korlátok közé nyomorított életében is. Nem, ő azt tartja szem előtt, hogy „Az egyén üdvösségét magába foglaló jövőkép volt a motorja az összeomlott közép-kori Magyarország szikkadt mezőin végigsöprő reformációnak, a független ország látomása vezérelte Rákóczi katonáit, s egy új, modern Magyarországra vetett hit volt a reformkor jövőképe alapja” (*Veszélyérzet és jövőkép*). Ennek a jövőképnek a szükségessége mégsem hit vagy hitetlenség kérdése: technikai minimum az előttünk álló feladatok elvégzéséhez. Ha úgy tetszik: PR-feladat. Az más kérdés, hogy szívesen hinnénk is benne.

Hasonlóan a jelenbe vagy a jövőbe nyúlik az a sokakat provokáló megkezdett gondolatok sor, amely az elmúlt években megrögzötté váló ítéletektől, azaz axiómáknak vélt előítéletektől akarja megszabadítani szellemi közéletünket – mindenesetre a szerzőt saját magát mindenképpen. Ismétlem, megkezdett munkáról van szó, amelybe bárki vitával vagy egyetértéssel bekapcsolódhat. Olyan gondolatokról, hogy vajon megállja-e a helyét az a tantétel, hogy a magyar írónak okvetlenül baloldalinak kell lenni, s vajon a baloldal kizárólagos sajátja-e a szociális érzékenység. S olyan izgalmas vizsgálódásokról, hogy vajon szentírásnak kell-e tekintenünk nagy, példaadó, meghatározó íróink,

gondolkodóink egy-egy aktuálpolitikai befolyásoltságú tételét, állítását. Nem járunk-e jobban mi is, ők is a kritikát is kibíró megbecsüléssel? (Lásd a Tiszatáj körkérdésére adott válaszcikket: *Ceterum censeo*.)

Fiatalos, bátor gondolatok. Az igazi, jó esszékötet soha nem fejeződik be tulajdonképpen.

Ács Margit

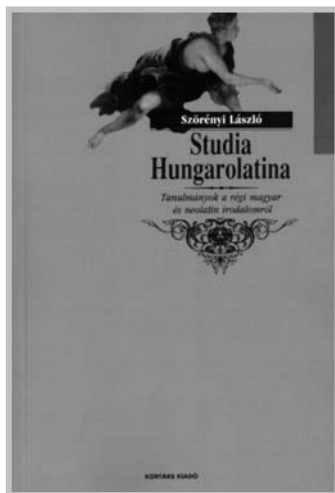
The Adulteress
NO. 14/50
ROME, 1936. *DE W. W.*

A nem magyar nyelvű magyar irodalom

SZÖRÉNYI LÁSZLÓ: STUDIA HUNGAROLATINA
TANULMÁNYOK A RÉGI MAGYAR ÉS A NEOLATIN IRODALOMRÓL

A szerző, Szörényi László, erőteljesen figyelmeztet kötete *Utószavában* (169–170.) arra, miképpen kell helyesen olvasni újonnan egybegyűjtött tanulmányait. Oly módon ti., mint *folytatást*, mint egy határozott program újabb eredményét. Erőteljesen figyelmeztet, ugyanis, mint írja, egyenesen egy korábbi könyvének címét akarta ezúttal is megadni (*Memoria Hungarorum*, Balassi Kiadó, Budapest, 1996) a *novus* igehatározó (kiadványsorozatoknál is szokásos) hozzátoldásával (pl. *Nova Memoria Hungarorum*). Ezzel ugyanakkor bevonta korábbi, 12 tanulmányt összefogó, 1996-ban megjelent kötetét is az értelmezési mezőbe: az olvasó, ha teheti, vissza-visszalapozhat e másik könyvben, hogy onnan nyerjen kiegészítő információkat. Az olvasó jogosan teszi ezt, hiszen mindkét kötet a magyarországi neolatin irodalom gyakorlatilag teljes időkorét fogja át tanulmányaival. Könnyen kitalálható ugyanakkor (mindkét kötet esetében) a válogatás módszere. A legerősebb szervező elv – szerintem – a megírás (és megjelenés) időrendje. A hivatkozott korábbi (1996-os) kötet 12 tanulmánya közül (egyébként mind megjelent korábban folyóiratban vagy kötetben) legkorábbi egy 1976-os, míg a legkésőbbi a szerző 1988-ban publikálta egy emlékkönyvben. Ez viszont előadás formájában már jóval korábban, 1982-ben elhangzott egy ülészakon. Így azt kell mondanunk, hogy a *Memoria Hungarorum*-kötet megírása szerint is legkésőbbi tanulmánya a nyolcvanas évek közepén született. (A tanulmányok sorrendje egyébként mindkét gyűjteményben a történelmi időrend.) A végül *Studia Hungarolatina* címmel ellátott (de egy elképzelt és ideális sorozatban feltétlenül *Nova Memoria Hungarorum*-ként értelmezhető) kötetben a szerző, tudós módon érvényesítve a retorikai *transgressio* (*átmenet*) erényét, tényleg *folytatja* az előző gyűjteményt. A cím most is kölcsönzött, illetve erősen retorizált: Sylvester János *Grammatica Hungarolatina* című, Sárváron 1539-ben latinul megjelent (egyébként csak egyetlen csonka példányban ismert) magyar nyelvtana adta az ötletet. Meg az, hogy a *Grammatica Hungarolatina* 1989-es hasonló kiadásához (*Bibliotheca Hungarica Antiqua* XXII.) éppen Szörényi László írt kísérőtanulmányt. (Ez a tanulmány természetesen szerepel is a kötetben: *Sylvester János: Grammatica Hungarolatina*, i. m. 24–32.) A szerző ezúttal 13 tanulmányt vett fel a viszonylag karcsú kötetbe, ebből csak egy nem jelent meg korábban más kiadványban (*Palma Ferenc Károly történetírói munkássága*, i. m. 158–168.).

A nyolcvanas évek elejétől reprezentált tanulmányok időben legkorábbi (és legkorábban is megjelentett) darabjai 1981-ből valók, a legújabbat

Kortárs Kiadó
Budapest, 1999
184 oldal, 1260 Ft

(*Nyelvrokonság, őstörténet és epika a XVIII. századi magyarországi jezsuita latin irodalomban*, i. m. 73–83.) 1997-ben közölte az Irodalomtörténeti Közlemények. Mint mondtam, a kötet rendező elve ezúttal is a tanulmányok tárgyának időrendje. Ezért került első (kompozíciós szempontból kitüntetett) helyre egy viszonylag friss, Tarnai Andor emlékére 1996-ban már megjelentetett tanulmány: *A Jókai-kódex kérdése a Szent Ferenc-legendára vonatkozó újabb kutatások fényében* (i. m. 5–13.). Tarnai Andornak tragikusan korán kellett elmennie, sokan vannak (itthon és külföldön is) olyanok, akiknek még ő jelölt meg hosszú távú kutatási programot. Szörényi László is hálásan emlékezik róla az *Utószóban* (170.) és igen jellemzőnek gondolom, hogy a kötet élére került tanulmánya így kezdődik: „Tarnai Andor, alapvető fontosságú monográfiájában néhány, a Jókai-kódexre vonatkozó kérdést is tárgyal etc.” (i. m. 5.). Vagyis tehát a kötet első tanulmányának első szavai ezek: *Tarnai Andor*.

Ami mármost ez első tanulmányt illeti, az igazi újdonsággal szolgál. A becses kódex (köztudottan az első teljes egészében magyar nyelven írott szöveganyag) szövegkritikai szempontból már nagyszerűen feldolgozott. Elegendő ehelyütt a korábbi eredményekre is pontosan utaló betűhív kiadást említeni: *Jókai-kódex, XIV–XV. század. A nyelvemlék betűhív olvasata és latin megfelelője. Bevezetéssel és jegyzetekkel ellátva közléteszi P. Balázs János, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. Codices Hungarici VIII.* Jól ismerjük már az egyébként erősen csonka kódex forrásait (most 81 levélből áll, de legalább 27 levél, azaz 54 oldal bizonyosan elveszett), ismerjük e források egymáshoz való viszonyát, ám tudomásom szerint Szörényi László az első, aki a források ismeretében, azokat ellenőrizve, a kompozíciót tudatos szerkesztésnek mondja. Bonyolult vizsgálatról van szó. Az ún. Jókai-kódex magyar szöveganyaga ugyanis öt forrásból rekonstruálható, de e forrásanyag felhasználása sokáig viszonylagosnak látszott. Szörényi László most részletesen elemzi a forráskezelést s arra a megállapításra jut, hogy az első anyanyelvű kódexünk, ha hiányosan is maradt ránk, tudatosan szerkesztett mű. Az ugyan kétséges marad, vajon a fordító alakította-e ki ezt a struktúrát, „vagy olyan latin kódexből fordított, amely már így volt felépítve”, Szörényi László mégis valószínűsíti, hogy „maga a fordító válogatta össze e szakaszokat könyve számára” (i. m. 12.). Ezzel viszont azt is állítja, hogy a kódex szerzőjét nem csupán az első magyar nyelvű kéziratot könyv fordítójaként kell számon tartanunk, hanem – kompilációs technikája szerint – az *első eredeti magyar könyv írójaként* is. Ez pedig művelődés- és irodalomtörténeti szempontból rendkívül fontos tanulság. S ha ez eredményeket később – esetleg – még árnyalni lehet, e vizsgálódásokhoz kétségtelenül Szörényi László tanulmánya adja most már a legerősebb impulzust.

A második helyre került tanulmány ismét egy emlékkötetbe készült, ezúttal az 1992 tavaszán elhunyt Klaniczay Tibor emlékére (*A Hunyadiak kora Michele Ricci Historia de Regibus Ungariae című művében*, i. m. 14–23., megjelent a *Klaniczay-emlékkönyvben*, Bp. 1994.). Ugy gondolom, hogy a hálával említett elhunyt mesterek emlékezte, azok tudományos teljesítménye erősen meghatározta a nekik ajánlott tanulmányok témáját: Szörényi László – mintegy igazodva a tőlük tanult témaválasztáshoz és módszerhez – *ad hominem* tiszteleg előttük. Mert amiképpen a Jókai-kódex kompozíciós eljárásáról írott tanulmánya Tarnai Andor ide vonatkozó megfigyeléseit gondolja termékenyen tovább, Michele Ricci (Michael Ritius) művének kiadás- és forrástörténeti bemutatása igazán méltó Klaniczay Tibornak az itáliai humanisták és Magyarország kapcsolatát elemző munkáihoz. Izgalmas, a humanisták tájékozódásában azonban korántsem ismeretlen jelenségről van szó: „olyan szerző fordult érdeklődéssel

a magyar történelem felé – írja Szörényi – akinek nem volt semmilyen személyes kapcsolata Magyarországgal” (i. m. 14.). Nem ismeretlen ez a jelenség s feltétlenül összefügg az ún. *etnosztereotípiák* elterjedésével és makacs továbbélésével. Szociálpszichológiai vizsgálatok szerint épp az biztosítja a sztereotípiák változatlanságát, hogy használóinak (és terjesztőinek) nem kell kapcsolatba lépnie az érintett közösséggel. Erre számtalan példa van, miként arra is, hogy sokkal fakóbb, színtelenebb és kevésbé élményszerű gyakorta a közvetlen tapasztalatból született útbeszámoló vagy nemzetjellemzés. A *csak* könyvekből összeállított viszont élményszerűnek és lendületesnek tűnhet. (Talán nem a legjobb, de e vonatkozásban használható példa, hogy a hazai művelődés- és irodalomtörténet szempontjából oly fontos Martin Zeiler szintén nem járt Magyarországon, ám könyve, melynek forrásait éppen legújabbban sikerült jobban megismerni, hatásosan terjesztette el a népszerű Magyarország-ismereteket. Immár magyar fordítása is van: *Martinus Zeiler: A magyar királyság leírása, Babits Kiadó, Szekszárd, 1997.*) Ricci esetében némiképp más a helyzet. Naiv etimológiai, téves genealógiái, kompozíciós felületessége, azt hiszem, joggal váltották ki az olasz reneszánsz történetírás egyik monográfusának elmarasztaló ítéletét, amelyet Szörényi részletesen idéz könyvében. (Eric Cochrane: *Historians and Historiography in the Italian Renaissance*, London, 1985.). Szörényi László azonban tiszteli olyannyira a magyar vonatkozásai miatt mindenképp fontos, de semmiképp sem élvonalbeli humanista művet, hogy gondosan felkutatja forrásait, rámutat e források kezelésének módszerére s utóéletét is követi.

A Sylvester-grammatika 1989-es faksimile kiadásához írott, már említett kísérőtanulmány némileg kibővített változata következik ezután (i. m. 24–32.). Némileg bővített, hiszen éppen ez az a terület, az antik grammatikára támaszkodó keresztény retorika szabályrendszere s alkalmazása, amelyen (*semmiképp sem függetlenül* Tarnai Andor útmutatásaitól) az utóbbi évtizedek talán legérvényesebb tudományos eredményei születtek a régi magyar irodalom területén. A hamar elfeledett, majd Kazinczy Ferenc által – éppen saját nyelvi programját erősítve – újra előtérbe állított grammatika 1539-ban jelent meg, de *sokkal* korábban kelt előszava tanulsága szerint (1536. október 15.) hosszú, nagyszabású munka eredménye. E viszonylag nagy munka (Szörényi vitathatatlan érvelése szerint) éppen az Újszövetség fordítással magyarázható: a *grammatika*, mintegy azzal párhuzamosan, „a magyarra fordítás stilisztikájára vonatkozó megfigyelések” (i. m. 25.) néhol bonyolult értelmezése során keletkezett s ily módon annak *előtanulmányát* jelenti. Nagyon fontos dologról van itt szó, arról, hogy „[Sylvester] nyelvtana és vele szoros összefüggésben Újszövetség-fordítása heroikus kísérlet arra, hogy fölzárkóztassa irodalmunkat a korszerű, modern értelemben vett nemzetekké alakuló európai népek közösségéhez” (i. m. 31.). A szerző imponáló szakirodalom-ismerettel idéz itt kortárs latin és magyar műveket, idéz és értelmez német, olasz, angol nyelvű újabbkori monográfiákat.

A hatalmas ismeretanyag mozgatása mindvégig jellemző Szörényi László tanulmányaira. Így van ez a kötet negyedik helyére emelt dolgozata esetében is: *Marin Držić és a neolatín költészet* című tanulmányában (i. m. 33–40.) „tématörténeti és tipológiai összevetésre vállalkozik” (i. m. 33.), s megpróbálja feltérképezni az antik toposz (*laus urbis*) továbbélését. A városdicséret retorikai követelményeit és eljárásait régóta ismerjük. *Heinrich Lausberg* nagy munkájára – *Handbuch der literarischen Rhetorik, München, 1973. I. 135.* – a szerző is hivatkozik. Szörényi László tényleg lenyűgöző szakirodalmi ismerettel merít a toposz költői dokumentumaiból, sok példát ismer, Janus Pannonius

De inundatione (Az árvízről) című ódáját is idézi a *contrariumra* építő érvelés példázataként, de legrészletesebben *Ilije Crijević* városdicséretét elemzi. A humanista és késő-humanista költészet topikájának rendszerét, mint említettem, nagyrészt ismerjük már. Rendelkezésünkre állnak nagyszerű példatárak, ám Szörényi László itt fontos, eddig kevésbé vizsgált aspektust is felmutat: elemzéseinek tanulsága az, hogy a városi polgárság öntudatának kritikájaként, a *quondam – nunc* jól ismert ellentétére építve „lényegében megszületett (...) a *laus urbis* ellentéte és kiegészítője, a *vituperatio urbis*” (i. m. 39.). Hazai (esetleg magyar nyelvű) példákat itt nem említ, de későbből mi is ismerjük a (protestáns prédikációkban nem ritkán alkalmazott) ostorozás sok magyar nyelvű emlékét. A 18. századra kialakult a *vituperatio* igen hatásos egyházi és világi retorikája: a *movere* (megindítás) esetét megelőzve a *hajdan erős magyar* topikáját kellett ehhez akkor nagy lendülettel alkalmazni!

Újabb kísérőtanulmány következik most, ezúttal a politikus-literátor Esterházy Pál nevezetes mariológiai művéhez (*Az Boldogságos Szűz Mária szombatja*, i. m. 41–61.; Bibliotheca Hungarica Antiqua XXXI. kötet, Budapest, 1995.). A kísérőtanulmány felelőssége rendkívül nagy: szerzőjének számítnia kell arra, hogy nem csupán a kutatásban hasznosítják, de felsőoktatásban is kötelező olvasmánnyá lesz! A szerző bravúros filológiai nyomozással mutatja be *A Szűz Mária szombatja* keletkezés-és kiadástörténetét. A Nádasi Jánosról alapvető monográfiát író Tüskés Gábor (*A XVII. századi elbeszélő egyházi irodalom európai kapcsolatai, Universitas Kiadó, Budapest, 1997.*) még könyve elkészülte előtt segített e tanulmány megírásában. A már politikai szempontból is megfáradt, de ön maga érvényesítéséért aktívan küzdő Esterházy Pál (öntudattal használja a rövidítést: PPP = Paulus Palatinus Princeps) 85 exemplumából 29-et sikerült Nádasinak tulajdonítani (i. m. 47.), míg további 28-at Joannes Maior belga jezsuita példázatgyűjteményéből vehetett át. Szörényi László itt felsorolja a Tüskés Gábor monográfiájában is elemzett *Annus Marianus* történeteit, mert „mivel a mű igen nehezen hozzáférhető, itt közöljük – magyar fordításban- az ötvenkét szombat címét, olvasóink így könnyebben összevethetik az Esterházy-mű tartalomjegyzékével (i. m. 43–46.). Igen ám, de az eredeti szöveg kísérőtanulmánynak készült, az olvasó kezében ott volt maga a hasonmás kiadás is. A szerző e kötetben most újraközli tanulmányát, ám ez alkalommal nehezebb szembesítenünk utalásait a szöveggel. Ahhoz ugyanis kellene a faksimile kiadás. Ha azonban a faksimile kiadás esetleg a kezünkben van, akkor (ha csak el nem veszítettük) ott van mellette a kísérő tanulmány is! Ennek ellenére szívesen olvassuk most is, informatív, befejezése meg egyenesen szórakoztató: végezetül a *Trophaeum Nobilissimae ac Antiquissimae Domus Estoriansiane* című, Ipolyi Arnold által éppen „ízléstelenül gyártott” koholmánynak és a „józan ész elleni merényletnek tartott” (i. m. 59.) genealógiát mutatja be. A *Trophaeum* nem létező ősokeket és koholt királyi adományleveleket közöl, de Esterházy Pál, bár jelzi az állítások fiktív voltát, „az egész genealógiai koholmányt belefoglaltatta (...) a Lipót által adományozott hercegi címhez járó diplomába” (i. m. 55.). Így azt is olvassuk, hogy a (valójában csak a 17. század elején megszilárdult) családnév eredete perzsa–magyar összetétel (*ezder* [perzsa: *sárkány*] + *ház*, azaz tehát *Sárkányházi*), s azt is, hogy a család legfontosabb őse, a nagy Opos, Jézus földi életében már Scytiában császárkodott. Pál herceg viszont feltétlenül Mária, a Boldogságos Szűz védelmében áll, hiszen születésük napja is egyezik: szeptember 8.

A következő tanulmányt (*Faludi Ferenc irodalmi jelentősége*, i. m. 62–72.) sokáig érlelhette a szerző: legelőször egy Faludi ünnepségen hangzott el 1979-ben (Szörényi az

erre utaló mondatot a szerkesztett változatban sem kívánta elrejteni: „Amikor Németújvárt megemlékezünk a kétszáz éve elhunyt költőről etc.”, [i. m. 62.], az előadás megjelent 1981-ben az *Életünk* című folyóiratban, ott jegyzetek nélkül, majd másodszor ebben kötetben, immár jegyzetekkel, sőt, két olyan utalással kiegészítve, amelyek már a 90-es évek eredményeire vonatkoznak.) Szörényi Lászlónak itt az a célja, hogy további, általa megvitatott *töredékes apróságok* segítségével közelítsen a még mindig nehezen megfejtendő élet- és pályaképhez. Az előadás műfajának (és követelményeinek) megfelelően először is korrekt biográfiát ad (i. m. 63–64.). Attekinthetjük ily módon a Jézus Társaságban annak szabályai szerint felkészülő és dolgozó, majd pappá szentelt Faludi Ferenc tanuló- és állomáshelyeit. A rendtagoknak előírt nagyon intenzív mobilitás példájára csak az állomáshelyeket sorolom ezúttal fel: tizenhat évesen Bécs, majd Grác, Pozsony, Pécs, újra Bécs, Buda, Besztercebánya, ismét Bécs, majd megint Grác, Linz, majd 1741-ben, *életének döntő fordulata nyomán* a római Szent Péter-templom magyar gyóntatója. 1745 őszétől Nagyszombatban tanít, két év múlva a bécsi Theresianumba kell mennie, „ezután három évig a nagyszombati nyomdát, 1751-től 54-ig a kőszegi rendházat, majd 54-től 57-ig a kőszegi gimnáziumot igazgatta” (i. m. 64.). Ezután két évet Pécssett tölt, végül egy évtizednél többet maradhat Pozsonyban könyvtárigazgatóként. A rend feloszlása után visszahúzódva, 1779 legvégén (*december 18-án*) halt meg Rohoncon és ugyanott nyugszik névtelen sírban. A római eszterdők alatt igazán sok időt fordított önművelésre, az alkotáshoz szükséges nyugalmat viszont csak később, Nagyszombatban, Pozsonyban és végül Rohoncon, a szegényházban találta meg. Verseit itt, Rohoncon másolta össze egy kötetbe. Ez a most Szombat helyen őrzött (és faksimile kiadásban 1992-ben közzétett) kézirat arról tanúskodik, hogy „Faludi az egész kötetet gondosan megkomponálta” (i. m. 65.). A gyűjtemény első könyve a *varietas* elvét érvényesítve fogja össze az ún. lírai verseket és „sokat emlegetett, de nehezen megfogható” humorával (i. m. 65.) egyrészt az árkádiai primitívizmus-eszményt érvényesíti, másrészt „a modern lírának szinte minden válfaja megszólal” benne (i. m. 67.). Költészete – Szörényi szerint – egyben lezárása egy korábbi fejlődésnek, ám ugyanakkor kezdete egy újnak: „ez a folyamat pedig az Európailag érvényes műfajszerkezetű szépirodalom magyar nyelvű megteremtése” (i. m. 67.). Ez nagyon komoly állítás, Szörényi utal is arra, hogy pl. Weöres Sándor, a „modern magyar költészet próteuszi gazdagságú nagymestere” Faludi Ferencet „minden magyar költő atyjának nevezi” (i. m. 67.).

A kézirat második könyvében alkalmi versek vannak. Jól ismerjük a *sylvae* poétikai tradícióját, Faludi Ferenc itt „jobban idomul a barokk hagyományokhoz, mint az első csoportba foglalt versekben” (i. m. 67.). A harmadik csoport hat, verstanilag igen virtuóz eklogából áll. Utána több üres lap következik, vélhető, hogy a hat eklogát ki akarta egészíteni a vergiliusi tízre. Az utolsó csoport a vallásos költeményeket tartalmazza. Itt is az a legfőbb poétikai tanulság, hogy Faludi Ferenc harmóniaérzéke meghatározta a belső formát.

Ugy gondolom, Szörényi László ma a legjobb Faludi szakértő. Igazolja ezt e tanulmány, s kiváltkép annak befejező része, amikor a prózáiról Faludi Ferencről sorol fel (bár szűk helyen némileg zsúfolva) írói erényeket. Nem véletlen, egyáltalán nem véletlen, hogy a dolgozat utolsó (30. sz.) jegyzete éppen arra a *Téli éjszakákra* vonatkozik, amelyet 1978-ban válogatott, szerkesztett, jegyzetelt és előszóval ellátott: *Szörényi László*.

A következő, eredeti közlése szerint időben legutolsó, itt hetedik tanulmány (*Nyelvrokonság, őstörténet és epika a XVIII. századi magyarországi jezsuita latin irodalomban*, i. m. 73–83.) eredetileg 1996-ban hangzott el olasz nyelven egy olaszországi konferencián. Itt sem akarta ezt a tényt és a szöveg tulajdonképpeni műfaját leplezni, hanem inkább határozottan utalt is arra: „Mivel konferenciánkon Diego Poli professzor úr külön előadásban foglalkozik Sajnoviccsal, ezért én most befejezésül csupán néhány rövid megjegyzést tennék etc.” (i. m. 81.). Jegyzetben megadja ugyan Poli professzor előadásának címét, ám arról nem tájékoztat, vajon a konferencia anyaga megjelent-e? Ez a *néhány rövid megjegyzés*, úgy gondolom, a legizgalmasabb következtetéseket foglalja össze hatásosan. Mert miután nagyon informatívan, ismét óriási ismeretanyagot mozgatva ismerteti az őstörténeti, illetve nyelvrokonsági szempontból oly fontos és nagyhatású (terjedelmesre is duzzadt) vitát Desericzky Ince piarista szerzetes és a Sajnovics János-féle *Demonstratio* eredményeit, valamint a kínai évkönyveket is felhasználó Pray György között, s miután ennek folytatásaként beszámol Cetto Benedek kötetkedéseiről és Pray viszontválaszairól, e *néhány rövid megjegyzésben* nem kevesebbet állít, minthogy Dugonics András az *Etelkában* „teljességgel a jezsuitáknak a kínai valásról formált képe alapján – a honfoglaló magyarokat, vagyis Árpád népét megteszi az őskinyilatkoztatás alapján álló tiszta egyistenhit képviselőjének. A Magyarok Istene, akinek a regény végén ünnepélyesen oltárt emelnek, nem egyéb, mint a Konfucius-féle Tien, azaz Mennyei Úr” (i. m. 81.). S mivel így sikerült „végleg lomtárba száműzni” a korábbi jezsuita eposzoknak az antik görög-római mitológiából kölcsönzött „istengépezetét”, a nagyhatalmú isten „immár megfelelhetett a romantika elkövetkező korában is a nemzeti eposzszal szemben felállított követelményeknek” (uo.).

Szörényi László tudományos érdeklődésének egységét, a kutatás egymásra épülő és összekapcsolódó fázisait mi sem jelzi jobban, minthogy e tanulmányának jegyzeteiben *három másik* (saját) kötetére hivatkozik (*Múltaddal valamit kezdeni*, Bp., 1989; *Hunok és jezsuiták*, Bp., 1993; *Memoria Hungarorum*, Bp., 1996.), valamint egy doktorandusz hallgatójának még nem közzétett eredményeit is felhasználja (vö. 23. jegyzet).

Következő tanulmányát (szerencsére) már 1989-ben publikálta (*Ismeretlen latin jezsuita dráma Hunyadi Lászlóról*, i. m. 84–96.). Szerencsére, mert tudományos jelentősége igen nagy: a drámaszöveget Bessenyei György tragédiájának forrásaként kell immár számontartanunk! A Szörényi László által felfedezett és feldolgozott 18. századi kéziratnak (lelőhelye: Szeged, Somogyi Könyvtár) mind szerzője, mind másolója ismeretlen. Egy (valószínűleg már későbbi) tulajdonosi bejegyzés olvasható csupán a 2. lapon. Szörényi pontosan leírja a kéziratot, a jelmondatokat, majd részletesen ismerteti a háromfelvonásos tragédia szerkezetét és cselekményét. Staud Géza három kötetes nagy alapkönyvéből (*A magyarországi jezsuita iskolai színjáték forrásai 1561–1773*, Bp., 1984., 1986., 1988.) tudjuk, hogy a *Ladislaus Hunyady* kedvelt programja volt a különböző jezsuita kollégiumok színjatszóinak. Szörényi majdnem biztosan állíthatja, hogy a szegedi kéziratban foglalt tragédiát Kolozsvárott adták elő először 1747-ben. Ezután (1770-ig) Komárom, Pozsony, Lőcse, Nagybánya és Esztergom bizonyítható. De nem is az előadástörténet az izgalmas, hanem az, hogy Szörényi kijelenti (majd bizonyítja is): Bessenyei György első nagyobb művéhez, a *Hunyadi László tragédiájához* (ugyan csak 1772-es, mint az *Agis tragédiája*) ezt a háromfelvonásos latin nyelvű jezsuita drámát használta közvetlen forrásként, „Bessenyei a maga művében az ismeretlen szerzőtől származó jezsuita drámát követte nagyjában és egészében” (i. m. 93.). Ez két okból is érdekes: egyrészt azért, mert még a protestáns pataki diák találkozhatott a jezsuita

színjáték szövegével, másrészt azért, mert irodalomtörténetünk mindeddig hevesen ki-zárta Bessenyei darabjának a jezsuita drámához való kapcsolatát (i. m. 92–93.). Szörényi azonban meggyőző arról, miképpen „függ össze a megújult magyar irodalom megszületése a jezsuita latin előzményekkel” (i. m. 94.). Az argumentációhoz azonban sajnálatosan hiányzik néhány jegyzet (34–39. jegyzetszám csak a szövegben van, a *Jegyzetek* a 33. számúval véget ér), de ez mégsem akkora veszteség, mert Szörényi a tanulmányhoz – szokatlan módon – ehelyütt *Bibliográfiát* is csatol. Szokatlan módon, mert csak két esetben szerkeszt így, itt, és a következő, igazán nagy ívű elemző tanulmánya esetében (*Latin költészet 1770 és 1820 között*, i. m. 97–120.). A terjedelemben való hivatkozás nem igazán szakszerű érv, ám mégis meg kell jegyeznünk, hogy a kötet leghoszszabb darabja ez. Adódik ez nyilván abból, hogy itt egy európai születésű, de később rendkívül széles területen virágzó kulturális és irodalmi fenomén, a neolatin költészet történetét és jellemzőit rögzíti, majd „e költészet utolsó, még nagy termékenységgű szakaszát”, a XVIII. század végét és a XIX. század elejét vizsgálja (i. m. 97.). Ez a tárgyalt periódus nagyjából megfelel annak az időszaknak, ami a jezsuita rend feloszlatása és újjászervezése között eltelt (1773–1815). A neolatin költészet második (a platonikus humanizmus utáni) korszakában kétségtelenül a jezsuiták játszották a legfontosabb szerepet. Az ő működésük is hozzájárul ahhoz (a rend feloszlatása pedig erősen felgyorsította a folyamatot), hogy a latin költészet feladta nemzetek feletti jellegét és egyre szorosabb szállal kötődött az egyes nemzeti nyelvű irodalmakhoz (i. m. 98.). Ezért Szörényi László jogosan választja a nemzeti területek szerinti tagolást. S bár az „őkori mintaképek nyomán kialakított nyelv, stílus és műfajok mögött nehéz, vagy egyenesen lehetetlen felfedezni olyan világnép- és stílusváltozást, mint ami a nemzeti nyelvű irodalmakban a klasszicizmus és romantika harca” (i. m. 98.), az olaszországi latin költészet ehelyütt elsőként bemutatott (elsősorban szerzők s nem műfajok köré csoportosított) tablóját mégis azzal zárja, hogy Alessandro Manzoni *Volucres* (Madarak) című elégiája „már teljes értékű romantikus vers”, amelyben „a lírai En vállalja a rab madár jelképét önmeghatározásként” (i. m. 101.). Második helyen tárgyalja a dalmáciai Ragusa (Dubrovnik) latin költőit, hiszen ők (többnyire Itáliában tanulva, sőt, ott is élve) átmenetet képeznek az itáliai és a belső-horvátországi költészet között (i. m. 102.). A szorosabban vett Horvátország latin költészete (erről kapunk áttekintést ezután) ugyanis sokkal konzervatívabb: „művelői szinte csak egyházi személyek, s nagyrészt a barokk allegorizmus folytatói” (i. m. 103.). Persze markáns kapcsolat van a két irányzat között (pl. Franciscus Sebastianovich zágrábi kanonok, az Árkádia tagja), legjellemzőbb mégis az ébredő horvát nacionalizmus latin költészete.

Ezután olvashatunk a kiválasztott korszak magyarországi latin költészetéről. Szörényi itt szükség szerint felosztja tárgyát s ezzel kutatási programot is ad: a hazai latin költészet szempontjából legtermékenyebb 18. századból több száz mű maradt ránk, ám ezek nagyrészt feltáratlanok még. „A század első felében főleg ovidizáló, majd vergilizáló ’honfoglalási’ eposzokat írtak; 1750 után ez a műfaj visszaszorult (...) századvégi legjelentősebb képviselője a nagy jezsuita történész, Pray György (1723–1801) két művével” (i. m. 104.) Pray kitüntetett helyen szerepelt már a kötet egy másik tanulmányában, erre visszautalás nincs, ám a *Hunok és jezsuiták* kötet szükségképp előkerül. Múltékony eposzkísérletek mellett „az ekkori termés többségét (...) lírai műfajok teszik ki” (i. m. 105.) Ezek közül is legtöbb – ez korántsem meglepetés – az alkalmi költemény. Bár e területen „igényességével messze kiemelkedik a pécsi, horvát származású Agyich István” (uo.), az irodalomtörténet szempontjából érdekesebb az utrechti

Janus Pannonius-kiadást (1783) Teleki Sámuellel együtt készítő Kovásznai Sándor, vagy a nagy nemzetközi elismerést is szerzett horatiusi ódaköltő (egyenesen a „század Horatiusa”), Hannulik János Krizosztom piarista tanár. Legismertebb természetesen a magyar nyelven nagy irodalmi érdemeket szerzett Révai Miklós, aki 1792-ben még kötetbe gyűjtötte latin verseit is. A hagyomány nagy súlyát mutatja (s természetesen szorosán összefügg az iskolai képzéssel), hogy diákkorukban Csokonai, Vörösmarty és Arany szintén írtak latin verseket!

A gazdag latin kultúrájú lengyel irodalom a 18. században is adott számottevő latin verselőket, a hagyomány Oroszországban is élt, mint amiképpen Ausztriában és Németországban is. Itt a legnevesebb a klasszika-filológus és folyóirat-szerkesztő Adolph Klotz, aki (Szörényi László termékeny megfigyelése szerint) Berzsényi Horatius-receptióját is erősen befolyásolhatta (i. m. 110.). Franciaországban és Angliában, úgy tűnik, a század végére igazán elfáradt és háttérbe szorult a latin nyelvű költészet, Hollandiában azonban, ahol a XVI. század óta eleven tradíciója van, olyannyira nem, hogy még ma is évente megrendezik a Certamen Hoeufftianum elnevezésű költői versenyt. Szörényi Lászlónak az a véleménye e nagyszabású, de részleteiben is nagyon informatív szemle után, hogy a hajdan oly termékeny neolatin költészet „a klasszicizmus után következő alapvető poétikai és világszemléleti változásokat (...) már nem bírta el” s ezért teljesen kiüresült (i. m. 114.).

Mikor Kazinczy Ferenc támogatót keres egy római mintára felépülő *Magyar Arcadia* létrehozására s tervét levélben kifejti Batthyany-Strattmann Alajos hercegnek (1791. január 7.), akkor azt is elmondja, hogy a *római Arcadiai Társaságnak diplomája s törvényei* a kezében vannak. Ezt csakis az Arkádia egy magyar tagjától kaphatta meg. Szörényi László következő tanulmányában a latin költőkként elhíresült magyar Arkádia tagok irodalmi tevékenységét vizsgálja (*Latin nyelvű Arkádia a tizennyolcadik századi Magyarországon*, i. m. 121–133.) Itt is nyomatékosan közli, milyen komoly adósságunk van a 18. századi hazai latinság tárgyában: „még bibliográfiailag sem rendelkezünk kielégítő összeállítással a több ezer latin munkáról” (i. m. 123.). Nem is erre tesz itt kísérletet, hiszen ez indokolatlan lenne, hanem az Arcadia-tagok költészetét vizsgálva akar (a szélesebb mezőnyre is érvényes) irodalom- és poétikatörténeti súlypontokat megjelölni. Az első arkádiai pásztor Patachich Adám volt. Nagyvárad püspökből lett kalocsai érsek, Kalocsán bizonyíthatóan élénk latin nyelvű irodalmi élet folyt udvarában. Itt állította össze az érsek szertartásmestere az *Analecta poetica* című nagy kéziratot gyűjteményt, amelybe bemásolta Patachich nyomtatásban megjelent verseit is. Mivel e nyomtatványok közül több elveszett, az *Analecta* nélkülözhetetlen forrás is! Szörényi nagy kedvvel és megszokott alaposággal, sok és izgalmas kitéréssel, újabb összefüggések felmutatásával írja le a kéziratot, amely nem csak a püspöktől őriz műveket. Szerepel itt Koricsányi Márk, Szörényi szerint „talán az egész század legzseniálisabb latin költője” (i. m. 125.), akinek sem életéről, sem műveltségéről nem tudunk most még eleget. Itt van Gánóczy Antal, ugyancsak Arkádia-tag, aki *Miserabile carmen* című hosszabb kompozícióval búcsúzik a Nagyváradot elhagyó Patachichtól. A kalocsai kör legérdekesebb figurája (így mondja Szörényi) Jacobus Mariosa (Giacomo Mariozza), aki az érseki könyvtár katalógusán dolgozott éppen. Ő ihlette Patachich személyes indíttatású verseinek legjavát. S mert az érsek volt a pesti egyetem főfelügyelője, szinte az egész tanári kar része volt e körnek. Így pl. Pray György is, akiről a kötet több helyén volt már szó.

A *Neolatin lírai költészet a XVIII. századi Magyarországon* (i. m. 134–144.) eredetileg németül hangzott el Wolfenbüttelben a VI. Nemzetközi Neolatin Konferencián. Szörényi igyekezett a helyhez, a híres helyhez igazítani az előadás bevezetőjét. Wolfenbüttelben van ugyanis a 17. század óta az egyik leggazdagabb (és leghíresebb) európai könyvtár, s mert Németországban nincsen *egy központi* nemzeti könyvtár, Wolfenbüttel a *17. századi nyomtatványok nemzeti könyvtára*. Szörényi – stílusosan – azzal kezdi tanulmányát, hogy Erdélyi János 1844-ben lenyűgözve szemlélte meg a „sok szép könyvet” s meghatottan látta a „tán hét Corvinianus könyvet”, melyeket a tárnok szíves volt neki megmutatni (i. m. 134.). A könyvtárnak egyébként *kilenc* corvinája van, s ezzel a negyedik helyet foglalja el a corvinákat is őrző könyvtárak között. Erdélyi Jánosnál korábban is járt ott már olyan magyarországi látogató, aki feljegyezte könyvtári élményeit. Fessler Ignác Aurél pl., az MTA levelező tagja 1799-ben kereste fel Wolfenbüttelt és meghatott szavakkal (*német nyelven*) így emlékezik látogatására: „Soha nem fogom elfelejteni azt a szent borzongást és mély patrióta bánatot, mely elfogott, amikor e humánus férfiú [Langer, a könyvtár őre] a Corvin Mátásnak, hazám és kora legnagyobb királyának könyvtárából származó pompás kódexeket elem tette etc.” (*Németh S. Katalin: A wolfenbütteli corvinák 1799-ben, Tanulmányok Csonka Ferenc születésnapjára, Budapest, 1996. április 3. 15.*). És Szörényi is éppen azzal folytatja, hogy azok nyomát keresi, akik jártak a könyvtárban, ismerték a lenyűgöző gyűjteményt és bár arról nem írtak, ám maguk is aktív művelői voltak a neolatin költészetnek. Így találja meg Budai Ézsaiást (ő volt a modern magyar klasszika filológia megalapítója), „aki klasszikus auctor-kiadásaival és római irodalomtörténetével lett híres később” (i. m. 135.), s aki még ismerhette az európai híró Hannulik János Krizosztomot (aki szintén többször szerepelt már e kötetben). A szerző szerint Hannulik a legméltebb arra, hogy a XVIII. századi magyarországi latin lírai költészet ismertetését e tanulmányában az ő munkásságával kezdje. Éppen azt a gyászódát idézi, amelyet Maximilian Julius Leopold braunschweig-lüneburgi herceg halálára írt. (A hercegi udvar ekkor már néhány évtizede átkerült Wolfenbüttelből Braunschweigbe.) Ezután e minden szempontból megformált latin nyelvű költemény előzményeit mutatja fel. A győri jezsuita iskola megmaradt 18. századi jegyzetanyagából lehet rekonstruálni, „milyen elvek alapján, milyen poétikai előírásokat figyelembe véve, milyen antik mintaképek imitációjával tanították a jezsuita növendékeket latin versírásra” (i. m. 136.). E minták követéséhez képest Faludi Ferenc hozott fordulatot és újdonságot, amit már éppen maga a szerző is jól dokumentált e kötetben. Az is bizonyos azonban, hogy a latin líra felvirágoztatása „nem a főleg epikai ambíciókat tápláló jezsuitákhoz, hanem az újabban betelepített piaristákhoz fűződik” (i. m. 138.). Moesch Lukács *Vita poetikája* (1697) jó példája a még barokk értékeket érvényesítő költészettani igényességüknek. A piarista költők második nemzedéke (mert hiszen saját rendi iskolájuk nem volt s így Nagyszombatba jártak) jezsuita hatás alá került és ugyancsak szívesen tárgyalta a honfoglalási-őstörténeti tematikát. Itt Fiala Jakab, majd a termékeny Halápy Konstantin a példa. Ez utóbbi azért is említendő, mert saját maga által összeállított kötetébe felvette a már szintén tárgyalt Koricsányi Márk elégiáját, amely (Szörényi többszörre nyomatékosítja) „XVIII. századi magyarországi latin líra csúcsa” (i. m. 139.). A klasszicizálódás felé megtett döntő lépéseket bemutatva nem kerülhette ki a híres római Arkádia Akadémia magyar tagjainak ismételt összefoglalását. (A tanulmányok nem egyidőben és nem egy kötet számára, de mindig ugyanazt a nagy témakört érintve készültek, ezért semmiképp sem indokolatlan az átfedés.) Arról azonban eddig még nem olvas-

hattunk a kötetben, hogy a katolikus szerzetesrendek mellett „a magyarországi protesztánsok is hozzájárultak a neolatin líra gazdagításához” (i. m. 142.). A Wolf-tanítvány Lázár János gróf világi ember módján „sokkal nyíltabban vallhatott mind filozófiai kétélyeiről, mind a szerelemről” (i. m. 142.), a debreceni Református Kollégium diákköltője, a 25-évesen elhunyt Németi Pál, pedig már a tiszta erotika hangját is megszólaltatja néha.

A nagy tudományos erőket mozgósító, alaposan előkészített új *Szeged-történet* számára készült *A szegedi piaristák irodalmi tevékenysége* című áttekintés (i. m. 147–157.). Nem kétséges, hogy a török kiűzése után a piaristák tették a legtöbbet a kifosztott és elpusztult szegedi művelődés újraélesztéséért. A tanulmány megírásakor a rendtagok névtára még nem készült el (*Catalogus religiosorum Provinciae Hungariae Ordinis Scholarum Piarum 1666–1997*. Budapest, 1998.), ezért Horányi Elek írói lexikonából (*Scriptores Piarum Scholarum liberaliumque artium magistri*, Buda, 1808/9.) kellett kiemelni az írói tevékenységet is folytató szegedi tanárokat. Szörényi életrajzot és írói pályaképet ad, értékeli a összefüggéseket keres. Elsőként Fiala Jakab munkásságát tárgyalja, akinek *Szegedis* című kiseposza (1735) „az újjászületett szegedi irodalom első alkotása” (i. m. 149.) s aki maga is a jezsuiták által már korábban tematizált őstörténetre összpontosít. Ez a tendencia majd Dugonics András Etelkájában bontakozik ki teljes mélységében.

Szegeden tanított a zseniálisnak tartott Koricsányi Márk, a retorikai kézikönyvet író Deményi László, a dilettáns őstörténész és nyelvész Hájos Gáspár, akinek viszont Szegeden lelkes tanítványa volt Révai Miklós. A literátor-tanárok tablója után megemlíti a *Szeged története* ugyanezen kötetében olvasható szegedi piarista színjátszást. Ez is, a színjátszás története, valamint az alkalmi költészet és a szónoklatok áttekintése arról tanúskodik, hogy a század folyamán egyre erőteljesebben érvényesült a nemzeti tematika „s a szegedi piarista irodalom a maga egészében előkészítette Dugonics fölépését” (i. m. 156.)

A kötet utolsó tanulmánya, mint korábban említettem, itt jelenik meg először (*Palma Ferenc Károly történetírói munkássága*, i. m. 158–167.). A kortársak és a közvetlen utókor előtt is népszerű Palma Ferenc Károly legnagyobb érdeme az, hogy „először adott a saját koráig érő teljes magyar történetet a közönség kezébe” (i. m. 159.). Palma három nagy művének felépítését és koncepcióját vizsgálva Szörényi rekonstruálja a hagyományos nemesi szemléletet a felvilágosult udvari látásmóddal kiegyensúlyozottan ötvöző tipikus történelem- és Magyarország-képet. Főművét, a *Notitia Rerum Hungaricarum* című történelemkönyvet háromszor jelentette meg, s igen érdekes, hogyan változik (szűkül és bővül) eközben a szöveg. „Kirajzolódik tehát a magyar történelem Palma által elképzelt dinamikája” (i. m. 165.) s a pogány (hun) dicsőség nyomatékos elhagyásával három történelmi korszak emelkedik ki: Szent István, Mátyás és Mária Terézia uralkodásának ideje!

Újra elérkeztünk az első mondatokban tárgyalt *Utószó*ig. Szörényi szerint feltétlenül tudatában kell lennünk annak, „hogy ez az irodalom kezdettől fogva és egészen a tizenkilencedik századig kétnyelvű volt” (i. m. 170.). Igaza van, de éppen Szörényi László nagyon jól tudja azt, hogy e domináns pólusok mellett a 16–18. századokban *itt kint* Magyarországon és *ott bent* Erdélyben más nyelveken is lehetett még jelentkezni irodalmi igényvel. De a latin nyelv ismerete, a latin nyelvű irodalom kultusza a kívülről jövőnek is kétségtelenül feltűnt. A 18. század elején összeállított, másolatokban terjesztett és nagyon népszerű ún. *Völkertafel* rajzban és írásban bemutatta „Az Európá-

ban található népeket és azok tulajdonságait”. Amikor azt kérdezi a szöveg, melyik népnek miben áll a tudománya, akkor pl. a franciára a hadi tudományok ismerete jellemző, az olasz az egyházjogban tudós, a német a világi jogban, míg az *Vnger: In Lateinischer Sprach*.

Ötvös Péter

The Samaritan Woman
No. 6/50.

Szövegek között Közép-Európában

A SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM

ÖSSZEHASONLÍTÓ IRODALOMTUDOMÁNYI TANSZÉKÉNEK ÚJABB KIADVÁNYAIRÓL

A szegedi bölcsészkar Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszékének gyors egymásutánban megjelenő kötetei két markánsan kirajzolódó irány szerint csoportosíthatók. (Jelen recenzió az 1998 óta megjelent, a műhelyhez szorosan köthető irodalomtudományi munkákkal foglalkozik, nem tér ki tehát sem az elsősorban történettudományi érdekeltségű František Palacký-kötetre [1998], sem pedig *A kultúrák köziség dilemmái* című kiváló 1999-es könyvre, mely az alkalom – az azóta eltávozott Vajda György Mihály 85. születésnapja – adta szerkesztési elvárásokat tükrözvén, társainál jóval inkább kilép az intézményi keretek közül.) A kötetek egyik csoportja tematikusan határozza meg magát, a Monarchia irodalmával-művészetével foglalkozik. A másik pedig (a *Szövegek között* sorozat) egy szemléletre is utal akkor, amikor általánosító alcímében „irodalomtörténeti és -elméleti tanulmányok” gyűjteményét ígéri. Hiszen fontos mozzanat, hogy e meghatározás nem elválasztja, inkább összekapcsolja a „történeti” és „elméleti” aspektust, mint ahogy az egyes íráskorok interpretációs gyakorlata is hasonló kötődést mutat. Osztván a manapság már csak kevesektől tagadott megállapítást: ahogy nincs korszerű irodalomtörténeti kutatás az elméleti előfeltevések tudatosítása nélkül, úgy a szorosabb teoretikus vizsgálódások is magát a nyelvet vennék semmibe, ha nem állnának dialógusban annak történeti formáival. A Fried István és munkatársai által szerkesztett kötetek legfeltűnőbb, közösnek nevezhető sajátossága a historikus és a teoretikus szempontok egymásra utaltságának olyan belátása, kölcsönös reflektálásuk olyan gyakorlata, mely jelentős mértékben járul hozzá témáik kutatásának korszerűsödéséhez.

Elmélet és gyakorlat elválaszthatatlansága napjainkban természetesen a két „vezető” interpretációs eljárás, a hermeneutika és a dekonstrukció jegyében tudatosodhat elsősorban. A kötetek – bár nem kívánnak valamilyen módszertani iskola reprezentálói lenni, s többféle irodalomértésre valló tanulmányokat tartalmaznak – inkább a hermeneutika látásmódját engedik magukon érvényesülni (persze nem mindenütt, és írásonként igen eltérő mértékben). Ennek pedig különösen markánsan kirajzolódó, sajátos következményei vannak a közép-kelet-európai régióról, a soknyelvű Monarchiáról szóló diszkurzusban. Hiszen a multikulturalitás „posztmodern stádiuma” a hermeneutikai metodika nyomán az egyes nyelvek és irodalmaik másságát nem az idegenséget folyvást újrafelismerő elkülönböződések világába utalja, nem az átfordíthatóságnak mint az interaktív értelemképzésének a lehetetlenségét implikálja, azaz nem a disszemináció és a dialógus kibékíthetetlen ellentétére hivatkozik, hanem a párbeszéd dinamikájában kialakuló jelentésképzés lehetőségére, mely a különböző pozíciók meghagyása mellett tartja képesnek az eltérő tapasztalatok időnek kitett megértését. Érvényesítve a belátást, melyet Gadamer úgy fogalmazott meg, hogy a nyelv nem korlát, hanem híd. Ezzel összefüggésben a kiadványok e dialógus feszültségeit is kidomborítják, nem hallgatnak a térség – Fried István kifejezésével – „békétlen multikulturalitásáról” sem, így a homogeneitásnak akár az „egységes Európa” eszméjét kihasználó totalizáló törekvéseit is kritika alá vonják.

A *(B)irodalmi álmok – (b)irodalmi valóság* (1998) című kötetnek már a két első tanulmánya jelzi a hermeneutikai értésmód érvényesítésének különbségeit. Vajda György Mihály *Az Osztrák–Magyar Monarchia fenomenológiája* című írásának inspiratív okfejtése a kutatások immár konstans összetevőjét, a Monarchia mítoszát taglalja, ám a mítoszt valójában mégsem kizárólag „fenomenológiailag” gondolja el, amikor a „semmi sem az, aminek látszik” elve alapján említi „jelenség” és „lényeg” husserli viszonyát. (A „Habsburg-mítosz” újszerűbb megközelítésén alapul Alois Woldan tanulmánya – *A mítosz mint modell* –, mely nem az archaikus mitológemák utánzása, hanem az irodalom „képzeletbeli terve”, ide sorolható idő- és térképzetei szerint beszél a mítosztól mint modelltől.) Fried István tanulmánya (*A varázsfuvola és A rózsalovag* összevetése) viszont azzal a korszerű belátással, hogy Mozart művét (sőt, a bécsi klasszikusokét) lényegében a koraromantika horizontján is elhelyezhetőnek tartja, miáltal az adott opera (Singspiel) műfaji sokféleségének egymással folytatott dialógusa egy jövőorientált „nagy narratíva” revelációjában mutatkozhat kiteljesedőnek, lehetővé teszi, hogy a következő századforduló alkotását, Strauss művét történetileg a romantikával összevetett-szembesített esztéta modernség formatana szerint (anakronizmusok, mesei közegbe oltott irónia, „bricolage”-technika, stb.) interpretálja. E munka így zenetörténeti meglátásait tekintve is jelentős hozzájárulás a Monarchia-diszkurzust a modernség episztéméjéhez kötő érvrendszerhez (*Két századforduló a Monarchiában*).

A Vajda György Mihály és Alois Woldan által szóba hozott mitologizmus e modern aspektusának vizsgálatát gazdagítja Fabulya Andrea sokoldalú – a szecesszió és a tárgyiaság, a „nyelvválság” (Chandos-levél) és az ornamentika viszonyát is találó megjegyzésekkel érintő – Hofmannsthal-tanulmánya (*A szép börtönbe zártan*). E korszerűsödő szemlélet veheti észre pl. azt, hogy az *Ein Knabe* c. versben nem a Nácisz-mítosz „eredeti” jelentésének feldolgozásáról van szó, hanem a mítoszhoz fűződő viszonyról, azaz egy történet olvasatának reflektált szövegbe-íródásáról. Egyetlen szóhasználatot vitatnék: kérdéses, hogy az ornamentika tere úgy lenne „mesterségesnek” nevezhető, hogy ez egy „valóságossal” szembeni „látszatot” jelentsen, hiszen a versben teremtető „imaginárius” szféra éppen a nárcisztikus szubjektum létezésének feltétele: azon öntörvényű esztétikai világ, mely a „valódival” egyenrangúsodva, arról leválva lehet képes egy modern én fenntartására. Szintén a mitologizmus (a „Habsburg-mítosz”) körén belül említhető Kelemen Zoltán Krúdy-tanulmánya, melynek címe (*Ki volt Mária?*) *Az első Habsburg* szereplőjének azonosításlehetőségére kérdez, s egyhelyütt határozottan identifikál is: „Krúdy Gyula a magyarok Nagyasszonyát, Királynéját, Szűz Máriát mintázza meg Mária alakjában.” A dolgozat egésze azonban olyan befogadói stratégia vázolásaként is értelmezhető, melyben az olvasó „feladata” lehet a két alak vonatkoztatásának játéka „a Nagyboldogasszonynak és habsburgi metaforájának” e költői átvevődésekben felyezetett ajánlatai nyomán.

Wenner Éva – nyilván távlatos kutatási tervei okán – e kötetek állandó Italo Svevo szakértőjének, a neves író avatott hazai ismerőjének mutatkozik. Jelen dolgozatát (*Italo Svevo első regénye és a francia irodalom*) főleg az intertextualitás elméletének – ezen belül a vendégszövegek funkcionalitásának – reflektálása mélyítene tovább. Itt (Trieszt említése kapcsán) jegyzem meg, hogy a tanulmánykötetek igen sok tanulságot nyújtanak a közép-európai multikulturalitásban (is) érvényesülő kánonképzés sajátosságait illetően. Bármennyire is meghatározók lehetnek pl. a területiális kötődések-érintkezések, e sokféleségben is mindenképp kidomborodik a kánon „kulturális nyelvtanának” dominanciája. Vagyis akár a legközelebbi térségi kapcsolatok sem alakítanak

ki okvetlenül kulturális izomorfiákat, nem zárják ki az (ugyanott érvényesülő) kánonok különbözőségét, akár egymástól való idegenséget. Ezúttal is jól láthatóvá válik, hogy a kánonképződés, miközben az ön- és a másértés „keretfeltétele”, egyúttal annak mindig újraformálódó részleges akadályja is, hiszen egyrészt lehetővé teszi ezen interaktivitás mozgásba lendülését, másrészt meg is szabja azokat a pályákat, melyeken a kölcsönös hozzáférés gyakorlata egyáltalán működhet. Ilyen szempontból lehet érdekes az utalás a régió „különlegességeire”, sokak számára alig ismert vonásaira (lásd Alois Woldan: *A huculok az irodalomban* című tanulmányát a *Rejtett párbeszéd*ekben), továbbá azon észrevétel, mely nem okvetlenül azonosítja a földrajzi értelemben vett Közép-Európát annak szorosabban vett kulturális és művészi szellemiségével. Giuseppe Antonio Camerino figyelmeztet arra, hogy „nem lehet automatikusan a közép-európai írók közé sorolni valakit csak azért, mert a régi Duna menti Monarchia határain belül élt.” Az olasz nyelvű irodalomból pl. csak Svevo és Michelstaedter nevét említi ide tartozóként. Bizonyára igaza van, bár túl sommásnak tűnik az elhatárolás elvi alapja, miszerint a német romantikának nincs számottevő kapcsolata a közép-európai sajátosságokkal (*A közép-európai sajátosság és a legjelentősebb venezia-giuliai írók a XX. század elején.*)

A kanonizáció szempontjából Lukács István portévázlata a horvát költőről, Silvije Stahimir Kranjčevićről (*Ikarosz, a csatakos szárnyú*) arra is jó példa lehet, hogyan implikálhatnak az eltérő kulturális paradigmák eltérő korszakolást, korszakjellemzést. Kranjčevićet Lukács István a küldetéses irodalom képviselőjeként (sőt, megteremtőjeként) mutatja be, s bizonyára a magyar modernség tapasztalatának olvasói applikálásából fakad az észrevételem, hogy nem okvetlenül ez a váteszi vonás tartható a legfontosabbnak a horvát költő lírájában, akár az itt nyújtott – természetesen másról is szóló – áttekintés adta ismeretekre támaszkodva. A Vajda János lírájával vonható látványos párhuzamokra utaló összehasonlítás szintén e benyomást erősíti. Lukács István másik, immár a *Lélektől lélekig* (2000) című kötetben megjelent tanulmánya a (neo)romantikus mitologizmus és a modern ornamentika, valamint a 19–20. század fordulóján újjáéledő mese műfaja kapcsán e korszakok folytonosságához nyújt érveket, a magyar közönség számára igen jól hasznosíthatóan értekezvén a horvát irodalmi szecesszió kutatásának újabb fejleményeiről, Viktor Žmegač nálunk nem túl ismert könyvéről (*Duh impresionizma i secesije*, 1993). Termékeny vitát eredményezne, ha e szecesszió-felfogás – a szecessziós stílusnak a mimetikus-naturalista poétikával szembeállított konstruktivista jellege, absztraháló tendenciájának hangsúlyozása – párbeszédre léphetne a hazai modernség-interpretációkkal (*A horvát irodalmi szecesszió*).

A már többször említett – s nem véletlenül nagy szerepet játszó – mítosz-kutatásokhoz csatlakozik e kötetben (*Lélektől lélekig*) Fried István Bruno Schulz-tanulmánya (*Valóság, mítosz, Bruno Schulz*). Kiemelvén, „aligha lehet mellőznünk a romantikában új alakot kapó, a felvilágosodás didaktikus mesemondását megkérdőjelező és nem egy ízben a groteszk felé hajlító mese/történetmondói magatartásra visszapillantást...” A romantikus mitologizmus grotszek, sőt, abszurd, karkai távlatának felvillantása meggyőzően bizonyítja a sokak számára föltehetően még meglepőnek tűnő összefüggést: a tizenkilencedik századi formáknak többek között az utómodern abszurditásig ivelő hatástörténetét. A Fried Istvántól már megszokott, rendkívül széleskörű összefüggérendszer vázolásával, az újabb irodalomtudomány szempontjainak igen találó applikációjaként kerül szóba a motívumok szövegkörnyezete (a karkai átváltozástól a könyv toposzáig), a műfajok transzformációja (a parabolától a fejlődésregényig), ezek narrato-

lógiai adekvációinak sora, modális vonzatai (idill és apokalipszis, tragikus és komikus hangoltság), az önelbeszélő (önéletíró) én funkciója.

A Monarchia-diszkurzushoz hozzászólva természetesen nem maradhat ki az európai modernség egyik Bécshez kötődő alapeleme, a freudi pszichoanalízis sem. A *Lélektől lélekig* című kötet a freudizmus irodalmi vonatkozásait állítja vizsgálódásai középpontjába, s mivel a téma eddig kevésbé kidolgozott területeit érinti, helyenként alap kutatás jellegű feladatokat is vállal vagy kezdeményez. Thomas Brenner pl. a bécsi kötődéseket tágitja Trieszt irányába (*Freud, Svevo, Saba, Weiss*), csakúgy mint Wenner Éva (*Trieszt, Svevo és a pszichoanalízis*). Kelemen Zoltán igen alapos, az eddigieknél körültekintőbb filológiai munkával tárja fel Krúdy Gyula pszichoanalitikus reflexióit az első világháború éveiben született publicisztikai írások és az *Álmoskönyv* tekintetében. A dolgozat a pszichoanalízis irodalmi hatástörténetében ezúttal a teória *ironikus* fogadtatásához-értékeléséhez szól hozzá; lényegében azt a Krúdy-féle hozzáállást explikálja, mely a tudományos diszkurzust a hiedelmekkel-babonákkal vegyítve vesz tudomást az emberi lélek „mélyrétegeinek” tökéletes tudást sohasem nyújtható kutatásáról. Kelemen Zoltán a mítizálásnak szintén ironikus aspektusát emeli ki majd másikk, a *Rejtett párbeszéd*ekben közölt Krúdy-tanulmányában is: *Két atya-nép között*. Márjai Molnár László ez utóbbi kötet lapjain a narrativitás szempontjai felől közelít az ironia kialakulásához Fülep Lajosnak a századfordulón született kritikáiról értekezve (*Narratív eljárások Fülep Lajosnál a Monarchia idején*). Kitűnő okfejtésének Fry-t idéző konklúziója – miszerint Fülep a (vélt) démonicitás ellenszeréül a „démonikus paródia legsűrítettebb formáját” dolgozta ki – azonban azt is jelzi, hogy számos találó megállapítása mellett olykor túl affirmatíván viszonyul Fülepnek a „káosz és a nihil” világát kárhoztató, a transzcendencia helyén a „szubszcendia” érvényesülését fájlaló, a modern tendenciákat nem mindig kellő megértéssel fogadó értékeléséhez. Persze nagyon jól látja a szerző, hogy pl. az Adyról szóló „himnuszok”, a művel önfeladón azonosuló befogadásmód kifejeződései miért bizonyultak folytathatatlanak.

A pszichoanalízis recepciójának ironizáló rétege tehát igen fontos összetevője a modernség alakulástörténetének – figyelmeztet a *Lélektől lélekig* című kötet. Ez az ironia Márjai Sándor művészetéből sem hiányzik: Fried István itt közölt tanulmánya („*A kísértés maga a világ*”) ezúttal is tudatosan a modernség paradigmái felől hozza szóba Márjai Freud-esszéjét, s többek között a *Zendülő*k, a *Sziget*, az *Egy polgár vallomásai* című szövegeket, keresve az „analitikus” regény korszerű változatának nyomait, kitérve a személyiség megalkotásának és a nyelv uralhatóságának problémáira. Eközben romantikus műfaji elemekből (főleg a vallomásos elbeszélés alakzataiból) bontja ki e próza modern horizontját, s „az én megosztottságára döbbenését” joggal a XIX. század örökségének nevezi, vagyis újra – ezen a szinten is – a romantikus és a modern korszakok közötti folytonossága mellett érvel. Úgy tűnik, magát a freudi koncepciót sem tartja markánsan leválaszthatónak irodalmi előzményeitől, összhangban a Máraitól idézett mottóval. („Végül is, Sophokles előbb és többet tudott az Ödipusz-komplexusról mint Dr. Freud.”) A két horizont létértelmezésének, mint a külvilág végtelenjéből a belvilág végtelenjébe tartó mozgásnak – a totalizáló világfelfogások ellentettjeként való – jellemzése ugyancsak máig lezáratlanak vélelmezi a romantikus horizontot. E szemlélet pedig nemcsak a romantika, hanem a modernség és a posztmodernség interpretációjára is erőteljes hatással lehet. A kötetet átfogó tematikához egyedül Heiszler Vilmosnak a cseh és a magyar labdarúgás kapcsolatáról szóló írása (*Tulipán és futball-labda*) illeszkedik kevésbé, mely talán otthonosabb környezetben érezte volna

magát a szintén 2000-ben kiadott *Rejtett párbeszéd*ekben, Horst Haselsteiner szociológiai tanulmánya mellett (*Bécs mint egyetemi város jelentősége a 19. század második felében*). Ugyanott szintén alap kutatás-jellegű munkát közöl Rózsa Mária, *Egy magyarországi szerkesztő portréjához*, Rudolph Lothar munkásságához nyújtván adalékokat. Megállapításait – pl. Lotharnak a George-költészetről vagy a magyar irodalomról szóló idézett észrevételeit – a feltárt anyag határozottabb kritikátörténeti értékelése, történeti-paradigmatikus elhelyezése árnyalhatja tovább.

A *Rejtett párbeszéd*ek címadó tanulmányát Orosz Magdolna írta. Az összehasonlító módszert mintaszerűen alkalmazó írása Hofmannsthal: *Andreas* és Babits: *A gólyakalifa* című regényének értelmezésével ugyancsak a modern szubjektivitás romantikus hagyományaira reflektálva erősíti az „én menthetetlenségének” történeti analízisét. A személyiség identitását egyfajta konzisztenciának, az összefüggő ön- és világértelmezés létesülésének tekintve joggal állapítja meg, hogy az azonosság problematizálása a két szerzőnél ellentétes előjelű: Hofmannsthalnál inkább valamiféle misztikus egységesítés, míg Babitsnál a szétválasztás kap nyomatókat: a meghasonlott személyiségrétegek csak a halálban találkozhatnak. Mindez pedig olyan meglátást implikál számomra, mely szerint a „trauma” feldolgozhatatlanságának babitsi formája a személyiségrétegek egységesítésének lehetetlenségében már lényegében túllendül a psziché freudista gyógyításának-harmonizálásának koncepcióján. Fried István e kötetben a *Szavak komédiája* címmel kiadott három Schnitzler-egyfelvonásost fordító Márai Sándor művészi teljesítményét értékeli, a műfordítás hermeneutikailag is igen fontos és aktuális kérdésköréhez szól hozzá. Azon véleménye, miszerint Márai figyelmen kívül hagyja a szó-láncok motivikus hálózatát, mely a „szavak komédiájaként” teremti meg a „másik titkát” sohasem felfedő dialógusok drámai erőterét, a jelentés-áttevődések nyelviségének horizontján nevezi az európai áramlatoknak még csak a „felszínét” látónak a magyar szerző ifjúkori munkáját. Lényegében a szöveg önreflexív szemantikájának figyelmen kívül hagyását veti – joggal – a fordító szemére. Az írás külön érdeme, hogy Márai átültetésének „kontextusait” sorjázva olyan kevéssé ismert szövegeket is beemel a 19–20. század fordulójából, melyek ezután immár aligha lesznek kihagyatók a korszak esztétikai elvárásainak vizsgálatából. Csak Kázmér Ernő alig idézett (*A Hétben* publikált) kritikáinak gyűjteményét említem (*Idegen portrék*, 1917), mely széles világirodalmi orientációja nyomán valóban „szinte leltárát adja a modern irodalmi gondolkodásnak” („*Szavak komédiája*”).

A korábban említett hermeneutikai érintettség erősödik tovább a *Szövegek között*-sorozat harmadik (1999) és negyedik (2000) darabjában. (E két kötetet együtt tárgyalom.) Elsősorban Szabó Gábor kiváló – a sorozat legjobbjai közé tartozó – írásai támaszthatják alá e véleményt. A *Borges on the border* című tanulmány a tudatlanság tudásának paradoxonára (vákuumtapasztalatára) épülő Borges-novellák értelmezését Hans Vaihinger „mintha”-filozófiájával hozza összefüggésbe, mely a fikcionalásnak egyrészt a kitalálás, a megformálás aktivitása, másrészt annak refelálása nyomán a tudást mintegy az alkotás tévedéseként engedi láttatni. Hogy a recepcióesztétikával milyen szoros kapcsolatban állnak e fejtegetések, arra Wolfgang Isernek a fiktiivről és az imagináriusról szóló könyvének emlékezte figyelmeztethet, hiszen e mű alapvető vonatkozási-hivatkozási pontjai közé tartoznak Vaihinger tézisei. A *Ragaszthatatlan szív* című Esterházy-interpretáció (*A szív segédigéiről*) újdonságai szintén a jelentések Borges-szövegeket idéző összjátékának kiemelésével domborodnak ki. Az írás ugyanakkor nem csatlakozik a freudizmusnak a fentebbi ironikus értelmezéseket kiemelő

receptiójához, noha erre alapos oka lehetne. Éppen saját felfedezései nyomán, hiszen pl. „az atyai zsarnokságot” verbalizáló torzított idézetek – *verbalizálódásuk* révén – nem lehetnek immár egy tudattalan szféra elfojtott tartalmai. Az ödipális komplexus textuális jelzése-kimondása így e komplexus elméletének paródiája is, vagy ha úgy tesszük, szintén igazi borgeses aporiaként észlelhető. Ezért nem beszélnek a „szöveg tudattalattijáról” sem, mely megfogalmazás az olvasót helyezi (újfent) a pszichoanalitikus pozíciójába, megengedvén a szöveg „tudatfelettijének” tételezését és a két réteg freudi harmonizálását. (Látnivaló, a pszichologizmus veszélye akkor is kísért, ha a személyiség „mélyvilága” helyett valamifajta textuális tudattalanról esik szó. Jó példa erre Harold Bloom szimplifikáló kánon-elmélete, melynek felidézését több kritika érhetné.) Szerencsére az igen színvonalas dolgozat egészében túllép ezen, többek között a Freudot „végigolvasó” Lacan „szellemében”, belátván, amennyiben az apai tiltás eleve az anya nyelvének bennefoglaltja, akkor maga a beszéd fogható fel a vágy olyan „jelölőláncolatának”, mely végtelenségében, beérkezése hiányában vall önmaga eredetének imaginárius mindig-máshol-létéről, annak elérhetetlenségéről. Így valóban, a két segédige („volna”, „fog”) „mindegyike a mindekorai mondódás sikerének éppen aktuális jelenidejét zárja ki” a nyelvből, de hozzátehetjük: épp a mondódás sikerének hiánya teszi lehetővé magát a mondódást.

Az Iser-féle recepcióesztétika felé orientálódás nyoma feltűnik Medgyes Tamás Donald Barthelme-interpretációjában (*Rhetoric and Uncertainty in Reading*) is, mely a címben sejtetett újabb – „retorikusnak” tekinthető – olvasatok számos fontos tapasztalatát idézi fel a memória szerepétől a szubjektum konstituálódásán át a megértés temporalitásáig, illetve temporalitás és szubjektivitás konfrontációjáig, stb. A látszólag sokat markoló tanulmány azonban a kifejtés során igen frappáns kötésekkel hozza össze a szálakat. Erényeit, eredetiségének benyomását nem csorbítja, hogy itthon nemigen vagyunk elkényeztetve Barthelme-olvasatokkal. A szerteágazó – persze összefüggő – problémakörök felé nyitó elméleti kiindulás folytatása csak egy ponton mutatkozik kissé óvatlannak, disszonánsnak. A hivatkozott Iser-féle fikciónál-elmélettel szemben a „lehetséges világok” itt szóba hozott teóriája (Ryen) ugyanis nem szakít következetesen a visszatükrözés esztétikájával, s erről épp azon idézett viszonyításigény árulkodik, mely a narratívák referencialitásának esetleges inkompatibilitását hangsúlyozza, s ezzel önmagának a „valóság” ismeretét, a „valóságra” referálások feletti ítékezés kompetenciáját biztosítaná. Isernél pl. nem a „reálshoz” fűződő viszony kompatibilitása vagy inkompatibilitása határozza meg a fikcionális természetét, hanem a szelektív-kombinatív műveletekből adódó eltérések („áthágások”) sora. A „reális” nála a kitalálás vonatkozási mezője, nem pedig a költői multiplikációk „valós” alapja, azok „lehetséges” formáihoz képest.

Visszatérve a pszichoanalízis módszeréhez, nyilvánvaló, hogy a mitologizmus és a freudizmus együttes applikációja sokáig a modern interpretációk leggyakoribb eljárásai közé tartozott. De e szintézis hatékonysága mára igencsak kimerülőben van – nem véletlen, hogy a freudiánus kiindulások többnyire egyfajta posztstrukturalista révbé érnek. Varga Emese invenciózus összehasonlító tanulmánya Gustav Moreau Salomefestménye és Mallarmé *Herodiade*-ja kapcsán vázolja a téma két mitológiai „feldolgozását”. Eközben Moreau alkotásának freudista megközelítését úgy váltja fel a Mallarmé-féle poétika újdonságáról szóló elemzés, ahogy az írás maga is túllép a pszichoanalitikus „megfejtések” igényén (*Salome does not Dance*). Ugyancsak az intermedialitásból (képesség és szövegiség vonatkoztatásából) kialakítható önreferenciális poétika lehetősé-

geit, mégpedig egyik filmnyelvi előfordulását vizsgálja Orosz Judit, Peter Greenaway: *Párnakönyv* című alkotása kapcsán. Az értekezés – joggal – posztmodern alkotásnak tartja a filmet, bár ez a minősítés kevésbé a fikció ábrázoláselvű törekvésének „hiteletlenítését” jelentheti csupán, hanem a hitelesség kérdésének eltűnését (inadekvációját) is. A „parametrikus narráció” („a szűzsérendszert követelményeitől eltérő”, a szűzsé uralmát háttérbe szorító szerveződés, mely néhány elem kiemelésén-variációján alapul) eljárásainak taglalása még lényegében a strukturalizmus horizontján írja le pl. a képi megoldások polifóniáját, ám a többszöri megtekintés adta befogadói mozgástér hangsúlyozása túllép ezen, a „keretezett kép” kínálta filmnézés-konvenciók megtörésének említésével együtt. A cselekménysor egyes mozzanatainak látványszerű egyidejűsítése valóban az egyik legérdekesebb megoldásnak tűnik az egyetlen végpontban kulmináló linearitás leküzdésére, de nem nevezném az írást a kép metapoétikai lehetőségének. Már csak azért sem, mivel a „metapozicionálás” relatív művelet, a státuszok rögzíthetők, felcserélhetőek, s nem dönthető el, a kép referál-e az írásra, vagy az írás a képre. A posztmodern művészetek jellegzetes vonásának tekinthető a metaszintek tagadása, sőt, e tagadásnak nem egyszer éppen az „írás” műveletével való végrehajtása (ahogy itt is szóba kerül a Derrida-féle disszeminációnak az „írás-fordulatot” feltételező fogalma). A teoretikusan igényes tanulmány *Kép vagy írás* című fejezete szintén mintha ezt bizonyítaná: e kettő filmbéli szimultaneitása (együtt a könyv „materialításával” és „vizualizációjával”) mindenféle metanyelv tarthatatlanságának benyomását kelti.

Ha néhány munkában a strukturalizmus látens érvényesülése tapasztalható, akkor „bevallottan” e szemléletet képviseli Huba Márk dolgozata (*George Orwell: Állatfarm – strukturalista megközelítésben*). Az írás láthatóan jól tájékozott a strukturalista elméletekben, melyeket azonban csak a pozitívizmussal konfrontál, s alig vet számot az irányzat posztstrukturalista-posztmodern kritikájával. (Még az ingardeni sematizált látványok és Iser-féle „üres helyek” összefüggésének, mint a befogadói aktivitás egyik konstansának a hivatkozása is együtt jár a szöveg és az olvasó hierarchiájának tételezésével: „a befogadást a szöveg logikája vezérli”.) Hogy a nyelvnek szinkron szabályrendszerként való felfogása, a „langue” szisztémájába való absztahálása nem jár élen a nyelv eszközjellegű használatának bírálatával, azt a jelentésátadás „üzenetszerű” funkciójának elismerése, vagyis egy „tartalom” előzetességének az állítása tanúsítja. (Ahogy maga a dolgozat sem kerül el a tartalom és a forma kettőssége szerinti interpretáció veszélyét.) Sőt, még az „externalista” és az „internalista” (Bourdieu) megközelítés kettőssége is fennmarad, megkerülve a „nyelvi fordulat” vonatkozó érveit, melyek nyomán nem arról lehet szó csupán, hogy az irodalmat mint autonóm esztétikai formát egyszerűen elkülönítsük a történelmi és a társadalmi diszkurzusoktól, hanem arról, hogy a történelem és a társadalom maga is nyelvi hozzáférhetőségében válhat megérthetővé. Ezért – kell-e mondani? – semmilyen objektív tárgyról, még a szöveg itt szóba hozott „objektív valóságáról” sem beszélhetünk. Gyorsan hozzáteszem: Huba Márk írásának második fele a saját módszertanán belüli legjobb hazai publikációk közé tartozik, sőt, zárófejezete a vállalt előfeltevések határaihoz érkezik, mintegy megérintvén a túllépés távlatát is. Precíz, elismerésre méltón következetes okfejtése nyomán itt állapítja meg az *Állatfarm*ról: ha az egyes állatokat „hitelesebbnek képzeljük el mint a disznókat, akkor előítéletesek vagyunk, és nem a közölt stuktúrahordozókból, nem a nyelvből merítjük ítéletünket, döntésünket, hanem szubjektív struktúrázó személyként olvasunk. Mert az is meglehet, hogy a disznók nem hazudnak...” Azaz nem lehet rájuk bizonyítani a hazugságot, mivel ők birtokolják a kódot, mely a leleplezést lehetővé teszi.

De ez csak akkor lenne egészen így, ha a „közölt stuktúrahordozókat” ekvivalensnek tekintenénk a nyelvvel (ahogy az idézett mondat és a strukturalizmus megteszi), s eltekintenénk a nyelvalkalmazás (jelentésképzés) azon kreatív-dialogikus karakterétől, mely olvasás közben is érvényesül. Így ezúttal is kiderülhet, hogy kódokat tán igen, de a nyelvet birtokolni nem lehet – ez egy szövegnek éppúgy lehetetlen, mint szereplőinek. A disznók nem csak akkor nevezhetők hazugoknak, ha ez az imént mondottak szerint rájuk lenne bizonyítható, hanem akkor is, ha „birtokolni” akarják a nyelvet mint „kódot”, mivel e birtoklás pozíciója maga a „hazugság” pozíciója, míg a kölcsönös megértés és dialogizálás dinamikus jelentésalkotása nevezhető egy „igazság megtörténéésének”. (Beleértve a befogadói „struktúrálás” megkerülhetetlen, sőt a szövegnek egyáltalán létmódot biztosító aktivitását.) A nyelvnek mint „kódnak” a kudarc (el-lehetetlenülése) exponálódik-reflektálódik az abszurd irodalomban is, többek között innen kiindulva lehet megkülönböztetni az abszurdot a groteszk nyelvezettől. Dósa Márta igen átgondolt írása Örkény és Mrożek művészetéről *Az abszurdtól való elhatárolódás kísérlete* jegyében született, s számos groteszk vonás kiemelése után mégis azt állapítja meg, hogy mivel a groteszk minőségek előfordulása nem alkot „egységes és különálló rendszert”, „szerepük minden műben egyedi”, ezért „a 'groteszk dráma' terminus nem léphet a 'kelet-európai abszurd' helyébe”, melyet egyébként szintén túláltalánosító megközelítésnek tart. Magam nem látnék ilyen nagy ellentmondást az egyedi megoldások sokfélesége és a groteszk poétikai „rendszer” követelménye között, valószínűleg azért, mert a formatan érvényesülését (létmódját) nem kötném ilyen határozottan a szövegpartitúra önmagában vett elemeihez, a befogadáson teljesen uralkodó előzetes jelentésadásához. Ezért lényegesen több lehetőséget látok (Örkény és Mrożek műveinek interpretálhatósága kapcsán is) az itt e tekintetben bíralt Kayser-féle felfogásban, mely a téma elméleti irodalmában elsőként köti össze a groteszk tapasztalatot a nyelv eszközszerű használatának képtelenségével, s ezért emeli ki e tapasztalásnak a „műalkotás organizmusán” kívüli, azaz a befogadói reagálásokban létesülő mivoltát. E befogadói aktivitás fokozottabb figyelembe vevése módosíthatja a poétikai rendszert annak receptivitásából kiszorító észrevételeket.

Persze az *Allatfarm* fantázia-világa aligha lépi át látványosan a posztmodern korszak küszöbét, ami viszont nem mondható el a „fantasy” műfaj egészéről. Sőt, Köles Edit írása (*Let me be your fantasy*) a fantasy poétikáját úgy szembeesíti a science fiction látásmódjával, hogy különbségüket a posztmodernitás-modernitás különbségének egyik kifejeződéseként vélelmezi, továbbá a sci-fi általános jellemvonásának tartja „a realitás látszatának megőrzését”, a jövő megjósolhatóságát. Nagyon sok múlik természetesen azon, milyen művekre terjesztjük ki a vizsgálódás körét, de érdemes megfontolni Hans Bertens véleményét, mely mind a fantasyról, mind a sci-firől állítja, hogy bennük a „valóság a képzelet terméke”. Robert Scholes, a „jövőirodalom” egyik teoretikusa szerint a realitás és a fantasztikum kettőssége a jövő időbe vetítve egyszerűen megszűnik, hiszen minden jövőbe irányuló projekció modellálás, azaz poézis, nem pedig mimézis, így a sci-fi semmiképp sem keltheti azt a látszatot, hogy a valóságos világ nyelvi megjelenítése volna, azaz leszámol a nyelvi referencialitással. Ez az általánosítás persze erős túlzásnak tűnik, nem véletlen, hogy Christopher Nash fordítva gondolja: a sci-fi szövegek szerinte a „valószerűség” törvényét, a realizmus reprezentációs konvencióit követik, az imaginárius világot quasi-realitásnak tekintik. A tömegfogyasztásra szánt szövegek nagy többségét tekintve valószínűleg Nash jár közelebb az igazsághoz, Köles Edit is nyilván az átlagot vette mintának. De mindenképp szem előtt tartandó,

hogy a sci-fi írók aligha képesek párbeszédre lépni a természettudomány vonatkozó téziseivel (még ha olykor ezt is állítják magukról). Hiszen már a sztorik gyakori alapsémája, a kiindulópontonra visszaérkező űrutazás kivitelezése is tarthatatlan tudományos szempontból: a fénynél gyorsabban kellene haladni, hogy jópár, a galaxisokat bejáró kalandok után a visszatérés lehetővé váljon, hogy a startpont világa egyáltalán létezzen még. Már csak ezért is – ahogy a *Prae* című folyóirat sci-fi számában (1999/1) H. Nagy Péter fejtegeti – a fikcionalitásra esik a hangsúly és nem a science-mivoltra. E *Prae*-szám egy másik szerzője, Brian McHale, tovább érvel amellett, hogy a sci-fi és a posztmodern próza párhuzamos jelenségek: Ph. J. Farmerre, Ph. K. Dickre, M. Sparkra, Pinchonra és másokra hivatkozik, sőt átfedéseket is megállapít (J. G. Ballard, Samuel Delany), Béneyi Péter pedig Kurt Vonnegut műveit hozza szóba, stb. Nem vonom kétségbe, hogy (miként a másik fantasy-tanulmány szerzője, Sárközy Bence állítja) a fantasy-regénytípusba sorolható szövegek dömpingjének markáns sajátossága a nyelv eszközjellegű használata és valóságképezőnek tételezett transzparenciája, de végül e dolgozat (*Valójában már fantasztikum, ez a „valója”*) maga említi King *Vérszövetségével* kapcsolatban ennek ellenkezőjét, vagyis ezúttal sem tekinthető minden könyv a sorozatgyártás termékének. Sárközy Bence szintén kiemeli a műfaj keresés-alapú románcos jellegét, igényt támasztva a műfaji kód és számos intertextuális eljárás – akár az említett parodisztikus formák – további analizésére. Tehát a legérdekesebbnek a témában a posztmodern kötődés tűnik, ezt érdemes leginkább vizsgálni e „populáris” műfajok horizontba vonása esetében, hasonlóképpen ahhoz, ahogy arra Hegyi Pál kitűnő Auster-elemzése ad példát, az „antikrimtől” való eltávolodásként értékelve az *Úveg-város* dialógusait (*Ami Austernek nem zsnere*).

Az irodalomértés huszadik századi stádiumaiban – látványosan először a strukturalizmus térhódításakor – mindig is a legfőbb vitapontok egyike volt az említett „externális” vonatkozások érvényessége, az irodalom és „külső” környezetének viszonya. A hermeneutikai vizsgálódás számára azonban nem is annak az eldöntése az elsődleges, hogy az életrajzot vagy a történelmi „háttér” külsődleges, esztétikailag inadekvát tényezőnek tekintsük vagy sem, hanem az, hogy e narratívák mennyiben képesek vagy nem képesek közrejátszani az adott irodalmi szöveg nyelvi alakzatainak interpretálásában, azaz mennyiben tekinthető pl. egy ún. életrajzi elbeszélés az adott mű intertextusának. S mivel persze az ilyen közreműködésre az „externális” narratívák általában nem képesek, pontosabban a szövegekörnyezet szelektálása és elemeinek kombinálása nem okvetlenül bizonyos eleve adottnak tekintett elbeszélésformák (biográfia, „társadalmi háttér”) felé bontakozik, ezért e formák mechanikus működtetése nagy valószínűséggel elvételi az aktuális interpretáció lehetséges céljait. Fabulya Andrea újfent értékes dolgozata – Mihail Kuzmin művei kapcsán – pl. a homoszexualitást (a tárgyalt szerző orientációját) mint „lehetséges szubkulturális kódot” tartja számon, vagyis a szövegek értelmezésébe bevonja e viselkedésforma jelbeszédét (*A homoszexualitás mint lehetséges szubkulturális kód Mihail Kuzmin műveiben*). Az eljárás itt indokolt, ám a „kódra” figyelő analízis olykor átcsúszik az önmagában vett biográfiai „tény” szövegjelentést meghatározó kompetenciájának tételezésébe. A homoszexualitásra utaló Antinous-motívum pl. nyilvánvalóan a vonatkozó narratíva része, de hogy Kuzmin Antinous-fejet használt levelei pecsételéséhez, még azok számára sem magyarázhat a szövegben semmit, akik ismerték (ismerik) ezt a szokását. Varga Anikónak a Danilo Kiš-próza hatástörténetét érintő vázlatából sem hiányzik teljesen az író modernségének, írásmódja „dinamikájának” életrajzi eredeztetése, bár ez a mozzanat végül is nem

határozza meg Kis műveinek posztmodern folytathatóságáról adott igen helytálló – bár kissé általánosságban maradó – jellemzését, mint a Közép-Európa-imaginációk alakváltozatain felmérhető viszonyulást (*Szemelvények a Közép-Európába tartó járatok Menetrendjéből*). A biográfiai kötődések elemeit tudatosan a „nyelvi effektusok” dimenziójába utalja viszont Palkó Mária tanulmánya azzal, hogy magát a szerző (női avagy férfi) nevét az interpretációt befolyásoló tényezőnek tekinti, s a nőre utaló szerzői nevet is a textuális konstrukciókhoz sorolja („*Férfiak amint a nő[í]t írják*”). Így a feminista irodalomtudomány érveiből is merítvén, a szerzőség jelölésében a „gender” nyomán megosztható nyelvhasználatok játékba hozásának egyik funkcióját látja. Színvonalas okfejtését két vitatandó tézis keretezi. Előbb úgy véli, a „szerző halála” nyomán az újabb látásmód az olvasót tartja „végső pontnak”, „abszolút helynek”, holott ez a megállapítás legfeljebb a dekonstrukció némely megnyilvánulására illik, mely egyoldalúan befogadasközpontú felfogásával teremt újja egy kartézianus individuuum státuszát az értelmezésben. Maga a nyelvi horizont, melyet Palkó Mária dolgozata egyébként vállalni látszik, sokkal közelebb áll a hermeneutikának a szöveg és az olvasás interaktivitását (kölcsonös teremtődését) feltételező nézeteihez. A zárómondat pedig mintha a beszéd törvényszerűségeinek és kreativitásának dialektikájáról kissé megelégedkezve, egyoldalúan értékelné fel az itt vizsgált jelenséget azzal, hogy a férfinak a nő(i)t írásával a nyelv rendjéből annak szabadságába való átlépését azonosítja.

Mindenképpen a korszerűsödő irodalomértés velejárója tehát az irodalomról való beszéd jelenleg érvényesíthető módozataira való reflektálás. Az fentiek mellett, más összefüggésben, e dilemmát érinti Csapi Attila munkája (*A Fortissimo-ügy tétje*) is, mely – főleg Luhmann nyomán – igényes elméleti közelítéssel értekezik az irodalom autonómiájáról, társadalmiság és irodalmiság érintkezéséről és elválaszthatóságáról a Babits-verset ért korabeli vádak kapcsán. (Az üggyhez a modernség történetében Baudelaire és Flaubert nevezetes pere is köthető-hasonlítható.) A fennálló hatalom működési mechanizmusának kritikája azonban könnyen maga is merő ideológiává – metafizikái instanciák direkt képviselőivé – válhat, ha a szóban forgó (valamikor törvényszerűségeket tartott) vers autopoézisét kizárólag annak „tartalma” szerint állítja szembe egy korszak legitimitásával. A tematizálható tézisek grammatikáját a könnyen kihallható retorikai jelentések módosítják (az itt is hivatkozott szakirodalomban kiemelt Jób- és Jeremiás-féle dikció révén), melyek rosszul tűrik a költeménynek pusztán „a transzcendens oldal tagadására” redukált felfogását. Az autopoézis szempontjából e jelentésképzés tapasztalata a legfontosabb a vers és a korabeli törvénykezés konfliktusában. S Luhmann ide, Althusser oda, ennek figyelmen kívül hagyásával járhatnak együtt az olyan keményen ideológiai állásfoglalások, melyek egyike pl. az imát „a megfelelő ideologikus államapparátus által szabályozott gyakorlatnak” nevezi. Hogy e differenciálatlan ideológiakritika mennyire visszavonatköztatható önmagára, annak belátásához nem kell túl messzire visszatekintenünk Kelet-Közép-Európa történelmében. Minden jel arra mutat persze, hogy ez a szituáltság vállalhatatlan az értekezés számára – annál tanulságosabb lehet, ahogy a hatalom tematizálása öntükröző módon leképezi a hatalom gyakorlatát, vagyis maga a nyelv játssza ki (mutatja fel ideológiaként) a verset tematikus szinten tartó beszédet, hasonlóképp ahhoz, ahogy a műalkotás retorikája játssza ki a műalkotás grammatikájára figyelő olvasatot.

Papp Tibor tanulmányai (*A kisebbségek szereplehetőségei az interkulturális [irodalomközi] közvetítés terén; Discourse Dombos*) e vonatkozásban is a legsikerültebbek közé sorolhatók, mivel az irodalomalkotás társadalmi vonatkozásaiban tetten érhető ha-

talmi viszonyokat azok diszkurzív feltételezettségében képesek leírni, a megértés hermeneutikai körébe lépve explikálván a vajdasági magyar irodalom legújabb fejleményeit. A posztmodern elméletírók munkáinak bevonása sokak számára még talán szokatlan lehet e témakörben, ám annál több eredményt, szinte meglepő produktivitást mutat. Olyannyira, hogy maguk a felidézett, jól ismert teorémák maguk is újabb, konkrét tapasztalatokkal bővülve nyerhetnek markánsabb-gazdagabb jelentést a magyar irodalom adott történéseinek értelmezése nyomán. Sőt, alkalmazásuk felhívhatja a figyelmet eddigi egyoldalú felfogásukra, pl. – hogy csak egyetlen mozzanat kiemelésével az iménti felvetést folytassam – hatalom (ideológia) és szubjektivitás kapcsolatának többször félremagyarázott Foucault-féle interpretációjára. „A doktrína kettős uralmat valósít meg: a diskurzusokét a beszélő alanyokon és a beszélő egyének legáltalábbis virtuális csoportját a diskurzusokon.” (*A diskurzus rendje*)

Az irodalomtudomány megújuló diszkurzusa természetesen nem hagyhatja figyelmen kívül múltjának tradicionális érdekeltségi köreit, a modernizálódó irodalom „nagy témáit”, horizontjának meghatározó elemeit, lényeges vonatkozási pontjait. Aligha kell felhívni a figyelmet arra, milyen nagy feladat megoldásába kezdett Schlachtovszky Csaba, Don Quijote alakjának magyar irodalmi-irodalomkritikai előfordulásairól szólva. *A komikus Don Quijote* című dolgozatát a komikum, az ironia megjelenési formáinak történeti elemzéséhez írt vázlatként, az első lépés megtételként, vagyis még alapos kidolgozásra váró szempontfelvetésként olvashatjuk. Domonkos Johanna tanulmánya (*Szemiotika nélküli szemiotika*), mely a finn tudós, Eero Tarasti kutatásainak újdonságát a jel és az egzisztencia viszonylatában véli megragadhatónak, szintén egy igen fontos és nagy horderejű téma körülfárásának első kísérleteként értékelhető.

Örvendetes továbbá a magyar szellemtörténet kiemelkedő műveinek, köztük Várkonyi Nándor hatalmas vállalkozásának napirenden tartása (Kelemen Zoltán: *Az esszé enciklopédiája*). Az a hagyományszemlélet, melyet többek között Hamvas Béla és Várkonyi Nándor képvisel, sok tekintetben persze messzeállónak tűnik a hermeneutika történetiség-felfogásától, mivel egy abszolút státuszt, eredendő őállapotot tételez, melytől az emberiség hanyatló történelme állítólag eltávolodott. Eltekintve a beszédmódok (teozófia-filozófia) különbségeitől, a szellemtörténet e hazai reprezentánsainak munkássága azonban aligha űzhető a folytathatatlan múlt szigetére. Túl azon, hogy az „eredendő státuszt” is magából az elvesztés következményeinek történelmi folyamatából akarja kibontani-rekonstruálni, s az „ősi” szövegek megérthetőségét azok számunkra közvetített interpretációi nyomán feltételezi (Hamvasnál pl. Origenésztől Böhmén át Buberig kísérve nyomon a hagyománytörténet vonatkozó elemeit, a „lát-hatatlan történetet” az egzisztenciális elhomályosulás „történi történéseiből” közelítve meg), mindez számos vonásban illeszthető a későmodernitás törekvéseihez. Gondoljunk az individuumkritikára, a hagyományfüggés szellemtörténeti horizontú felfogására, sőt, több esetben, pl. a misztikus beszéd interpretálásában – bármily meglepő – a nyelvi dimenzió kiemelésére stb. (S csak nagyon halkán kérdezem: az „autenticitás”, vagy a „kezdet” terminusaival jelölt hermeneutikai tartományokat mindenféleképp áthidalhatatlan szakadék választja el a lét „ősképeinek” vagy „első pillanatának” azon romantikus eredetű explikálásától, melynek höldeklíni formája köztudottan Heideggerre is hatást gyakorolt? Eckhart mesterről nem is szólva...) Határ Győző életművéből Kelemen Zoltán a szokásosan nagy erudícióval készült *Őzön közöny* emelte ki (*Profán filozófiatörténet*), hozzáértéssel kalauzolván az érdeklődőt a szöveg legfontosabb prob-

lémaköreinek labirintusában. E Határ-mű ugyan több esetben – pl. az itt is megalapozatlan és inadekvát Heidegger-kritikával, valamint a Hamvaséknál is bírálható, túlhajtott szinkretizmussal – néhol igencsak kiszolgáltatja magát az anakronizmus és a szakzerűtlenség vádjának, de Kelemen Zoltán értekezése meggyőzhet arról, hogy egészében véve tényleg izgalmas olvasmányról – tipikusan huszadik századi kérdések provokatív felvetéséről – van szó.

Az elmondottak nyomán talán kevésbé tekinthető közhelyesnek az összefoglalás, miszerint a Fried István főszerkesztésében napvilágot látó sorozat többszörösen is jelentőségeltjes vállalkozás. Szakmai hozadéka, kutatási irányainak aktualitása nyilvánvaló, tanulságai és ösztönzései komoly értéket képviselnek újjáformálódó irodalomértésünkben. Külön értékelendő a pályájuk elején járó kutatók támogatása, az „új nevek”, az országosan még kevésbé ismert tehetségek szóhoz juttatása; nyilvános fórum biztosítása ahhoz, hogy az irodalomtudományi diszkurzus minél többek párbeszédvitája lehessen. Eközben határozottan érzékelhető a műhelyteremtés toleranciája, mely utat nyit a helyenként továbbgondolásra-kiegészítésre-árnyalásra szoruló okfejtéseknek is, akceptálja a munkatársak jelenlegi tudományos attitűdjét: nyomatékosan bár, de egyúttal mérséklettel irányítván az olykor korszerűtlen beidegződések leküzdése felé. Fried István előnyben részesíti az együttműködésnek a látásmódok eltéréseiből fakadó többféleségét, mivel jól tudja, az ebből adódó módszertani-szakmai nehézségeket vállalni kell az előbbre jutás érdekében. E többféleség azonban nem jelenti nála a beszédmódok tetszőleges sokaságának elfogadását, az „ezredforduló” tudományos kihívásainak mellőzhetőségét. Ennek is köszönhető, hogy a szegedi Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszék kiadványainak egyre bővülő közönsége fokozott érdeklődéssel fordul a régóta ismert sorozat újabb kötetei felé – s a publikációk ütemét és színvonalát látva a jövőben sem fog csalódni várakozásában.

Eisemann György

„A Tisza-parton mit keresek?”

„Minden hang ajándék”

BESZÉLGETÉS SZECSDŐI FERENC HEGEDŰMŰVÉSSZEL

Szecsődi Ferenc hegedűművész alighanem az egyetlen olyan vidéken élő hangszeres muzsikus, akinek sikerült jelentős nemzetközi karriert befutnia. Ahogy Gregor József, ő is szegediként járja a világot. 1954-ben Budapesten született, a Bartók Béla Zeneművészeti Szakközépiskolában tanult, majd a Zeneakadémián szerzett hegedűművészi oklevelet. Épp negyedszázada kezdte a pályáját a Tisza-partján, ma a Szegedi Tudományegyetem Konzervatóriumának habilitált tanszékvezető professzora. Számos tanítványa befutott koncertező művész lett idehaza és külföldön. Több elismerés birtokosa: diplomájával együtt megkapta az akadémiai nagydíjat, 1984-ben elnyerte a Cziffra Alapítvány aranyérmét, 1992-ben Az év előadóművésze címet, 1993-ban Liszt-díjjal, 1996-ban Weiner Leó-díjjal tüntették ki. Valószínűleg csúcstartó azzal a több mint negyven hegedűversennyel – köztük kortárs komponisták új darabjaival –, amit idáig eljátszott. Lemezeivel elsősorban a magyar hegedűirodalom klasszikus vonulatát népszerűsíti, a Hungaroton Classic az ő előadásában adja közre Hubay Jenő összes hegedű-zongora darabját. Szecsődi Ferencsel pályájáról újszegedi otthonában beszélgetünk.

– *Köztudott, hogy az ötvenes évek ünnepelt magyar szopránja, Szecsődi Irén az ön nagynénje volt. A családjában fontos szerepet játszott a zene?*

– Volt egy zongoránk, amelyen nővérem – aki később végül orvos lett – játszani tanult. Amit ő véres verítékekkel órákon át gyakorolt, azt én a család legnagyobb meglepetésére alig négy évesen kapásból lejátszottam. Senki sem értette, hogyan lehetséges ez. Édesapám kottagrafikus volt, egyszer, amikor nálunk járt Weiner Leó, meg-

kérte, hogy hallgasson meg. Weiner Leó döbbsentette rá a családot, hogy abszolút hallásom van, amivel egymillió ember közül csupán egy rendelkezik.

– *Mi történt ezután?*

– Zongorázni kezdtek tanítani, de hamarosan eltanácsoltak. Azt mondták, taníthatatlan vagyok, mert mindent eljátszottam ugyan, de szabályos ujjrendek nélkül. Nem voltam hajlandó skálázni, kötetlenül szerettem

zongorázni. Ha valakit nagyon korán akarnak valamilyen szigorú munkára fogni, ma is azt tanácsolom: meg kell várni azt az időt, amikor magától szeretné elkezdni. Nyolcéves voltam, amikor azt mondták, zongorából teljesen reménytelen eset vagyok, érdemesebb volna valamelyik vonós hangszert megpróbálnom, hátha azzal jobban boldogulok. Beíratk a csepeli zeneiskolába, ahol a felajánlott hegedű és cselló közül az előbbit választottam. Gyötrelmesen indult a hegedűtanulás, bevallom, eleinte nagyon nem szerettem a hangszert. A zenét viszont imádtam, otthon továbbra is zongoráztam, aminek ma is hasznát veszem.

– *Pontosan milyen munkát végzett édesapja kottagrafikusként?*

– A zeneszerzők általában meglehetősen csúnyán írtak kottákat. Édesapám vonalzóval rajzolta meg az öt vonalat, majd ólomból kiöntött hangjegytípusaival és betűivel elkészítette a nyomtatható partitúrákat. Borzasztó nehéz munka volt, de az eredmény látványos volt, sokkal szebbek azok a régi kották, mint a maiak, amelyeket már számítógéppel készítenek el. A kottagrafikus úgy tervezte meg a kottákat, hogy a darabokban a lapozás is megfelelő helyre essen. Nem túlzás azt állítani: szinte művészi munka volt. Nemrégiben játszottam Budapesten Beethoven Kreutzer-szonátáját egy olyan kottából, amit még édesapám csinált, aki nemcsak Budapestre, hanem neves külföldi zenei kiadóknak is dolgozott.

– *Szecsődi Irén példája mennyire volt meghatározó?*

– Természetes volt, hogy a családban mindenki tanul zenét. Nagynénémről Ferencsik János azt nyilatkozta, hogy korának egyik legnagyobb énekese, legszebb hangú lírai szopránja volt. Tragédiája, hogy a fénykora épp a vasfüggöny leengedésének időszakára esett, és sok más nagy magyar énekeshöz hasonlóan őt sem engedték külföldre világkarriert csinálni. Sajnos, amikor már én is járhattam operába, ő már túl volt a pályája csúcán.

– *Kiktől tanult hegedülni?*

– A zeneiskolában Weisz Lajosné volt az első tanárom. Tizennégy éves koromban szerettem volna tovább folytatni a hegedűtanulást, de a zeneiskolai szakfelügyelő azt mondta édesapámnak: lehetne belőlem zenész, mert vannak hozzá bizonyos képességeim, de hegedűs soha az életben nem leszek. Manuálisan borzasztóan ügyetlen kamasz voltam. A hegedűsöknél mindig a kezet nézik először, pedig sokkal többet számít, ami a muzsikus fejében és szívében lakozik. Ma már több olyan neves növendékem van, aki külföldön karriert csinált, miközben óriási, vagy épp túl kicsi volt a keze. A fizikai adottságoknál sokkal fontosabb, hogy megtaláljuk a megfelelő kifejezési módot, a személyre szabott technikát. Annak idején a felvételi meghallgatásomon a konzervatórium tanszakvezetője is azt mondta: teljesen reménytelen eset vagyok. Szerencsére mégis bekerültem a konziba, ahol Bodonyi István növendéke lettem. Szinte mindent neki köszönhetek, amit a szakmáról megtanultam. Csodálatos ember volt, lassan, lépésről lépésre tanított. Ha valaki ellenem szólt a vizsgákon, azt válaszolta: nem kell bántani, higgyék el, szép lassan magától kialakul majd. Így jutottam el az érettségiig, ahol már nagyon jól játszottam, és a Zeneakadémiára is az elsők között kerültem be. Ott Szűcs Mihály volt a mesterem, aki nagyszerű hegedűs volt.

– *Létezett még akkor a világhírű Hubay-iskola hatása?*

– Azoknak a tanároknak, akik akkor ott tanítottak, mindegyikét lehetett hallani koncertpódiumon is. Nem akarom bántani a mai kollégákat, de a tanári kar feléről soha nem halljuk, hogy színpadra lépne. Az én időmben igazi nagy hegedűsök, Kovács Dénes, Tátrai Vilmos, Szász József tanítottak ott. A többiekről is csak jót mondhatok. Akkoriban tényleg úgy léphettünk be a Zeneakadémiára, mint a világ első hegedűiskolájába. Később ahogy hígult a mezőny, és egyre duzzadt a létszám, jelentősen romlott a színvonal is.

– *Kik voltak akkoriban a példaképei?*

– Élőben hallottam Henryk Seryngét, Yehudi Menuhint. A legsodálatosabb hegedűs, akivel életemben találkoztam, David Ojsztrah volt, ő többször is koncertezett Budapesten. A legdöbbenetesebb élmény azonban Ruha István játéka volt, aki egyszer Tartini Ördögtrilla szonátáját adta elő Szegeden. Olyan volt, mintha tényleg maga az ördög jelent volna meg a pódiumon. Amikor Cziffra Györgynél jártam Párizsban, valamelyik színházban Chopin b-moll szonátáját adta elő, amelynek egyik tétele a Gyászinduló. Ahogy játszott, egyszerre mintha egy jeges fuvallat ment volna át a nézőtéren, mintha a halál suhintott volna egyet a kaszájával. Zeneakadémistaként nagyon sok koncertre jártam, igyekeztem minél többet ellesni a nagyoktól. Példaképem azonban máig Bodonyi István tanár úr maradt, akitől emberileg és szakmailag is olyan útravalót kaptam, amit én is megpróbálok továbbadni a növendékeimnek. A Zeneakadémián egyébként nem tanultam túl sokat, mert nem volt megfelelő motiváció, nem volt igazi szakmai kontroll. Kicsit ellustultam, nem is izgatott a dolog, nagyon rossz vizsgákat produkáltam. A negyedik év végén, amikor először jártam hosszabb ideig külföldi turnén, akkor döbbsentem rá, hogy ezen a pályán teljesíteni kell. Valaki rám is pirított: odahaza lehet lustálkodni, de itt mindenért keményen meg kell dolgozni. Rájöttem, ha rá vagyok szorítva, hamar meg tudom tanulni a műveket. A következő évben, amikor diplomáztam, összeszedtem magam, rengeteget gyakoroltam, és elnyertem az akadémiai nagydíjat. Kaptam egy kecségető ajánlatot is: egy hatalmas tengerjáró luxushajóra hívtak muzsikálni a pihenő milliomosoknak. Ez egyáltalán nem számít rangon aluli dolognak, nagy művészek is – itthonról például a Liszt Ferenc Kamarazenekar – vállaltak ilyen munkát. Horribilis összeget kínáltak, mégsem mentem.

– *Hogyan került Szegedre?*

– Egyik volt kollégám ajánlott Weninger Richárdnak, aki hegedűs édesapjától elismerő szavakat hallott a játékomról. Nem volt egyszerű megkapnom a konzervatóriumi állást, mert a főiskolai szakfelügyelő hölgy nem akarta engedni, hogy felvegyenek. Azt mondta, szakmailag és emberileg is alkalmatlan vagyok a tanításra. Máig nagyon hálás vagyok Weninger Ricsinek azért, hogy mégis kiharcolta az alkalmazásomat. Ráadásul 1977-ben, amikor friss házasként feleségemmel Szegedre kerültünk, rögtön kaptunk egy szolgálati lakást is.

– *Arra nem gondolt, hogy valamelyik zenekarhoz pályázzon?*

– Soha nem akartam zenekarban játszani, mindig tanítani szerettem volna. Amikor 18 évesen felvételiztem a Zeneakadémiára, és nagyon jól sikerült a vizsgám, Kovács Dénes, a felvételi bizottság elnöke megkérdezte: ha felvennének, mit szeretnék csinálni diploma után. Mindenki elcsodálkozott, amikor azt feleltem: tanítani szeretnék. A Zene-

akadémiára ugyanis mindenki azzal a szándékkal ment, hogy nemzetközi szólista szeretne lenni. Ezzel szemben én mindig is tanítani szerettem volna, már akadémistaként visszajártam volt tanáromhoz a konzervatóriumba segíteni az oktatásban.

– *Mit várt Szegedtől?*

– Nem számítottam semmire, semmit sem tudtam a városról, soha nem jártam itt korábban. Amikor májusban eljöttem megállapodni az alkalmazásomról, nagyon meleg volt. Emlékszem, a Széchenyi téri platánok alatt sétáltam, ahol emberek ültek a padokon és kártyáztak. Valahogy megfogott a város szépsége és nyugalma. Huszonhárom évesen kezdtem itt tanítani, eleinte nagyon furcsa volt, hogy a növendékeim között akadt még harmincöt éves is.

– *Szólistaként hogyan indult a karrierje?*

– Az akadémiai nagydíj bemutatkozási lehetőséggel járt a Zeneakadémián. A koncert után a kritikus – aki egykori kamarazene tanárom volt – bejött hozzám az öltözőbe, melegen gratulált, ölelgetett, azt mondta, hogy az ő nagyszerű iskolája hallatszik a játékomon. Ezután döbbenten olvastam a kritikájában, hogy kár erőltetnem a szólista pályát, mert nem vagyok rá alkalmas. Bevallom, soha nem is akartam szólista lenni, egyszerűen így sikeredett. Szegeden lassan indult el a pályám, a legnagyobb lökést az adta, hogy 1982-ben, a Budapesti Muzikus fórumon vidéki zenepedagógusok, művészek mutatkozhattak be. Ott akkora sikert arattam, hogy a legnagyobb magyar zenekritikusoktól, Raics Istvántól, Pándi Marianne-től rendkívül elismerő kritikákat kaptam. Ezután sorra jöttek a koncertfelkérések. Néhány hegedűversenyen is elindultam, amelyeken nem jutottam tovább. Különösen fájó volt, hogy a Magyar Rádió hegedűversenyén nem sikerült döntőbe kerülnöm, pedig abszolút esélyesnek éreztem magam. De nem voltak a zsűriben olyan emberek, akik nekem segítettek volna, mindenki a saját tanítványait igyekezett előtérbe helyezni. 1984-ben rendezték meg a Cziffra-versenyt harminc évnél fiatalabb muzikusok számára. Még épp megfeleltem a kiírásnak, de nem akartam részt venni rajta, mert féltem az újabb kudarctól. Kedves zongorakísérőm, Fekete Márta – akivel már 24 éve együtt dolgozom a szegedi főiskolán – győzködött, hogy mégis el kellene indulnom, mert esélyes vagyok. Végül sikerült rábeszélnie, de szinte titokban mentem el a versenyre. Bejutottam a döntőbe, ahol Cziffra György volt az elnök. Azok a hegedűsök, akik két évvel korábban győztek a rádió versenyén, sorra kiestek, és végül én nyertem el a franciaországi ösztöndíjat. Cziffra György alapítványa hangversenyeket szervezett Marseille környékén és Párizsban, valamint Cziffra György otthonában, Senlis-ben. Idehaza is szerveztek egy koncertsorozatot, ahol a korábbi győztesekkel együtt léptem fel. Ennek köszönhetően itthon is ismertebbé váltam.

– *Az elmúlt negyedszázadban a hegedűirodalom szinte minden jelentős darabját eljátszotta. Hogyan építette fel ezt a hatalmas repertoárt?*

– Szegedre kerülésem után kezdtem el igazából a repertoárom felépítését. Szerencsére nagyon gyorsan tanulok, akkoriban egyik művet faltam a másik után. Amikor harmincévesen befutottam, már olyan óriási repertoárral rendelkeztam, hogy egyáltalán nem volt megerőltető számomra egyik koncertet a másik után teljesíteni. Sok hegedűs azért roppan össze, mert nagyon fiatalon rögtön karriert akar csinálni, és nem győzi, képtelen tökéletesen teljesíteni. Nem szisztematikusan, hanem megérzés alapján

építettem fel a repertoáromat. Amikor nemrégiben összesámoltam, kiderült, hogy már a negyvenharmadik hegedűversenynél tartok, ami óriási szám. Sok olyan befutott művészt ismerek, aki tíz-tizenöt-nél sohasem játszott többet. A negyvennegyedikre most készülök, a negyvenötödiket pedig – a tíz éve elhunyt Patachich Iván hegedűversenyét – össze vesszük fel a rádióban. A kezdetektől fogva nagyon sokat játszottam Szegeden és környékén is. Mindenhova elmentem, ahova hívtak. Volt olyan szezon, amikor idehaza 55-60 koncertem volt, ami nagyon fontos volt abból a szempontból, hogy jó értelemben vett előadói rutint szerezhettem, hozzászoktam a pódiumhoz és kipróbálhattam az erőmet. Sokfélét játszottam. Egy időben, amikor sok virtuóz darabot adtam elő, azt mondták rám: én vagyok a virtuóz hegedűs. Amikor egymás után mutattam be a kortárs hegedűversenyeket, akkor a modern játék specialistájaként igyekeztek beskatulyázni. Amióta elindult a Hungaroton Classicnál Hubay Jenő hegedű-zongora darabjait bemutató CD-sorozat, azóta Hubay-specialistának tartanak.

– *Szegeden hogyan fogadták hegedűs kollégái?*

– Várnagy Lajos volt az első közvetlen főnököm, akinek nagyon sokat köszönhetek. Több mint harminc évvel volt idősebb nálam, de idekerülesemkor rögtön barátjává fogadott. A vizsgákon sohasem érezte velem, hogy én lehetek az oka, ha egy növendékem nem jól szerepelt. Abszolút korrekt, hatalmas tudású hegedűs volt, sajnálom, hogy korán elveszítettük. A kislánya, Várnagy Katalin tizenkét éves volt, amikor az édesanyja – aki nagyszerű zongorista –, megkért, hogy hallgassam meg. Csupa görcs volt, kissé morcosan felelt a kérdéseimre. Kiderült, hogy a zeneiskolai hegedűtanárán kívül még mások is foglalkoztak vele. Azzal a feltétellel vettem fel: kizárólag én taníthatom. Rövid időn belül fantasztikus fejlődésnek indult, bebizonyosodott, hogy sugárzóan tehetséges. Tőlem Londonba került, Pauk György növendéke lett a Királyi Zeneakadémián. Tavaly diplomázott, és a világ egyik legjobb együttesénél, a BBC zenekaránál kapott állást. Nagyszerű szólista lehetne, csak találnia kellene egy jó impreszáriót, mert nagyon nehéz másként karriert csinálni. Ha a BBC zenekaránál marad, szerintem egyszerűen még akár koncertmester is lehet.

– *Mi a legnehezebb a hegedűművészi pályán?*

– Rengeteget kell gyakorolni. A hegedűs a saját húzával-vérével képezi a hangot, sokszor szó szerint fáj a muzsikálás. A tanítványaimnak azt szoktam javasolni, mindig gondoljanak arra, hogy legyen egy megélhető biztosító állásuk, ami mellett egyáltalán lehet ezt a nehéz pályát csinálni. Tíz évvel ezelőtt eltörtem a bal kisujjamat. Az orvos azt mondta: imádkozzak, hogy rendesen működjön. El kellett gondolkodnom a hogyan továbbról. Szerencsére szépen meggyógyult. Azt szoktam mondani: azóta minden hang ajándék.

– *Világjáró muzsikuss, Európa szinte valamennyi országában koncertezett már. Hol volt a legemlékezetesebb hangversenye?*

– Zaragozában. Három évvel ezelőtt felhívott Bogár István, a budapesti Strauss Zenekar karmestere, aki melleleg az első zeneiskola-igazgatóm volt. Ő egy univerzális muzsikuss: zeneszerző és karmester is egyben. Nem volt koncertmestere, ezért engem kért fel. Nem akartam zenekarban játszani, de őt annyira szeretem és becsülöm, hogy a kedvéért elvállaltam. A Strauss Zenekarral olyan helyeken játszottunk, hová sok magyar muzsikuss szeretne eljutni. Párizsban a Pleyel-teremben háromezer-ötszáz néző

előtt arattunk sikert, Spanyolországban pedig a zaragozai Auditóriumban léptünk fel, amelynek olyan az akusztikája, amelyet még életemben nem hallottam. Bogár Istvánt és zenekarát Magyarországon alig ismerik, ugyanakkor külföldön sorra jelennek meg a lemezeik és túl vannak az ezredik koncertjükön. Bogár István legalább ötvenszer vezényelt abban a párizsi Pleyel-teremben, ahová sok kiváló muzsikusként boldog lenne, ha életében egyszer eljutna. Jellemző, hogy egyetlen állami kitüntetést sem kapott eddig.

– *Soha nem gondolt arra, hogy egy vonósnegyest alakítson?*

– Egyetlen egyszer fordult meg a fejemben, hogy milyen jó lenne egy vonósnegyesben játszani: amikor Várnagy Katalinét tanítottam. De akkor is csak a második hegedűt vállaltam volna. Egészen rendkívüli évfolyamom volt akkor, Szűcs Máté lehetett volna a kvartett brácsása, aki azóta elvégezte a brüsszeli Királyi Zeneakadémiát, és Kocsár Miklós komponált a diplomahangversenyére egy brácsakoncertet. Az elfoglaltságaim, a tanítás, a szólista feladatok és a lemezfelvételek miatt nem maradna már időm egy vonósnegyesre is.

– *Milyennek látja Szeged zenei életét?*

– Muszáj erről beszélni? A muzsikusok támogatottsága finoman szólva nem megfelelő. Nem szívesen mondom el, hogy Pécssett körülbelül a háromszorosát fizetik a szólistáknak egy ugyanolyan bérleti koncertért. Amikor Szegedre kerültem, egyszerűen nem lehetett telefonhoz jutni. Hiába voltak már különböző díjaim, hosszú éveken át semmilyen protekcióval sem tudtam elintézni, hogy vonalat kapjak. Nem is tudom, pontosan hány koncertről maradtam le emiatt. Csak a rendszerváltás után – amikor Újszegedre költöztünk – lett telefonom. Szegeden ráadásul a körülmények is rosszabbak, mint más, hasonló nagyságú városokban. Máig nincs igazi koncertterem. Sokszor beszéltem már erről, az elmúlt tíz évben mégsem történt semmi. Annak idején Bálint János kollégámmal együtt létrehoztunk egy alapítványt egy szegedi hangversenyterem javára. Alapító összegként mindketten 25 ezer forintot fizettünk be erre a célra, ami akkoriban még sok pénznek számított. Bódi György elkészítette az alapító okiratot, öt olyan kurátort kellett volna találnunk, aki hajlandó lett volna lobbizni az ügyért. Három olyan embert sem sikerült találnom, aki azt mondta volna, rendben van, csináljuk. Mindenki azt felelte, ha a másik is benne van, akkor ő nem vállalja. Később is voltak látványos tervek a hangversenyterem felépítésére, ám egyik sem valósult meg. Nemrégiben Nyíregyházán koncerteztem, majdnem sírva fakadtam, amikor megláttam, hogy ott egy alapfokú zeneiskolában milyen csodálatos körülmények között tanítanak. Két koncertterem is van az intézménynek, az egyikhez saját hangstúdió is tartozik. A békéscsabai konzervatórium is szép hangversenyteremmel rendelkezik. Igaz, a mi nagytermünket is felújították a Konzervatóriumban, de az nem töltheti be a városi koncertterem funkcióját. A szimfonikusok a Szegedi Nemzeti Színházban tartják a koncertjeiket, ami szép helyszín, de a nem megfelelő akusztika miatt nem olyan a zenekar hangzása, amilyen optimális esetben lehetne. Szólistaként én is megerősítem, hogy nem jó érzés ott játszani. Erőlködni kell, hogy jól megszólaljon a hangszer. Problémát jelent számomra az is, hogy egy minőségi hegedű hihetetlenül drága. Ugy érzem, tettem annyit Szeged hírévéért, hogy egy megfelelő hangszer beszerzésében a város is segíthetne nekem. A legnagyobb támogatást eddig egy civil kezdeményezéstől, a Szegedért Alapítványtól kaptam, amikor 1991-ben nekem ítelték a művészeti kuratórium díját.

– *Milyen hangszerezen játszik?*

– Egy cremonai mesterhegedűm van, ami kicsit nagy méretű számomra. A hangja is nagyon nagy. Vannak olyan típusú muzsikások – engem is közéjük szoktak sorolni –, akikről azt szokták mondani, mindegy, hogy milyen minőségű hangszerezen játszanak, az számít, ami tudnak, ami az agyukban, a szívükben van. Ebben lehet igazság, még sincs teljesen így, hiszen nem mindegy, milyen a hangszer visszajelzése, hányféle színárnyalatot tudok belőle kihozni. Trabanttal is el lehet jutni Szegedről Budapestre, de egy Mercedesszel sokkal gyorsabban és kényelmesebben utazhatok, és az emberek is másképpen néznek rám. Különösen a lemezfelvételeknél számít nagyon, hogy milyen a hangszerem, mit tudok kihozni belőle.

– *Mi lehet az oka, hogy a város részéről nem jut elegendő figyelem a zenei életre?*

– Minden az egyes emberektől függ, attól, hogy kik töltenek be bizonyos pozíciókat. Például Nyíregyházán a város vezetői úgy támogatják a kultúrát, hogy annak valóban nyoma van. Apróságokon is lemérhető a másféle hozzáállás. Amikor ott játszom, az öltözőmben mindig ásványvíz vagy üdítő vár. Szegeden pedig – tisztelet a kivételnek – az is előfordult, hogy nem volt befűtve, ezért jéghideg koncertteremben kellett játszanom. Nem biztosítottak öltözőt, egy sötét, poros raktárban kellett átöltöznöm.

– *Milyen esélyei vannak a szegedi konzervatóriumnak a hasonló intézmények között folyó versenyben?*

– Nagyszerű művészek és tanárok oktatnak nálunk, a munkakörülményeink is javultak ez elmúlt években. A felújított koncertterembe is jó érzésekkel léphetünk be. Az igazi gond nem a konzervatóriumnak, az ott folyó képzéssel van, hanem inkább azzal, hogy diploma után mihez kezdenek a növendékeink, mi lesz velük. Sokkal több munkalehetőségre lenne szükség. Ma is ugyanaz a helyzet, mint huszonöt évvel ezelőtt: mindenki külföldre vágyik. Mert ott összehasonlíthatatlanul jobbak a lehetőségek. Ebben az évben nyolc hegedűs végez nálunk, egyelőre egyiküknek sincs állásajánlata.

– *Mivel tudja biztatni őket?*

– Nem sok jóval. Amikor tanítani kezdek valakit, rögtön elmondom neki, hogy a diploma után a legnagyobb probléma az álláshoz jutás lesz. Tavaly az egyik növendékemnek olyan szerencséje volt, hogy bekerült a Szegedi Szimfonikus Zenekarhoz. Rettentően keveset tudnak csak fizetni neki. Lakása nincs, albérleti hozzájárulást nem tudnak adni neki. Épphogy létezni tud. A pesti zenekarokhoz roppant nehéz bejutni, és világviszonylatban is telítődött a szakma. Nemrégiben, amikor Baselben léptem fel, az ottani zenekar hirdetőtábláján láttam a próbajátékra jelentkezők listáját. Egyetlen tuti állásra száznyolcvan pályázó akadt, közülük legalább tíz magyar volt.

– *Milyen a kapcsolata szegedi kollégáival?*

– Nagyon jó. Kosztáncsi Istvánt, a Szegedi Szimfonikus Zenekar koncertmesterét kiváló hegedűsnek, csodálatos művésznek és nagyszerű kollégának tartom. Amikor a rendszerváltás után áttelepült Romániából, még hangszere sem volt, én adtam neki oda az egyik hegedűmet. A többiek csodálkozva kérdezték: Meg vagy te örülve, hogy a konkurenciának segítesz? Nem is értettem a felvetést, hiszen Pistával nem keresztez-

zük egymás útját. Rögtön láttam, hogy nagyszerű hegedűs. Természetesnek tartottam, hogy segítenem kell neki. Egyébként szerintem egyetlen világklasszis hegedűs él a városban.

– Kicsoda?

– Frankie Látó, aki világszínvonalú a maga műfajában.

– *A Hungaroton Classic az ön hegedűjátékával jelenteti meg a világhírű virtuóz, komponista és zenepedagógus, Hubay Jenő hegedű-zongora darabjainak összkiadását. Hogy indult és hol tart ez a CD-sorozat?*

– Hubay Jenő életművét már akadémistaként szerettem volna jobban megismerni, talán azért is, mert hosszú ideig nem volt szabad a darabjait játszani. 1987-ben – halálának 50. évfordulóján – Fekete Márta zongorakíséretével emlékhangversenyt adtam a tiszteletére Szegeden, a mai Bálint Sándor Művelődési Házban. Dr. Kiss Ernő tartott remek megemlékező beszédet, a koncertnek is hatalmas sikere volt. Amikor legközelebb összefutottunk, Fasang Árpád, a budapesti konzervatórium igazgatója aggódva mondta: vigyázzak, nehogy bajom legyen, mert Hubay még mindig feketelistán van. A legfőbb bűne, hogy alapvetően konzervatív beállítottságú volt, egy grófnőt vett feleségül. Nem fogadta meg Liszt tanácsát, aki fiatal korában figyelmeztette: ne jöjjön haza, mert itthon csak intrikák fogják érni. A Tanácsköztársaság után a Zeneakadémia főigazgatója volt, Brüsszelből hazatérve a semmiből teremtette meg a magyar hegedűiskolát. Sokszor mondom: egy tanárt a növendékei minősítnek. Hubay számos világhírű hegedűst indított el a pályán, tanítványa volt többek között Szigeti József, Gertler Endre, Geyer Stefi, Waldbauer Imre és Zathureczky Ede. Később eltúlozták Hubay nézeteltérését Bartókkal és Kodálllyal, miközben ez az ellentét nem volt közöttük meghatározó, hogy mást ne mondjak, sok Bartók-darabot ő mutatott be először Nyugat-Európában. Ezek talán el sem hangozhattak volna akkoriban, ha nem Hubay pártfogolja őket. Nem törődve a tiltással, az 1987-es emlékkoncert után is rendszeresen játszottam Hubay-darabokat. 1990-ben jelent meg első lemezem, a Nagy magyar hegedűiskola, amelyen Hubay és tanítványai műveit játszom. A rendszerváltás után, 1996-ban kezdtük el Kassai István zongoraművésszel Hubay hegedű-zongora darabjait felvenni. A tizenegy-tizenkét lemezből álló összkiadást 2008-ra, Hubay születésének 150. évfordulójára szeretné befejezni a Hungaroton Classic. Jelenleg a hatodik lemez felvételére készülünk.

– *A lemezeken eddig közreadott Hubay-művek nagyon mutatósak. Hogyan jellemezné a hegedűre és zongorára írt darabjait?*

– Műveinek többsége nagyon szép. Nem köztudott, hogy Hubay kitűnően zongorázott, ezért a zongorakíséretei is komoly feladatot jelentenek az előadók számára. Ez is érdekessé teszi a darabjait, hiszen a virtuóz hegedűsök, például Sarasate és Paganini többnyire teljesen leegyszerűsített zongorakíséreteket komponáltak.

– *Azt hallottam, nyaranta rendszeresen Németországban vállalt munkát.*

– Huszonöt éven keresztül minden nyáron egy északi-tengeri kis bioszigeten, egy igazi natúr turistaparadicsomban játszottam, ahol nincsenek járművek, csak a luxus-szállodák. Ha ez a pénzkereseti lehetőség nem lett volna, akkor idehaza a tanári fizetésből és a koncertekből nagyon nehezen teremtettem volna egzisztenciát. Ott na-

gyon megbecsülik a jó muzsikusokat, a magyar zenészeket különösen kedvelik. Mindenfélét játszottam egy nyolctagú együttesel. Sok külföldi kapcsolatra tettem szert ott, amit mások érdekében is igyekeztem kamatoztatni. Több szegedi zenészkollégám az én segítségével kapott külföldön állást vagy fellépési lehetőséget.

- *Soha nem fordult meg a fejében, hogy kint maradjon?*

- Nem. Itthon is jól éreztem magam, nem tudtam volna külföldön elképzelni az életemet. A külföldi koncertjeimen azt tapasztalom, hogy kétszer örülnek: először, amikor megérkezek, másodszor, amikor hazajövök. Ha végleg ott maradnék, konkurenciát jelentenék.

- *Több kortárs zeneszerző, köztük Durkó Zsolt, Huszár Lajos, Kocsár Miklós, Rózsa Pál darabjainak ősbemutatója fűződik a nevéhez. Számos művet kifejezetten önnek ajánlottak a komponisták. Szereti a kortárs muzsikát?*

- Szegedre kerülésem után, 1979-ben rendeztek egy kamarazenekari fesztivált a városban, amelyen én mutattam be Durkó Zsolt Refrének című hegedűversenyét. Mindenki nagy csodálkozással fogadta, hogy kívülről megtanultam a nehéz darabot. Amikor rádiófelvételt készítettünk belőle Budapesten, egymás után négyszer játszottam el úgy, hogy egyetlen hibát sem vétettem benne. A többi bemutatott versenyművet is mind kívülről megtanultam. Ha egy darabot logikusan komponáltak meg, ha megtalálom benne az összefüggéseket, nyert ügyem van. Bevallom, találkoztam már olyan - viszonylag egyszerűen megírt - kortárs darabbal is, amit nem tudtam megtanulni. Durkó Zsolt három hegedűversenyét is bemutattam, a legutolsót 1993-ban. Erre azért vagyok nagyon büszke, mert amikor 1996-ban Vásáry Tamás vezényletével eljátszottuk a Rádiózenekarral, olyan jól sikerült, hogy lemezen is kiadta a Hungaroton. Egy élő koncertfelvétel számomra sokkal nagyobb érték, mint a stúdióban készülő. Legutóbb Spanyolországban adtak ki egy élő koncertfelvételt tartalmazó CD-t, amelyen a Strauss Zenekarral játszom.

- *Összesen hány lemeze jelent meg eddig?*

- Tizenöt vagy tizenhat, nem is számoltam össze pontosan.

- *Hogyan készül a pályája negyedszázados jubileumára?*

- A hegedűvirtuózok aranykora címmel Szentpéteri Gabriella zongoraművésznővel összeállítottunk idén őszre egy három koncertből álló jubileumi hangversenysorozatot. Az első koncerttel a negyven éve elhunyt Fritz Kreislernek állítunk emléket, a második hangversenyen Hubay-műveket játszunk, a harmadikon pedig a 19. század nagy mestereinek, például Sarasaténak és Paganininek a műveit játsszuk. Erre a koncertsorozatra máris nagy az érdeklődés országszerte, az ősszel minden bizonnyal Szegeden is eljátszhatjuk.

- *Mennyire népszerű ma a klasszikus hegedűmuzsika?*

- Amikor kezdtem a pályám, sokkal több lehetőség volt. Ma ugyan lényegesen több gyerek tanul zenét, mégis kevesebben járnak el koncertekre. Biztosan közrejátszik ebben az is, hogy óriási a kínálat a különböző programokból. A saját gyerekeim is inkább a számítógépet választják, minthogy koncertekre járnának. Egyre több a szélhámós a zenei pályán is. Nemrégiben, amikor Németországban jártam, az egyik főiskola zongoratanára elmesélte, kurzusokat tart arról, hogy milyen ujjgyakorlatokat,

milyen gimnasztikát, bemelegítést kell csinálni a gyakorlási idő lerövidítése érdekében. Amikor elképedve megkérdeztem, ki hiszi ezt el, elmondta, hogy Japánból, Koreából, Kínából rengetegen érkeznek. Kifizetik a méregdrága kurzust és egyetlen hangot sem zongoráznak. Amikor megkérdeztem, ő hisz-e benne, azt válaszolta: nem, de ebből él. Nálunk, hegedűsöknél is tapasztalok hasonló jelenségeket. Amikor elmesélem, milyen sokat gyakorolok, hogy naponta másfél-két órát skalázok, akkor sokan elborzadnak. Inkább hisznek azoknak, akik évek óta nem játszottak pódiumon, de elhitetik, hogy ismerik „a hegedülés titkát”. Többször is előfordult, hogy egy általam nyilvánvalóan tehetségtelennek ítélt növendéket elvállalt más, budapesti kolléga, éveken át drága magánórákat adott neki, majd azzal tárta szét a karját: sajnos nem tudott csodát tenni. Nagyon sok tehetséges muzsikos van ebben az országban, aki nem az, annak nem érdemes mindenáron próbálkoznia. Nemrégiben került a kezembe Dohnányi Ernő 1923-as zeneakadémiai tanévnyitó beszéde, amelyben arról szólt, meg kell akadályozni, hogy a magyar zenészek a jobb megélhetés reményében tömegesen külföldre menjenek. Akármilyen rendszer volt Magyarországon, a muzsikosok soha nem voltak megfélelően megbecsülve. Ma is csak teljes elhivatottsággal szabad ezt a sok lemondással járó pályát választani.

– *A családban akad követője a muzsikusi pályán?*

– Két fiam van, a kisebbik másodéves harsona szakos növendék a Zeneakadémián. Próbáltam neki mondani, hogy csak zenész ne legyen, de nem sikerült lebeszélnem.

– *Mostanában hogy érzi magát Szegeden?*

– Csodálatos környezetben lakunk Újszegeden. Sikerült nyugodt körülményeket teremtenem a munkához. Mindezt elsősorban annak köszönhetem, hogy huszonöt éven át minden nyaramat – amíg mások pihentek – végigdolgoztam külföldön. A kortárs hegedűversenyekre sem tudtam volna másként felkészülni, hiszen olykor hosszú hónapokra van szükségem egy-egy új darabra, azt pedig szégyen lenne elmondani, végül mennyi honoráriumot kapok érte. Jól érzem magam itt, a legnagyobb gondom: hiába, csak 170 kilométerre fekszik Szeged Budapesttől, sokkal nagyobbak tűnik ez a távolság. Magyarország Budapest-centrikus, a lemez- és rádiófelvételekért és minden másért a fővárosba kell utaznom. Ha csak néhány perces elintéznivalóm akad, akkor is az egész napom elmegy. Rengeteget vonatozom, saját gépkocsimmal kevesebbet járok, mert méregdrága az autópálya. Ha összeszámolnám, hogy az elmúlt huszonöt évben mennyit utaztam Budapestre, akkor egészen biztosan hónapokban mérhető időtartam lenne.

– *Megmutatkozik a főváros centrikusság az elismerésekben is?*

– Feltétlenül! Amikor 1984-ben közvetítette a tévé, és megírták az országos lapok, hogy elnyertem a Cziffra Alapítvány aranyérmét, érdekes módon rögtön több budapesti nagy zenekar vezetője is megkeresett, hogy menjek hozzájuk koncertmesternek. Mindegyiknek nemet mondtam, mert Szegeden akartam maradni.

– *Pedig lehet, hogy nagyobb lehetőségeket kapott volna.*

– Lehet, de én mindig tanítani szerettem volna, és mellette koncertezni. Szegeden mindig biztosították a szabadságot számomra, egy zenekar tagjaként ez valószínűleg megoldhatatlan lett volna. Ma is nagyon sokat dolgozom, nem tudom meddig fogom

bírni, hogy a tanítást és a koncertezést ugyanolyan energiával egyszerre csinálom. Mindkettő egész embert kívánna.

- *Hogyan szokott kikapcsolódni?*

- A német vizslámmal minden délután egy órát sétálunk a csodálatos Maros-parton. Ez az én pihentető programom, ami nem maradhat el.

Hollósi Zsolt

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS

Az *Új Forrás* szerkesztősége

interjúpályázatot

hirdet. A interjúk témája a folyóirat jellegének, „profiljának” megfelelő legyen: irodalom, művészet, társadalomtudomány. Az egyes interjúk terjedelme ne haladja meg az 1 szerzői ívet (40 ezer leütés, „karakter”), de ne legyen kevesebb 0,5 szerzői ívnél. Fiktív interjúkkal a szerkesztőség nem kíván foglalkozni, éppen ezért pályázati feltételül szabja, hogy az interjút adó személy azonosítható legyen. (Címét, telefonszámát mellékelni kell a jeligét tartalmazó borítékban.) A pályázatot jeligésen kell beküldeni az alábbi címre: 2800 Tatabánya, Pf 1231. Beküldési határidő: 2002. szeptember 1. A pályaműveket a szerkesztőség által felkért zsűri bírálja el. Az *Új Forrás* szerkesztősége 3 díjat (100–110–120 ezer forint), valamint egy különdíjat kíván kiadni. Eredményhirdetés az *Új Forrás* ez évi decemberi számában lesz. A nyertes, valamint a még közlésre érdemes pályamunkákat a folyóirat a 2003. évi számaiban (a szokásos honorárium mellett) közli.

Tatabánya, 2002. március 01.

Új Forrás
szerkesztősége

A Tiszatáj Alapítvány közhasznúsági jelentése

A Tiszatáj Alapítvány bevételei 2001-ben a következő forrásból származtak: Nemzeti Kulturális Alapprogram (Folyóiratkiadási Kollégium): 10.000.000, Nemzeti Kulturális Alapprogram (Könyv Kollégium): 1.400.000, Magyar Könyv Alapítvány: 600.000, Csongrád Megye Önkormányzata: 1.600.000, Csongrád Megye Önkormányzataiért Alapítvány: 350.000, Szeged Város Önkormányzata: 800.000, József Attila Alapítvány: 200.000, Szegedért Alapítvány: 100.000, Ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékpark: 360.000. A lap- és könyvértékesítési bevétel 2.193.466, az egy százalék fölajánlás 97.478 forint volt.

A Tiszatáj Alapítvány, mely jogállását tekintve közalapítvány és közhasznú szervezet, 2001-ben is elsődleges feladatának tekintette a Tiszatáj c. folyóirat folyamatos és biztonságos megjelentetését. Az immár 56. évfolyamában járó, Magyar Örökség-díjjal kitüntetett folyóirat 2001-ben is az évtizedek folyamán kimunkált szerkesztési elveknek megfelelően működött. A Tiszatáj a táboroktól független értékek közvetítésére, őrzésére és teremtésére vállalkozott, legfőbb válogatási szempontja a minőség. Az elmúlt évtized bizonyította, hogy a Tiszatáj a legújabb törekvésekkel összhangban, a változó irodalommal lépést tartva tudott és mert újítani, a patinás értékek őrzése mellett a fiatal nemzedékek, az újabb hangzások iránti nyitottságot tartotta szem előtt.

Az alapítvány rendszeresen szervezett irodalmi esteket, író-olvasó találkozókat, könyvbemutatókat. Ezek közül kiemelkedik a 2001. évi könyvheti program. A Kuratórium évente két díjat ad ki a folyóirat kiemelkedő értéket teremtő szerzőinek. Az elmúlt évben Tandori Dezső és Zalán Tibor munkásságát ismertük el. A Somogyi-könyvtárral együttműködve és a Csongrád Megye Önkormányzataiért Alapítvány támogatásával a megye valamennyi kistéleplülésének iskolájába és könyvtárába eljuttattuk a Tiszatájt.

Az 1997-ben indított Tiszatáj Könyvek sorozatban eddig tizenhat kötet jelent meg. 2001-ben adtuk ki Péter László Kívül a körtöltésen c. tanulmánykötetét, Békési Imre Oszatlan filológia c. munkáját, Sándor Iván esszéit (A másik arc), Hász Róbert Végvár c. regényét és Baka István Szytyepan Pehotnij testamentuma c. ciklusának kétnyelvű kiadását. A Németh László Társasággal közös kiadásban jelent meg a Németh László emlékkönyv.

A Tiszatáj Alapítvány Kuratóriuma

Szeged, 2002. március 1.

Szerkeszti asztal

Tiszatáj-díj, 2002. A Tiszatáj Alapítvány kuratóriumának döntése alapján ebben az évben szerzőink közül *Csiki László* és *Térey János* munkásságát ismertük el. Az április 12-én, a szegedi Várban megrendezett ünnepségen a díjakat Ott József, a Csongrád Megyei Közgyűlés alelnöke adta át, laudációt Olasz Sándor és Szilasi László mondott. (A méltatásokat későbbi számunkban közöljük.) Az irodalmi esten közreműködött Borovics Tamás színművész.

*

A hódmezővásárhelyi Németh László Városi Könyvtárban március 22-én mutattuk be a Tiszatáj Könyvek két új darabját. Imre László *Műfaj történet és/vagy komparatiztika* c. kötetét Olasz Sándor ismertette, Imre László pedig a *Németh László emlékkönyvet* ajánlotta az olvasók figyelmébe.

*

Néhány szerzőnkről: SZAKÁCS ESZTER költő a pécsi egyetem könyvtárának munkatársa. *Hazai Attila* regényíró és novellista, *Szex a nappaliban* c. kötetéről márciusi számunkban közöltünk kritikát. VARGA BALÁZS a szegedi bölcsészkar végzős hallgatója. EISEMANN GYÖRGY elsősorban a 19. század második felének irodalmát kutatja, az ELTE docense. BUDAY GYÖRGY metszeteit Kass János archívumából válogattuk.

Júniusi számunk tartalmából:

OSZTRÁK TÖRTÉNETEK 2.

*Bettina Baláka, Kathrin Röggla, Franz Josef Czernin, Arno Geiger,
Paulus Hochgatter, Márton László, Karl-Markus Gauss, Christoph Ransmayr,
Robert Menasse írása*

A TISZATÁJ DIÁKMELLÉKLETE

2002. MÁJUS

84. SZÁM

VASY GÉZA

Tíz metszet egy regényről

JÓKAI ANNA: NAPOK

I. A regény mint műfaj

Alighanem az irodalom legtalányosabb műfaja a regény. Meghatározása, pontosabban meghatározási kísérlete vagy százféle van, s a közös bennük mindössze annyi, hogy epikai műfajról van szó. Az epika a görög epikosz=elbeszélő jelentésű szóból származik, így az ugyancsak rendre emlegetett regényjellemző, hogy elbeszélő műfaj, az epika fogalmának csupán lefordítása, nem újabb sajátosság. Regény szavunk a nyelvújítás korában keletkezett, a legelső adat az 1820-as évekből való. A kifejezés könnyen visszavezethető rege szavunkra, az pedig a regél-regöl igéből keletkezhetett elvonással. A regének a régi magyar nyelvben többféle jelentése volt, a számunkra legfontosabb és legismertebb szerint: „rég, szájhagyomány útján fennmaradt elbeszélés, ének”, vagyis az epikosz testvérfogalma a rege.

Tudjuk, hogy elbeszélni nagyon sokféleképpen lehet. Már a szövegformát tekintve is: van verses és prózai epika. A verset a középkorban és a reneszánsz idején gyakran kísérte az ének dallama. Maga a műnemi behatárolás sem mindig egyértelmű, hiszen az epika sokszor lírizálódik, a líra epikus jellegűvé válik, szoktunk epikolírikus alkotásokról is beszélni. A dramatisz jelleg sem idegen egyes epikai művektől. Lehetne példákat sorolni arról, hogy maga az író készíti el írásának dráma- és regényváltozatát, amelyek nem sokban térnek el egymástól. Nyilvánvaló, hogy az írói alkat mellett a kor és a körülmények, a lehetőségek is szerepet játszanak abban, hogy egy formálódó mű regény lesz-e vagy dráma. S nemcsak az irodalom megjelenési formái között vannak kapcsolódások. A XX.

JÓKAI ANNA

A Napok Jókai Anna első alkotói periódusának záróköve, a máig tartó másodiknak pedig a nyitódarabja. Alighanem éppen a mű nagyregényvolta teszi lehetővé ezt a kettősséget vagy kétarcúságot. Ugyanis nem az „egy kicsit ez, egy kicsit az” állapotáról van szó, a műben a régi és az új is szinte teljesen benne van.

század új művészeti ága, a film megteremtette a filmregényt és a regényekben a filmszerű ábrázolásmód változatait: a regény lehetőségei ezzel is tágultak.

Szokták mondani, hogy a regény a novellánál, az elbeszélésnél nagyobb terjedelmű. A kisregény fogalmának megjelenése óta pedig azt is, hogy a kisregény és a nagyregény között helyezkedik el. A művészetekben azonban a terjedelmesség szerinti megkülönböztetés gyakran csak fokozza a bizonytalanságot. Meddig novella, elbeszélés, kisregény, regény egy mű? Mikor lép, mikor léphet át a következő kategóriába? Nem íródott még poétika, amelyik meg tudta volna válaszolni megnyugtatóan ezeket a kérdéseket.

Az elméletben kaotikusnak látszik a helyzet, a gyakorlatban azonban sokkal kevésbé. A legedzettebb kritikus és a legjámborabb olvasó is elég nagy biztonsággal meg tudja ítélni az előtte fekvő könyvről, hogy az epikus mű-e, regény-e, nagyregény-e. S még az se nagyon zavarja meg, ha esetleg az író életében megjelent különböző kiadások másként adnak műfaji megjelölést. Déry Tibor *Nikije* például először 1956-ban jelent meg, önálló könyvként, regény megjelöléssel. Legközelebb 1967-ben a *Theokritosz Újpesten* elbeszéléseket összegyűjtő kötetében. Az életműsorozatban viszont a kisregények második kötetében vált címadóvá.

Lehet-e regény egy mindössze száz oldalas mű? Kivételes esetben még ez is lehetséges, bár az említett példa leginkább kisregénynek tekinthető. S hol van a határ a regény és a nagyregény között? Általában a terjedelemre szoktak utalni, s ebből következően arra, hogy a nagyregény nemcsak intenzitásban, hanem extenzivitásban is teljességre törekszik. Extenzív teljesség azonban sem elméletileg, sem gyakorlatilag nem valószínűsíthető meg, nem is közelíthető meg, legfeljebb sokrétűségről, összetettségről, a hagyományos regényhez képest gazdagabb világ- és személyiségábrázolásról lehet szó. A XX. század új regényírói eljárásai újfajta lehetőségeket teremtettek kisebb terjedelmű esetén is a nagyregény képzetének felidézésére. Ez azonban korántsem jelentette a nagyregény halálát. Aminthogy az olvasói szokások átformálódása sem. Nyilvánvaló, hogy manapság sokkal több embernek van lehetősége regényt olvasni, mint száz, százötven esztendeje, s az sem igaz, hogy önmagában az időhiány akadályozza regények – és főként nagyregények – olvasását. Akik naponta órákat töltenek a televízió képernyője előtt, azoknak lenne olvasásra is ideje. Elgondolkoztató az is, hogy milyen népszerűek a család- és élettörténeteket előadó folytatásos tévésorozatok, melyek elsősorban, sajnos alacsony igény szintű szappanoperák. Népszerűségük azonban azt bizonyítja, hogy az epikus történetmondás valamilyen formájára a mai embereknek is kiolthatatlan az igényük. Az ősemberek körülülték a tábor tüzet és hallgatták a varázsló, a tálto, a regös mítoszait, történeteit. Az emberiség évezredek óta, bárhol élt is, hallgatta a mesemondókat. A polgárság kora megteremtette a modern regényt. S amiként a polgári demokráciánál – bármennyi is a hibája – ma sem ismerünk jobb társadalmi formációt, egyelőre a regénynél sem találtunk alkalmasabb és népszerűbb epikai műfajt. Feltűnt-e már valakinek, hogy bár a huszadik században sokszor és sok szó esett – egyébként mindig vaklármát keltve – a líra haláláról, addig a regényt és általában az epikát nem szokták elsiratni. Nem is szükséges: ameddig ember nevezetre méltó lények fognak élni a földön, epikára – és lírára meg drámára is – szükség lesz.

Egy valamit azonban célszerű figyelembe venni. A polgári kor a modern regényt egy nagy létszámú – és klasszikus műveltséggel, latin nyelvtudással kevésbé rendelkező – társadalmi réteg, osztály számára teremtette meg. Voltaképpen az újkori regény közvetlen előzményének tekinthető XII–XIII. századbeli lovagregények is azért válhattak

olyan népszerűvé – az epikus művek iránti igény mellett –, mert latin helyett az anyanyelven szólaltak meg, s így az írni-olvasni nem tudó többség számára is könnyebben hozzáférhetővé váltak felolvasva. A XX. század modern regényeinek szerzői gyakran törekedtek artistikusságra: olyan poétikai és nyelvi eljárásokat alkalmaztak, amelyekkel elidegenítették az átlagolvasót. S itt nem csupán arról van szó, hogy az újítások megértése rendszerint egy emberöltővel később szokott bekövetkezni, hiszen most már 80-100 éves újítások soráról bizonyosodott be – az irodalomtörténet klasszikussá minősítésével dacolva –, hogy nem fogadja el sem az átlagolvasó, sem a műveltebb felső réteg, sőt a szakma egy része is inkább csak tudomásul veszi létezésüket.

A regény kapcsán ilymódon évtizedek óta nem az a kérdés, hogy megmarad-e, hanem az, hogy elitirodalmi műformává válik-e, mint gyakorlatilag a líra, vagy pedig a harmadik évezredben is a legnépszerűbb és legolvasottabb irodalmi műfaj lesz. Jókai Anna munkássága ez utóbbi célra törekszik.

II. A regénytípusok és a Napok

Ami egyértelműen meghatározhatatlan, azt csoportosítani, tipizálni is nehéz. Szokás beszélni például történelmi és társadalmi regényről. Az előbbiben az író múltat, az utóbbiban saját jelenkorát mutatja meg. De mi a helyzet a 25 és 75 évesen írt művekkel? A fiatalember számára szülei története szinte jelen, az idős számára saját ifjúsága is már-már történelem. Főként akkor, ha közben egy-két éles történelmi fordulat is lezajlik az őt körülvevő világban. A XX. században erre túl sűrűn volt példa, különösen Közép-Európában. Az viszont rendre figyelmen kívül marad, hogy nemcsak az író számára létezik múlt és jelen, az olvasó is az időfolyamban él, s ha néhány évtizeddel fiatalabb az alkotónál, akkor ő már történelemként, nemegyszer „özönvízelőtti” korszakról szólóként olvassa azt, amit a „kortárs” író néhány évtizeddel korábban mint a jelenkort bemutató társadalmi regényt készített el. A *Napok* első kiadása 1972-ben jelent meg, majdnem harminc éve. Főhősének életútja 1928-tól 1971-ig, tehát a megírás időpontjáig terjed. A mai fiatal olvasók számára ez a teljes időszak: történelem. Így ők történelmi regényként olvassák a *Napok*at. Vagyis ők nem a megélt történelemről kapnak képet, hanem a kevéssé ismert, előttük való múltból. S mivel minden irodalmi mű az olvasás által kel igazi életre, ez egyáltalán nem lényegtelen különbség. A társadalmi regényként készült mű kortárs olvasója a saját tapasztalatait is keresi a műben, igazolást is keres az életanyagban, az írói szemléletben, vitatkozik is vele, az évtizedekkel későbbi olvasó mindezt már csak áttételesen teheti meg. A regény életanyagának az a rétege, amely a szereplők és a történő történelem kapcsolatát tárja fel, szépirodalmi történelemkönyvvé is változik, amint ez általában is lenni szokott: a nem történész olvasók a történelemről a legtöbbet a szépirodalmi művekből tudnak. A két világháború közötti iskola, a cserkészmozgalom, a második világháború, Budapest ostroma, a fényes szelek időszaka, a bolsevik diktatúráé, 1956 forradalma, a megtorlás, a konszolidáció, a hatvanas évek viszonylagos békéje ma már mind történelem a *Napok* ifjabb, 45-50 életév alatti olvasói számára, s bizonyos, hogy most már ők vannak többségben.

A *Napok*nak egyetlen központi alakja van: Oláh Viktor. A mű voltaképpen az ő életregénye. Az előadásmód önéletrajzias, ám a regény első fele inkább életrajzi regény, a második fele inkább lélektani. S ha semmi mást nem néznénk, csak ezt a változást, akkor máris fejlődésregénynek kell neveznünk e művet, s nem csupán az írói szándék, hanem a főhős önértelmezése szerint is.

III. Magyar történelem

Láthattuk, minden társadalmi regény történelmi is megfelelő nézőpontokból, s ez fordítva is így van. A *Napok* társadalmi-történelmi anyaga lényegében a főhős életidejére korlátozódik, ám van egy nagyon lényeges korábbi esemény: apjának 1919-es szereplése. Az apa nem volt kommunista, de örült a háború befejezésének és az ígéreteknek, el is fogadott egy „burzsujlakást” a kommün idején, s ennek következtében börtönbe is került, gyanús egyénné vált, akinek soha nem volt rendes egzisztenciája, a kispolgárság alsó rétegéhez tartozott, s így ugyanez a sors várt családjára is. Ebből következett a családapai óvatosság is: a kisember legjobban teszi, ha meghúzza magát. Mindenféle munkát el kellett vállalnia, ügynök is volt, s így – a történelem gonosz fintoraként – 1945 után foglalkozását tekintve az „egyéb” kategóriába került, s ezzel komolyan és károsan befolyásolta fiának sorsát is.

A *Napok* Oláh Viktor önéletrajza, s ebből következően a történelmi tapasztalat egyetlen személyé és részben szűkebb környezetéé. Viktor nem történész, nem is politikus, politizálásra is csupán életének egy rövidebb szakaszában, 1945 után adja a fejét, kamaszként válik a világmegváltó eszmék hívévé, majd hamarosan ki kell ábrándulnia. Lényegében kívülálló tehát, bár a történelmi kényszerek teszik ilyenné. Ugyanakkor értelmes és értelmiségi ember, aki tapasztalatait értelmezi, aki következtetéseket von le, így azt is, hogy 1956 után végérvényesen távol tartja magát a politikától, szakemberré kíván válni, és az is lesz. Az 1960-as években a nem politizáló szakembereket már nem tekintették ellenségnek, akár régi, akár új értelmiségi volt az illető, viszont vezető állásra sem tartották őket alkalmasnak. De akár résztvesz a politikai életben Viktor, akár visszahúzódik, nézőpontja a civil tanúé, a nagy történelmi mozgásokat alulnézetből láthatja. S talán ez is eltávolító hatású.

A magyarság huszadik századi történelme nemcsak eseménydús, hanem tragikus is. Viktor felnőtt és kamasz éveire esik az emberiség legsötétebb világháborúja, a bolsevik diktatúra, 1956 vérbefojtása, s mindez másfél évtized alatt. Eközben őt – s az akkori lakosság nagy részét – megéri egy messianisztikus társadalmi fejlődéshit, amelynek nyoma egy maradandó égési seb lesz. Az alulnézet nem vezet szűklátókörűséghez, korlátolt ítélőképességhez. A viharos években a kisember is szinte enciklopédikus tudást szerezhetett a történelemről, amelynek sokkal inkább szenvedő alanya volt, mintsem formálója. Ezért nem vált szükségessé a közvetlen írói nézőpont érvényesítése, a kommentár. Ezerszer idéztük már lelkesen Flaubert mondását: Bováryné én vagyok. A huszadik század irodalma egyértelművé tette, hogy hasonló az írók férfihőseiről is elmondható. Jókai Anna is kijelenthetné: Oláh Viktor én vagyok. Fiatalabbként is nemzedéktársa a regényalaknak, saját élményeit, tapasztalatait is beleírta a regénybe. A hős és a szerző történelemképe között lényeges különbség aligha van.

IV. Pozitivizmus, életfilozófia

A *Napok* Jókai Anna első alkotói periódusának záróköve, a máig tartó másodiknak pedig a nyitódarabja. Alighanem éppen a mű nagyregényvolta teszi lehetővé ezt a ketősséget vagy kétarcúságot. Ugyanis nem az „egy kicsit ez, egy kicsit az” állapotáról van szó, a műben a régi és az új is szinte teljesen benne van. S ez nem ellentmondás, éppen ez a fejlődés Oláh Viktor életútján és Jókai Anna alkotói pályáján is.

Az első pályaszakasz kapcsán az elemzések realista-naturalista tendenciákról, ennek megfeleltethető tárgyiasságról értekeztek. Ismeretes, hogy ezek mögött filozófiai háttérként a pozitívizmus áll. Tegyük hozzá, hogy 1948 után – s még a hatvanas években is – a naturalizmusról inkább elítélően írtak, az „igazi” realizmus pedig a marxizmus alapján álló szocialista realizmus volt, a pozitívizmus is – pedig Marx is tanult tőle –, polgári csökevényes tudományoskodásnak számított. A pozitívizmus leghíresebb – és leghírhedtebb – művészetetóriáját Taine-nek köszönhetjük. Milió elmélete – a XIX. századi ismeretek lehetséges szintjén biológiai, pszichológiai, szociológiai, történelmi szempontokat egyaránt figyelembe vett a faj, a (társadalmi) környezet és a (történelmi) pillanat fogalmainak hármását megalkotva. A művészi egyéniséget s így a műalkotást is egy fő jellemvonás, képesség (faculté maitresse) határozza meg, s ezt formálja és ezek által is formálódik a faj, a környezet és a pillanat hármasa, amely így az alkotóra, a műre és az irodalmi folyamatra is jellemző lehet, ha nem szűkkörűen értelmezzük az elméletet. Taine nem figyelt arra, hogy az ember, így az író is változhat élete során, s arra sem, hogy az azonos körülmények között felnövő testvérek sem egyformák.

Mindenesetre Jókai Anna első pályaszakaszának faculté maitresse-e megfogalmazható úgy is, hogy a valóság tárgyiassan pontos, minden idealizálástól mentes képét akarta megmutatni, s e cél érdekében munkái sokban leírhatók a milióelmélet segítségével is. A *Napok*ban a gyermek és kamasz főhős életét nagymértékben meghatározza két szülőjének alkata, magatartása, az a környezet, amelyet ebből következően biztosítani képesek egyetlen gyermeküknek, s az a történelmi időszak, amely olykor még ezt az alacsony életszintet, sőt magát az életet is kérdésessé teszi. S továbblépve: újabb környezeteihez való alkalmazkodása, azoktól való elidegenedése leírható pozitívista szemléletű pszichológiai-szociológiai tárgyiassággal is.

Jókai Anna hőse azonban életútja során a kézzelfogható tények emberéből a szellem emberévé változik át. S így a pozitívizmusra ellenhatásként létrejött – és sokágú – életfilozófiával rokonítható az ő magatartása és a szerző nézőpontja is. Nem annyira a német Dilthey-re és a szellemtörténet társadalomtudományi irányzataira kell gondolnunk, hanem sokkal inkább Bergsonra, az ő kettős időfogalmára, amely megkülönböztette a fizikai időt, és az élő embernek, az ő tudatának az idejét, amelyet tartamnak nevezett el. A tudatra nem az ismétlődés, hanem az állandó változás a jellemző, nem mennyiség, mint a fizikai idő, hanem minőség. Ezt az intuíció ragadhatja meg, az egyedi élmény átélése, az a lelkiállapot, amelyben tudatos bennünk a belső tudat minősége és működése.

Oláh Viktor más kisiskolásként értelmesebb az átlagnál. Életútja mégis szemlélhető olyan folyamatként, amelyben előbb a külső világra való nyitottság a meghatározó, majd mindinkább a befelé figyelés, a bergsoni intuíció. Eközben a külvilágnak való megfelelés mindinkább kötelességszerű feladattá válik, a belső életet élő ember szabadsága korlátozásának. Ez az ember ugyanakkor mindvégig elismeri a társadalmi normák és korlátozások szükségességét és ésszerűségét, bár a lehetséges mértékig igyekszik hatásuk alól kivonni magát, miként ezt legérzékletesebben pártkapcsolatai tanúsítják. Az életfilozófia azonban nem a végső stádium a főhős életútján.

V. Regényszerkezet, tér és idő

A *Napok* hatszázegynéhány oldala egyetlen, csupán bekezdésekkel tagolt folyam. Múlik benne a fizikai idő: napok, évek, évtizedek. Reflektál rájuk Oláh Viktor, de az

idő múlásával mind kevésbé. Utolsó éveiben szinte már észre sem veszi, hogy milyen hónap, melyik év van éppen, annyira önnön belső ideje foglalja le.

A szerkezeti tagolatlanság egy végső soron átlagember életideje egységének és egyetlenségének is kifejezője, de a fejlődésrajz folyamatszerűségére is utal; ugyanakkor a történelem determináló erejével való rejtett vitaként is értelmezhető. Hiszen könnyen adódhatott volna mind az életkori-életrajzi, mind a történelmi jellegű regénytagolás. S vannak is ilyen elemek: 1945 után Viktor lelkes közéleti ember lesz, 1956 után pedig elbocsátják állásából. Viktornak 1956-ig vannak közéleti-politikai ambíciói, félreállítását követően a visszatérésben reménykedik, 1956 után viszont már csak a szakmai érvényesülés foglalkoztatja, az is egyre korlátozottabban. Finom vita ez 1956 értelmezéséről, a közszereplés lehetőségeiről és értelméről a hatvanas években. Nem a szerző, hanem a történetmondó Oláh Viktor kimondatlan, de érzékelhető álláspontja ez. A történelem objektíve zajló ideje egyre érdektelenebb számára, s bár többször átélte, hogy ez az idő kizökkent, már nem akar igazítani rajta. Úgy gondolja, hogy ez lehetetlen. S abban reménykedik, hogy önmagát azért megmentheti, felépítheti.

Mivel a főszereplő Budapesten él, a regény tere döntő mértékben ez a hely. A távollétek az ismeretterjesztő előadások vidéki megtartását célzó utaktól eltekintve ritkák. Ezek viszont munkautak, s egyre inkább favágásszerűek, tehát nem lényegesek a fejlődésregény szempontjából. Fontosabbak a ritka szabadságutak, s a bennük megfigyelhető kettősségek. A Balatonnál kétszer jár: egyszer még kisgyermekként, iskoláskor előtt, de egy sebe, majd az esős idő miatt be sem mehet a vízbe. Másodszor ifjú házasként nyaralnak, s a ragyogó naplementében jön rá, hogy ő ezt a nőt nem szereti, nem az, akinek elképzelte. Erett korában egyszer Heidelbergben jár, később, a második feleségével az NDK-ban. Mindkét Németországban idegenül mozog, pedig jól beszéli a nyelvet. Ezen a második úton fokozódik benne a második feleségével kapcsolatos idegenségérzet. Az első felesége kisfiukkal egy kisvárosi színházba ment el sugónőnek. Az apa első látogatása feszélyezett és kellemetlen, hajnalban búcsúzás nélkül szökik el az állomásra. Jóval későbbi második, előre be nem jelentett nyári látogatásakor pedig senki sem tartózkodik a lakásban, elutaztak. Egyetlen olyan nem budapesti helyszín van, ahol Viktor jól érzi, s reményei szerint sokszor jól érezhetné magát, s ez második felesége anyjának surányi víkendháza. De Józsa, a feleség nem szeret ott lenni, később pedig a szeretőjével jár oda, s letagadja a nála lévő kulcsot, s ezzel Viktort kizárja ebből picinyke éden-utánczából is. Ilyen virtuális éden Viktor lakása is, amelyet legszívesebben remetebarlanggá formálna már első, de még inkább második házasságának időszakában, s amelyről végül is lemond, hogy Józsatól megszabadulhasson. A „barátságos” albérlet, ahová költözik, már csak jelző nélküli barlangocska, voltaképpen a halálra való felkészülés színhelye.

VI. Életrajzi vázlat

Oláh Viktor 1928. február 5-én született Budapesten. Édesapja magántisztviselő volt, kolozsvári származású édesanyja pedig háztartásbeli. A harmincas évek közepén a magáncég megszűnt, az apa ügynök lett, családja egyre nehezebben élt, kisebb, szinte proletárlakásba kellett költözniük. A fiú az elemi iskola elvégzése után gimnáziumba járt. Előbb a vallás, majd a cserkészlet lelkesítette, szeretett olvasni. Kisgyermekkor súlyos tüdőgyulladás miatt a leventeszolgálatot megúszta. 1947-ben érettségizett, s mint lelkes baloldali ifjúsági mozgalmi aktivistát fölvtették a Színművészeti Főiskolára, de

egy év után, mint gyanús elemet, eltávolították. Éveken át egy külvárosi ládagyárban dolgozott irodistaként. Szakszervezeti kultúrfelölős lett, 1953 után elküldték egy bentlakásos tanfolyamra, majd ennek következményeként 1955 elejétől egy kerületi tanácsnál lett rendezvényfelölős.

Első feleségével, az árvagyerek, szakérettségis Katókéval a főiskolán ismerkedett meg. A kizárás után hónapokkal a lány kereste meg, s vallotta be szerelmét. A végzés előtt a lányt is kitették a főiskoláról. Albérletbe költözött és maszekoló varrónő lett. 1954 szeptemberében házasodtak össze. 1956 tavaszán gyereük született, Ottó. 1957 tavaszán lakást is kaptak.

1956 októberében Viktor csak annyit tett, hogy részt vett az élelmiszersegélyek osztogatásában. Apja boltba menet halálos lövést kapott. 1957 nyarán kirúgják munkahelyéről szakképzettség hiányára hivatkozva, valójában azért, mert 1956-ban megperzselődött főnöke tőle is fél. De még előbb javasolták egyetemi felvételt. Így 1957 és 1962 között elvégzi a könyvtáros szakot. Közben egy mezőgazdasági könyvtárban raktáros. A munka és a tanulás mellett keveset törődik családjával, házassága egyre romlik. Közben kapcsolatba kerül egykori főbéröljük vidéken óvónősködő lányával, Krisztinával, aki házassági tanújuk is volt. Nagy a szerelem, de Viktor nem meri elszánni magát a válásra, ezért a nő hagyja ott csalódottan őt.

A diploma megszerzése után már olyan rossz a házasság, hogy kölcsönösen a válásra gondolnak. Kató a fiával egy kisvárosi színház sűgönője lesz, idővel férjhez megy az ügyelőlhöz. A gyerek egyre nevelhetetlenebbnek bizonyul, se anyjára, se apjára nem hasonlít. A diplomás Viktor egy nagyobb könyvtárban lesz reference-könyvtáros. Angol és német nyelvvizsgákat tesz le. Főnöke előbb vidéki ismeretterjesztő előadásokat szerez neki, majd szakfordításokat, lektorálásokat is. Évekkel később szó van arról is, hogy Viktor kaphatna majd valami kutatói állást.

A rosszul sikerült karácsonyi gyereklátogatásról hazautaztában Viktor megismerkedett a 27 éves, elvált Józsával. Ismét nagy szerelem, 1966-ban eskűvő. Hamar megromlik ez a házasság, annyira különböznek a felek. 1970 őszén Viktor nagylelkűen lemond a lakásról, albérletbe költözik.

Ifjúkora óta sok baja volt a gyomrával, de rendesen soha nem vizsgáltatta meg magát, csak diétázott. Erősödő fájdalmai, rosszullétei miatt kénytelen elszánni magát a vizsgálatokra. Megtudja, hogy műteni kell. A műtétet elaltatják 1971 januárjában, s a regény érzékelteti, hogy a nyilván rákos beteg már soha nem fog felébredni.

VII. Nőalakok

Oláh Viktor főhős, de korántsem tökéletes ember. Ő sem látja önmagát annak, az olvasó pedig nemegyszer már rokonszenvesnek sem nevezheti őt. Nem különbek az életében jelentős szerepet játszó nők sem, kivételt csak két epizód szereplő jelent.

Az első nő természetesen az édesanya, aki tökéletes anyából nagyon hamar bírálható, majd lenézendő, kisszerű alakká változik. Annak a típusnak jellegzetes példánya, amelyik úrinői ábrándokkal vág neki a házasetnek, de férjének balsorsa mind nehezebb helyzetbe sodorja. Dolgozni nem megy el, mert őt még úgy nevelték, hogy a férj dolga a feleség eltartása. Természetesen mártírnak gondolja magát. Férjének váratlan halála után megváltozik: dolgozni kezd, barátkozik másokkal, szinte kivirul, pedig már hatvan felé járhat. Az anya-fiú kapcsolat ezidőben sem válik igazán rendezetté: az úgy ahogy megörzött formák mögött nincs igazi figyelem és megértés.

Az árvagyerek Kató számára természetes volt a fizikai munka is. Ő soha nem akart csak feleség lenni, de mindenképpen szeretett volna feleséggé válni. Igazi anya-típus, a házi tűzhely őrzője, aki valóban sok áldozatot vállal Viktor mellett majd másfél évtizeden át. Ő úgy tudja, Viktor iránti szerelme miatt tették ki a főiskoláról, de az is valószínű, hogy valóban nem volt tehetség. Elsősorban az érzelmek embere, nem az intellektusé, s bár az ilyen házasságok is lehetnek harmonikusak, ez esetben az idegenségérzet fokozódik tarthatatlanná Viktorban, aki szinte férfi Kárász Nelliként viselkedik, úgy változik benne már-már iszonyú, amit érez.

Miként Kató, Krisztina is kezdeményező fél. Szinte minden másban ellentéte a feleségnek, de nem azért, mert szeretőtípus. Ő is házasságot akar, s mert Viktor nem meri vállalni ekkor még a Katóval való bonyodalmas tárgyalást, végül ő szakít. Csalódott, s igaza van. Azt hitte, hogy Viktor más, mint a többi férfi, de ez csak részizgazság maradt, a döntő ügyben ugyanis meghátrált. Viktortól ez tisztességes döntés volt, s később sem egy másik nő miatt hagyja elmenni Katót. Ugyanakkor az is valószínű, hogy a Krisztinával való esetleges házassága is kudarccal végződött volna, rájuk is a kölcsönös csalódás várt volna. Nemcsak alkati különbségek miatt, hanem azért is, mert igazából egyikük sem tudta, hogy mit is akar.

Józsáról az olvasó már az első percben sejtheti, hogy nem való Viktorhoz. A magányos férfit az érzékiség ragadja meg a nála 12 évvel fiatalabb nőben, az elvált, szakiskolai végzettségű üzemi fotós Józsa a megállapodott, művelt férfi, a diplomás ember is vonzza. Ám Józsa nem akar nyelveket tanulni, nem érdeklik a művészetek, ő egy újabb nemzedék elhibázottan nevelődött képviselője, aki szórakozni szeretne, öltözködni, utazni, s ehhez partner és pénz kell. Belehajszolja Viktort még több külön munkába, gépkocsivásárlási terveket dédelget. A férfi azonban ezidőben már egyre inkább otthonülő, szemlélődő ember. Nyilván a rejtett betegség is dolgozik benne, s egyre inkább befelé él. Az asszony előbb alkalmilag, majd rendszeresen megcsalja, csak egzisztenciális kényszerből marad a lakásban, amely végül az ölébe hull.

S végül a két kivételes epizód szereplő. Az egyik Zsombolya Valéria tanítónő. Amikor a költözés miatt a negyedik elemet máshol kezdi, ez a néni segít Viktor kisebbrendűségi érzéseit levetkőzni emberségével, csalafinta jóakarásával, dicséri meg a fiú nem szép, de azért érdekes írásmódját, ügyes fogalmazását. A regényalak vallomás a szerző pedagógiai nézeteiről, s egyúttal rejtett hommage is: egy Anna nevű negyedik elemistának volt egykor tanítónője Zsombolyai Valéria, s ugyanígy tett jót vele, örökre megmutatva a pedagógiai ethosz lényegét.

A másik nő Józsa anyja, aki nagyon különbözik lányától. Magányosan élő fogorvos, szakmájának megszállottja, abban találja meg élete értelmét. Lányát nem hajlandó visszafogadni, nem tudná elviselni életformájának radikális másságát, de ezt már a házasságkötéskor megmondta. Személyisége abban rokon Viktorral, hogy az életmagányt természetes emberi létállapotnak tekinti, de abban eltér tőle, hogy az állandó hasznos munka elvonja figyelmét azoktól a meditációktól, amelyek a férfit egyre életképtelenné változtatják – természetesen betegségével is indokoltan. Kétféle remetelet ez: a fogorvosnő benne él munkájával a világban, de egyébként magába zárkózik, Viktor viszont a világból is egyre inkább ki szeretné vonni magát.

Oláh Viktor és az őt körülvevő nőalakok ismeretében nyilvánvaló, hogy a családról nem alakulhat ki vonzó kép. Mintacsalád periférikusan sincs a regényben, a főszereplő nemcsak résztvevője nem lehet ilyennek, de távolról sem szemlélhet sikeres családokat. Elsősorban nem önmagukban a szereplők bűnösek vagy hibásak ebben. Hi-

szen legtöbbjükben él az ideális család utáni vágyakozás, s a sorozatos kudarcok legfeljebb a fiatalabb nemzedék egyes képviselőit készítetik arra, hogy ne csak szkeptikusan, hanem elutasítóan gondolkodjanak erről az ősi intézményről. Minden emberalakban van több-kevesebb jellemhiba, de a jól működő makro- és mikroközösségek ezeket segíthetnek kijavítani, visszafejlesztani. Oláh Viktor életidejében viszont semmilyen típusú közösségnek nem adatott meg az ideális vagy legalább a jó működés lehetősége. Volt már szó a magyar történelem menetéről. Mindehhez hozzájárult, hogy az erőszakosan felgyorsított társadalmi változások sodrában a nagy hagyományú paraszti és polgári család normarendszere is felbomlott, sokkal otrombább módon, mint a normális fejlődésű nyugat-európai demokráciákban. Egy torz társadalomban az emberek is könnyebben torzulnak el. Korlátozott tűrő- és alkalmazkodóképességüket talán teljesen igénybe veszi a külvilág, az otthon falai közöttre már nem marad belőle. A sok radikális változást látva pedig, megszádtatva maguk is úgy gondolhatják, hogy bár egyetlen az életük, de családjuk több is lehet, illetve egyre egyre sincs szükség, a mindenkori „mai világban” felelőtlenség a gyerekvállalás.

A hozzá nem értő szülő persze mindig veszélyes. Viktort még egy régi, hagyományos világ nevelte, s a szülők, a tanárok csetlését botlását többé-kevésbé ellensúlyozni tudta egyrészt a társadalom ideálisnak tudott normarendszere, másrészt a szerencsés személyiségjegyek sora. Az ő fia viszont a félreneveltség iskolapéldája. Igazából nem tudjuk meg, hogy miért. Nem is tudhatjuk, mert Viktornak inkább csak alapelvei vannak a gyereknevelésről, foglalkozni nem szokott fiával, a vidékre költözés után pedig teljesen formálissá válik a kapcsolat. Lehet nyilván a gének rossz kombinációjára hivatkozni, lehet a válási stresszre is, de ezek magyarázatnak nem elegendőek. Oti persze még válhatott komoly felnőtté, mint megannyi nemzedéktársa az 1956-os generációból, ám az ő eltorzulása mintha rájátszana rejtetten az 1956 tavaszi remények megcsúfolására is.

VIII. Egy felesleges ember?

Felesleges ember volna Oláh Viktor? Jelet nem hagyva élt, s úgy is halt meg, hogy talán senki sem siratta meg? Nyilvánvaló, hogy minden emberi életútnak vannak értékei, s nem csupán az egyén belső élete, hanem az őt körülvevő közösségek nézőpontjából is. Ám ettől még az ember érezheti feleslegesnek magát, ha nem is minden, de jónéhány meghatározó kapcsolatában. A főhős előbb másokat tart a maga számára feleslegesnek. Elidegenedik a szüleitől, majd első feleségétől is, igazából mindkétszer ő szakít. Bizonyos mértékig idegenként mozog minden munkahelyén, még az egyetemen is. Leginkább a könyvtárban talál magára, de valamennyire tartalmasnak mondható kapcsolata csak az igazgatóval alakul ki. Már kezdetben is ellentmondásosan viszonyul Katóhoz: szerencsétlenségében és magányában szinte bebeszéli magának a szerelem illúzióját. Krisztina boldog menekülés lenne, de a háromszög-helyzetet a férfi nem képes megoldani. Még inkább így van ez Józsával: két egymásnak idegen ember szenved a kicsiny lakásban, s Viktor nagylelkűen távozik, szinte kodifikálva ezzel feleslegességét, ám látszat, hogy csupán a fiatal nő életében.

Viktor alakját az életrevalóság és a sikerképtelenség polifóniája formálja. Gyerekkorától kezdve vannak pozitív célképzetei, s céljaiért akar és tud is tenni. Azonban még igencsak kiforratlan személyiség, amikor a történelem sodrába előbbre lendíti, majd ugyanolyan váratlanul a sor végére löki. Munkahelyein, a közéletben nagyrészt

alkalmazkodó ember, ám ez a képessége a kisember ravaszságaként, s nem az értelmi fölényeként nyilvánul meg. Miként a szerző egy interjúban megfogalmazta: „Ámi történik Oláh Viktorral, az a jó szándékú, de gyenge akaratú értelmiséggel történik, a harmincas évektől napjainkig. A becsapódás, a kirekesztettség, a lassú felismerések folyamata ez. Férfihősben jellegzetesebben és általánosabb érvénnyel kimutatható a »történelmi packázás« emberdeformáló hatása.” (1977, *Magyar Szó*, Ujvidék). Sajnos hozzá kell ehhez tenni, hogy az erős akaratú emberek még jobban megjárhatták, s nemcsak egzisztenciális, hanem szellemi értelemben is. Bármilyen is volt ezekben az évtizedekben a régi és az új értelmiség, mindenképpen csak rosszul járhatott, ha méltó maradt az értelmiségi nevezetre. Viktorral a legnagyobb gond szakmai szempontból alighanem az, hogy bár jóképességű, talán igazi alkotómunkára is hivatott ember, soha nem tud produkálni, csak reprodukáló munkát végezni. Talán erre utal már az is, hogy éppen színész szeretne lenni, hiszen az is reprodukáló szakma, bár természetesen alkotást igénylő. A könyvtárosi munka, a szakfordítás, az ismeretterjesztő előadás még kevésbé elégíti ki: okos ember, de csak része egy gépezetnek. Félreértés ne legyen: hasznos értelmiségi munka mindez, de Viktornak kevés. Gomolyog benne valami homályos hiányérzet, de megfogalmazni azt nem tudja. Nem ösztönlény, láthattuk, de a titok nem tárul fel előtte. A meglegedettség hiánya azonban már nem sarkallja keresésre. Várakozik, mint egy beteg ember. Mint egy növény a napfényre. Mint egy remete a megvilágosodásra.

IX. Életmagányok

Nevelődési folyamatában Viktor, bár nyilván nem ilyenek született, a magány emberévé válik. Egyre inkább a zárkózottságot tartja önmaga legtermészetesebb, személyiségét leginkább kielégítő állapotának. Am ha az életmagány szempontjából tanulmányozzuk a *Napok* alakjait, észrevehetjük, hogy szinte mindegy az életkor, a nem, a szakképzettség, a munka, majdnem mindenki magányos vagy azzá válik. Pedig az embernek nem ez a természetes állapota. Tudják ezt a regényalakok is, de sorsuk a társkeresés és a társmegegyezés kudarcával teljes. A szerelemre, a szülő-gyermek kapcsolatra, a barátságra, a munkatársakra ez egyaránt érvényes, sőt általában az emberiség körülöttünk tolongó egyedeire, csoportjaira is. A kudarcoknak ugyanis kétféle következménye lehet. Az egyik az egyre riadtabb, zaklatottabb, az ügyetlenség miatt még kudarcosabbá váló társkeresés, a másik a kivonulás, az elzárkózás. A kudarcos, a csalódott ember némaságba burkolózik, de néha kitör. Ebből lesznek a végzetes veszekedések, a még nagyobb fokú kudarcokat elindítva. S közben a szerencsétlen ember mártírnak, áldozatnak tudja magát, s rendre nem a nehezen befolyásolható általános körülményeket hibáztatja, hanem azt a társát, aki pedig a legközelebb áll vagy állhatna hozzá. Viktor édesanyja férje haláláig mártírnak tudja magát, pedig csak szerencsétlen, kissé butácska átlagember. Az első feleség, Kató tényleg önfeláldozóan viselkedik, majdnem mindent alárendel a férj diplomaszerezésének, ám eközben szinte tárgyá válik e férj szemében. A szakítás igazából őt viseli meg: soha nem fog már egész emberré válni. Aligha érti pontosan, hogy miért válik ilyené a sorsa, de felismerve helyzetét van ereje távozni, „új” életet kezdeni, pedig ő egyetlen férfi mellett képzelte el az életét. Világszemléletének alapelemei a becsületesség, a munka, a család: ezekkel még a kisvilágban sem tud érvényesülni. Józsát a szórakozás, a kaland, az érdekesség élteti, s hiába létesít akárhány férfival kapcsolatot, aligha fog bármelyikben is megnyugvást

találni. Kató és Józsa ellenpontok, meglepő, hogy ugyanaz a férfi vette mindegyiket feleségül. Elvileg Krisztina lehetett volna a legmegfelelőbb partner Viktor számára: ő is értelmiségi igénnyel élt. S talán éppen ezért: mert mindketten az abszolút ideális partnert keresték, nem is válhatott tartóssá kapcsolatuk. Az, hogy nem válhattak házastársra, mindkettejük számára kudarc, alighanem kölcsönösen elfeledhetetlen. (Viktor legalábbis nem feledi Krisztinát.)

Az egymás mellett élés, az életmagány csak a fogorvosnőnél nem jelenik meg kudarcként, egyedül ő tudja hatékonyan ellensúlyozni helyzetét. Ha úgy tetszik: sikeres ember. Ilyenből csak mutatóba akad néhány a *Napok* világában. Ilyen az ifjúkor legjobb barátja, az úszóbajnok, majd edző Imre, aki 1956-ban emigrál. Ilyen Gróf úr, az apa munkaadója, aki a haláltábor is megjárja, s 1945, 1956 után is talpra tud állni, még segíteni is Viktornak és szüleinek. S ilyen az éppen csak emlegetett színész, Söveges, akit ugyancsak kivágtak a főiskoláról, de később mégis a szakmába kerülhetett s tehetségével érvényesült – ellentétben Katóval és Viktorral. (Bár máshoz Viktornak is volt tehetsége.) A törtető karrieristák árnyalakjait említeni sem érdemes itt.

Az életmagány azonban nem csak kudarcként élhető meg. Viktor sorsában ez a legfontosabb fejlemény: bár nemegyszer szenved ő is a magánytól, egyre jobban körvonalazódik benne e létállapot lehetséges értelme: az önmagunkhoz való eljutás lehetősége, az önmegismerés a bergsoni intuíció szerint is.

X. Életes halál

„Minden úgy történik, mintha egy határozatlan, elmosódó lény, melyet hívhatunk embernek, vagy emberfölöttinek, amint tetszik, igyekezett volna megvalósulni és csak úgy boldogult volna, hogy útközben önmagából egyet-mást elhagyogatott.” Bergson ezt a gondolatot az élet fejlődése kapcsán fejt ki, de nemcsak a Föld fejlődéstörténetére érti, hanem az egyes emberre is. Ha ehhez hozzátesszük, hogy az emberi élet „fölszedgetések” és „elhagyogatások” nehezen szételemezhető összessége, s mindebben a tudatnak, a tartalomnak meghatározó szerepe van, akkor ezzel szinte leírhatjuk Oláh Viktor fejlődéstörténetét is.

Bergsonnak központi fogalma az eszmélet is, ez voltaképpen maga az élet, s két összetevője az értelem és az ösztön, amelyek egymással állandó kölcsönhatásban vannak. Az eszmélés a képzet és a cselekvés össze nem illése: „Az eszmélet a lehetséges cselekvések vagy virtuális tevékenység zónáján maradó világosság, mely körülfogja az élő lénynek valóban végbevitt cselekedetét. Habozást vagy választást jelent. Ott, ahol sok egyformán lehetséges cselekvés rajzolódik ki és egy sem valósul meg (pl. oly tanakodás folyamán, melynek nincs kimenetele), az eszmélet erős. Ott ahol a valóságos cselekvés az egyetlen lehetséges cselekvés (...) az eszmélet megsemmisül. (...) az élő lény eszméletét úgy határoznók meg, mint a virtuális tevékenység s a valóságos tevékenység aritmetikai különbségét. A képzet és a tett széttolódását méri.” Még egy idézet: „Az értelmet az életnek természetes nemértése jellemzi. Ezzel szemben éppen az élet formáira ömlött az ösztön. Az értelem minden dolgot gépszerűen kezel, az ösztön ellenben, ha szabad így beszélünk, szerves módjára jár el. Ha a benne szunnyadó eszmélet fölébredne, ha ismeretté belsőödnék ahelyett, hogy cselekvéssé külsőödnék, ha kikérdezhetnők és felelni tudna, az élet legbensőbb titkait leplezné le nekünk.” Folytatva: „Az értelem marad az a világos mag, mely körül még a szélesített és intuícióvá tisztított ösztön sem alkot egyebet, mint homályos ködszerűséget. De a tiszta értelem szá-

mára tartogatott tulajdonképpeni ismeret híján az intuíció éppen azt adhatná kezünkbe, amire az értelem adatai itt elégtelenek...” „...az eszmélet azért hasadt így értelemre és intuícióra, mert szüksége volt rá, hogy az anyagra illeszkedjék, s ugyanakkor kövesse az élet áramlását.”

Bocsánat a sok idézetért, de talán így válhat érthetőbbé az eszmélet, az értelem, az ösztön és az intuíció fogalma és kapcsolata. S így figyelhetünk fel arra, hogy ezek a bírálók által sokszor – és okkal – pontatlannak, körülhatárolatlannak nevezett bergsoni fogalmak mégis milyen nagy mértékben alkalmazhatók Oláh Viktor személyiségére. A *Teremtő fejlődés* szerzőjének filozófiája élet- és nem halálközpontú, ám Viktor is csak az utolsó hetekben néz igazán szembe a halállal. Pontosabban: csak akkor foglalkozik igazán a saját halálával. Mert megviselte őt apjának halála 1956-ban, édesanyjáié még inkább (feltehetően 1965-ben történt), hiszen ekkor fogalmazódik meg benne mélyebben először az, hogy ő maga is meg fog egyszer halni, s akkor mi az élet értelme. Van-e egyáltalán?

Jókai Anna vallomása-értelmezése szerint: „Oláh Viktor keresi egyedül érvényes sorsértelmezését, s halála előtt meg is találja. *Belső karriert* csinál: fölismeri élete személyre szabott értelmét. *Befejezi* önmagát. S ezt kevesen mondhatják el, akik vegetatív lelki és szellemi szinten élnek, s úgy is halnak meg.” Magam az Oláh Viktor személyiségét kritikusan minősítő véleményem ellenére azért többre tartom őt a vegetatív szintnél, ezért neveztem reprodukív értelmiséginek, s ezért is hivatkoztam Bergsonra, ugyanis értelem-ösztön-intuíció-eszmélet olyan szövevényét véltem benne fölfedezni, amely a megoldás helyett kifelé, a cselekvés – és a fizikai állapot – szintjén kudarcsozatként mutatkozik, s többnyire a tudat is hajlik ilyesfajta értelmezésre, végülis azonban győzedelmeskedik a meghatározhatatlanul sokszínű intuíció: az ösztön és az értelem is meglátja a rohamosan közeledőt: elfogadja a halált.

Talán nem belemagyarázás, ha azt a nagylelkűséget, amellyel otthagyja Józának a kizárólag saját tulajdonát képező lakást, a *belső karrier* közvetlen nyitányának tekintem. Nem a cserkész jócselekedeteként, nem önfeláldozásként, aszkétizmusként éli ugyanis meg elhatározását, hanem az igazságosság érvényesüléseként: „NEM AZ A FONTOS, HOGY JÓVÁTEGYÜK, HANEM HOGY VISSZAKAPJUK, amit vé tettünk.”

1945 után Viktor nem volt vallásos, Istenről, hitről, túlvilágról nemigen gondolkodott, amennyit talán mégis, az visszafogott ateizmus lehetővé. Az egzisztencialistákat olvasottsága ellenére sem nagyon ismerhette, Heideggerre támaszkodva nem készített olyan élettervet, amelyben szerepel a halál. Csak a legutolsó hónapok hoznak változást. Ösztönei életpártiak, értelmét bizonytalan sejtelmek zaklatják, de intuíciója egyre pontosabban működik, s így tudja megélni a befejeződést. S mert ezáltal élete teljessé válhat: halála életes halál.